

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๒๐๖ ตอนที่ ๒๐๕๑ – ๒๐๖๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๒๐๕๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๓๔

ส. ในคราวก่อน มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งท่านถามถึงเรื่องของวิญญูญาณธาตุ ซึ่งท่านผู้ฟังใหม่ก็สามารถฟังเรื่องของวิญญูญาณธาตุได้ และท่านผู้ฟังเก่าที่รู้เรื่องของจิตแล้วก็สามารถฟังเรื่องวิญญูญาณธาตุเป็นการทบทวนได้ โดยพิจารณาให้ละเอียดขึ้นถึงสภาพธรรมที่กำลังมีอยู่ในขณะนี้ เพราะถ้าไม่ได้รับฟังบ่อย ๆ ก็ทำให้หลงลืมที่จะพิจารณา ไม่เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ท่านผู้ฟังท่านนั้นถามถึงความต่างกันของวิญญูญาณธาตุ มโนธาตุ และมโนวิญญูญาณธาตุ

ถ้าพูดถึงเรื่องของวิญญูญาณ ก็คือเรื่องของจิตใจ เพราะจะใช้คำว่า จิต ก็ได้ หรือที่ภาษาไทยเราใช้คำว่า ใจ หรือบางท่านก็ใช้คำว่า วิญญูญาณ แต่ท่านที่ไม่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะเข้าใจคำว่า วิญญูญาณ ผิด คือ คิดว่าวิญญูญาณมีหลังจากที่ตายแล้วเท่านั้น โดยไม่รู้่ว่า คำว่า วิญญูญาณ ก็ดี หรือคำว่า จิต ก็ดี มีความหมายเหมือนกัน คือ เป็นสภาพที่เป็นใหญ่ในการรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้น ในขณะนี้เอง มีวิญญูญาณ แต่ถ้ารู้เพียงสั้น ๆ อย่างนี้ว่า มีวิญญูญาณ มีจิต ก็ไม่สามารถละคลายการยึดถือวิญญูญาณหรือจิตว่าเป็นตัวตนเป็นเรา ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงพระธรรมเรื่องของสภาพธรรมแม้ในเรื่องของจิต หรือเจตสิก หรือรูป ตลอด ๓ ปีฏกใน ๔๕ พรรษา เป็นธรรมประการต่าง ๆ ทั้งในพระสูตรบ้าง ในพระอภิธรรมบ้าง ซึ่งบางท่านที่ได้ศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะอาจจะคิดว่า เรื่องของวิญญูญาณธาตุ มโนธาตุ และมโนวิญญูญาณธาตุ มีในพระอภิธรรมเท่านั้น แต่ความจริงแม้ในพระสูตร พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดง

ซึ่งข้อความใน สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ธาตุสังยุต นานัตตวรรคที่ ๑
ธาตุสูตร ข้อ ๓๓๓ มีว่า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่าน
อนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลาย แล้วได้ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความต่างแห่งธาตุแก่เธอทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟัง จงกระทำไว้ในใจให้ดี เราจักกล่าว ณ บัดนี้

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคว่า

อย่างนั้น พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างแห่งธาตุเป็นไฉน

จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสธธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ
ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
นี้เราเรียกว่า ความต่างแห่งธาตุ

จบ ธาตุสูตรที่ ๑

พระผู้มีพระภาคตรัสย่อสำหรับผู้ที่สามารถพิจารณาธรรมและเข้าใจธรรม
ในขณะนั้น และในขณะนี้จะนับดูตามจำนวนที่ได้เคยศึกษามาเรื่องของธาตุ ๑๘
ในพระสูตรนี้ก็ครบที่ว่า

จักขุธาตุ ๑ รูปธาตุ ๑ จักขุวิญญาณธาตุ ๑ ทางตา ๓ ธาตุ

โสธธาตุ ๑ สัทธาธาตุ ๑ โสตวิญญาณธาตุ ๑ ทางหู ๓ ธาตุ

ฆานธาตุ ๑ คันธธาตุ ๑ ฆานวิญญาณธาตุ ๑ ทางจมูก ๓ ธาตุ

ชิวหาธาตุ ๑ รสธาตุ ๑ ชิวหาวิญญาณธาตุ ๑ ทางลิ้น ๓ ธาตุ

กายธาตุ ๑ โผฏฐัพพะธาตุ ๑ กายวิญญาณธาตุ ๑ ทางกาย ๓ ธาตุ

รวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ๑๕ ธาตุ

นอกจากนั้นก็ยังมีโนธาตุ ๑ ธรรมธาตุ ๑ มโนวิญญาณธาตุ ๑ อีก ๓ ธาตุ รวมเป็น ๑๔ ธาตุ

ธรรมทั้งหมดถ้าไม่กล่าวโดยนัยของธรรม จะกล่าวโดยนัยของธาตุก็ได้ เพราะคำว่า ธาตุ หรือคำว่า ธรรม ก็คือสภาพธรรมที่มีจริง

และถ้ากล่าวว่าเป็นสภาพธรรมที่มีจริง ปัญญาควรพิจารณาตั้งแต่ต้นว่า ไม่ควรยึดถือสภาพธรรมนั้น ๆ ว่า เป็นเรา หรือว่าเป็นตัวตน ถ้าเข้าใจความหมายของ ธรรมหรือเข้าใจลักษณะของธาตุจริง ๆ

เพราะฉะนั้น พระธรรมที่ทรงแสดง จะแสดงเรื่องของธรรมดา ธรรมชาติ แต่ปัญญาของผู้ฟังจะต้องใคร่ครวญ พิจารณา ไตร่ตรอง ระลึก ศึกษา จนกระทั่ง สามารถเข้าใจแม้เพียงคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสสั้น ๆ ว่า ธรรม หรือธาตุ ให้รู้จริง ๆ ว่า เป็นธาตุ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ว่าจะเป็ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ไม่ใช่เพียงแต่จำชื่อว่าธาตุ ๑๔ มีอะไรบ้างแล้วก็จบ ซึ่งเป็นไปไม่ได้โดย ตราบใดที่ยังไม่รู้ลักษณะของธาตุว่าเป็นธาตุ ตราบนั้นยังไม่จบ และก็มีธรรมที่จะ ให้พิจารณา

ธาตุ ๑๔ เป็นวิญญาณธาตุ ๗

สำหรับธาตุ ๑๔ ขอกล่าวถึงตามลำดับ คือ

จักขุธาตุ ได้แก่ จักขุปสาทรูป ซึ่งขณะนี้ทุกคนมี เป็นธาตุ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย ไม่มีใครสามารถบังคับดลให้ธาตุเหล่านี้เกิดขึ้น เมื่อมีเหตุปัจจัยที่จะ ให้จักขุธาตุซึ่งเป็นรูปที่เกิดเพราะกรรมเกิด รูปที่เกิดเพราะกรรมซึ่งเป็นจักขุธาตุในขณะนี้ ก็เกิด ตราบใดที่กรรมยังไม่หมดก็จะทำให้จักขุธาตุเกิด จนกว่าเมื่อไรจักขุธาตุไม่เกิด เมื่อนั้นก็ตาบอด ไม่มีปัจจัยทำให้เกิดการเห็น

เพราะฉะนั้น แม้ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ถ้าพิจารณาถึงสภาพธรรม อย่างหนึ่งซึ่งเป็นรูปธาตุ ซึ่งมีจริง อยู่ที่กลางตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

และที่รู้ว่ามีจักขุธาตุซึ่งเป็นประสาทรูปแน่นอน ก็คือในขณะที่มีรูปธาตุกระทบและปรากฏ เป็นเครื่องยืนยันให้รู้ว่า จักขุธาตุมี รูปธาตุมี จักขุวิญญาณธาตุมี

ในขณะที่ พิจารณา ถ้าขณะใดที่กำลังพิจารณาและค่อย ๆ เข้าใจในลักษณะ ของสภาพธรรมขึ้น นั่นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำให้สามารถเข้าใจธรรม ไม่ใช่ เพียงคำที่พระผู้มีพระภาคตรัส แต่ธรรมซึ่งเป็นสภาพธรรม เป็นสภาวะธรรมที่มี ลักษณะจริง ๆ ที่สามารถเข้าใจได้หลังจากที่ได้ฟังพระธรรมและพิจารณาแล้ว

จักขุธาตุ รูปธาตุ และจักขุวิญญาณธาตุคือจิตเห็น ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ล้วนเป็นธาตุแต่ละอย่าง ๓ ธาตุ ไม่ใช่ธาตุเดียวกัน จักขุธาตุ ไม่ใช่รูปธาตุ ไม่ใช่จักขุวิญญาณธาตุ

เพียงแค่นี้ ก็มีมากมายที่ปัญญาจะต้องเจริญขึ้น ที่จะต้องศึกษา จนกระทั่ง รู้จริง ๆ มิฉะนั้นแล้วเห็นตลอด วันนี้ก็มากมายหลายครั้ง และหลังจากนั้นมีการตรึก นึกคิด ซึ่งความคิดทุกขณะนั้นก็เกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ไม่รู้เลยตลอดมา ต่อเมื่อได้ฟังธรรมและค่อย ๆ พิจารณาให้เข้าใจขึ้น แต่ในขณะที่กำลังพิจารณา เรื่องของสภาพธรรม ไม่ใช่ในขณะที่สติระลึกและรู้ลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งในขณะที่ สติระลึกและค่อย ๆ รู้ลักษณะสภาพธรรมนั่นเอง จะเป็นการเริ่มรู้ตรงลักษณะของ ธรรมที่เป็นธาตุ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน มิฉะนั้นก็จะเป็นการพูดเรื่องธาตุ แต่ไม่รู้ลักษณะของธาตุแท้ ๆ ธาตุจริง ๆ ในขณะนี้ ซึ่งเป็นรูปธาตุและนามธาตุ ในขณะที่กำลังเห็น

ต่อไป ทางหู ๓ ธาตุ คือ โสตธาตุ ๑ สัททธาตุ ๑ โสตวิญญาณธาตุ ๑

ทางจมูก ๓ ธาตุ คือ ฆานธาตุ ๑ คันธธาตุ ๑ ฆานวิญญาณธาตุ ๑

ทางลิ้น ๓ ธาตุ คือ ชิวหาธาตุ ๑ รสธาตุ ๑ ชิวหาวิญญาณธาตุ ๑

ทางกาย ๓ ธาตุ คือ กายธาตุ ๑ โผฏฐัพพธาตุ ๑ กายวิญญาณธาตุ ๑

ก็เป็นสภาพธรรมในขณะนี้

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเห็น ไม่ว่าจะได้ยิน ไม่ว่าจะได้กลิ่น ไม่ว่าจะลิ้มรส ไม่ว่าจะรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เป็นธาตุทั้งหมดแต่ละธาตุ ๆ ซึ่งจะรู้ได้ถูกต้องตามความ

เป็นจริงเมื่อสติระลึกที่ธาตุนั้น ๆ จึงจะรู้ว่า แต่ละธาตุมีลักษณะเฉพาะของธาตุนั้น ๆ ซึ่งไม่ปะปนกัน และไม่ใช่อะไรประเภทเดียวกัน

สำหรับทางใจ มีมโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ

แสดงให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเพื่อให้ผู้ที่ฟังแล้ว แต่ยังไม่ว้าว้าว ได้พิจารณาต่อไปอีก ฟังต่อไปอีก จนกว่าจะเข้าใจขึ้น เพราะถ้าพระองค์ตรัสเพียงว่า มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ ก็ไม่ทราบว่าจะหมายความว่าอย่างไร ทราบแต่ว่าวิญญาณธาตุมี เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ รูปธาตุมี ไม่ใช่ธาตุรู้ ไม่ใช่สภาพรู้ ก็เท่านั้น แต่ไม่ได้ละการยึดถือสภาพนั้น ๆ ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะฉะนั้น จึงต้องฟังเรื่องธาตุต่อไป พร้อมทั้งเรื่องอื่น ๆ ในพระไตรปิฎก ก็ต่อกันทั้งหมด ไม่ได้แยกกันเลย

สารัตถปกาสินี อรรถกถา ธาตุสูตรที่ ๑ มีข้อความว่า

พึงทราบวินิจฉัยในธาตุสูตรที่ ๑ แห่งนันทตวรรค ดังต่อไปนี้

ความที่ธรรมมีสภาพต่างกันได้ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า เป็นสภาวะ กล่าวคือ มีอรรถว่า มิใช่สัตว์ และอรรถว่า เป็นของสูญ ดังนี้ ชื่อว่าความต่างแห่งธาตุ

ไม่มีธาตุใดเลยที่จะเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่มีธาตุใดเลยที่เมื่อมีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแล้วจะไม่ดับไป หดไป เพียงแต่เมื่อไม่รู้ชัด ในลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ก็ยังมีความเห็นผิดยึดถือสภาพธรรมเหล่านั้นว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ต่อเมื่อใดแยกออกเป็นแต่ละธาตุโดยละเอียด ทั้ง ๆ ที่กำลังนั่งอยู่ ปัญญาก็สามารถค่อย ๆ เข้าใจ และแยกธาตุแต่ละธาตุที่มีที่ตัวออกเป็นแต่ละส่วน

ข้อความต่อไปมีว่า

ในบทเป็นต้นว่า จกฺขุธาตุ ความว่า จักขุประสาท ชื่อว่าจักขุธาตุ รูปารมณฺ์ ชื่อว่ารูปธาตุ จิตฺตํมีจักขุประสาทเป็นทิวาคัย ชื่อว่าจักขุวิญญาณธาตุ

เพิ่มความละเอียดขึ้นอีก

ข้อความที่ว่า จิตที่มีจักขุปสาทเป็นที่อาศัย ชื่อว่าจักขุวิญญาณธาตุ แสดงให้เห็นว่า จิต ๘๘ ประเภท แยกออกเป็นวิญญาณธาตุ ๗ คือ จักขุวิญญาณธาตุ ๑ โสทวิญาณธาตุ ๑ ฆานวิญาณธาตุ ๑ ชิวหาวิญาณธาตุ ๑ กายวิญาณธาตุ ๑ มโนธาตุ ๑ และมโนวิญาณธาตุ ๑

จิตมีปัจจัยเกิดขึ้นและดับไป และทำกิจการงานหน้าที่ต่างกัน การที่จะเห็นว่ามีอะไรตัวตนต้องเข้าใจละเอียดขึ้น เช่น จิตที่มีจักขุปสาทเป็นที่อาศัย ชื่อว่าจักขุวิญญาณธาตุ เพียงแค่นี้ผู้ที่ศึกษาก็เข้าใจได้แล้วว่า จิตอื่นนอกจากนี้ไม่ใช่จักขุวิญญาณธาตุ ต้องเฉพาะจิตที่มีจักขุปสาทเป็นที่อาศัย ๒ ดวงเท่านั้น คือ จักขุวิญญาณกุศลวิบาก ๑ ดวง และจักขุวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ดวง เพราะว่าวันหนึ่ง ๆ เห็น ถ้าจะใช้ภาษาบาลีก็คือจักขุวิญญาณธาตุทำกิจเห็น จิตอื่นไม่ได้ทำกิจเห็นเลย เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังเห็น เป็นจักขุวิญญาณธาตุ และยังแสดงให้เห็นว่า จักขุวิญญาณธาตุนี้ เพียงอาศัยจักขุปสาทรูปเกิดขึ้นทำกิจเห็นและดับไป

เมื่อไรที่ปัญญารู้อย่างนี้ เมื่อนั้นจะละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ต้องรู้ว่าเป็นเพียงชั่วขณะที่ธาตุชนิดหนึ่งซึ่งอาศัยจักขุปสาทรูปเกิดขึ้นทำกิจเห็น และดับไป

๒๐๕๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๓๔

ถ้ากล่าวถึงวิญญาณธาตุ ๗ ก็ได้แก่ จักขุวิญญาณธาตุ ๑ โสตวิญญาณธาตุ ๑ ฆานวิญญาณธาตุ ๑ ชิวหาวิญญาณธาตุ ๑ กายวิญญาณธาตุ ๑ และที่พิเศษต่างไป คือ มโนธาตุ ๑ กับมโนวิญญาณธาตุ ๑ รวมเป็นวิญญาณธาตุ ๗ ซึ่งทุกคนกำลังมี อยู่ครบในขณะนี้ แต่แยกไม่ออก จึงต้องอาศัยการฟัง เพื่อจะได้เข้าใจ

จักขุวิญญาณธาตุ คงจะไม่มีข้อสงสัย ต่อไปก็ข้อความโดยนัยเดียวกัน เพื่อให้ท่านผู้ฟังระลึกได้และพิจารณา และไม่ลืม โดยฟังบ่อย ๆ นั้นเอง

โสตปสาท ชื่อว่าโสตธาตุ

โสตปสาทเป็นรูป เกิดขึ้นเพราะกรรม เป็นรูปพิเศษที่สามารถกระทบเฉพาะ เสียงอย่างเดียว กระทบรูปอื่นไม่ได้เลย

สัททารมณฺ์ ชื่อว่าสัทธาธาตุ

เสียงเป็นอารมณ์เมื่อกระทบกับโสตปสาท และโสตวิญญาณเกิดขึ้นได้ยิน เสียงนั้น เสียงนั้นจึงจะเป็นสัททารมณฺ์ เสียงอื่นซึ่งจิตไม่ได้ยินไม่ใช่สัททารมณฺ์ สัททะเป็นเสียง จะเปลี่ยนสภาพของเสียงให้เป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่เมื่อเสียงนั้นไม่ได้เป็น อารมณ์ของจิต คือ โสตวิญญาณไม่ได้เกิดขึ้นได้ยินเสียงนั้น เสียงนั้นจึงไม่ใช่สัททา อารมณ์ แต่โดยความเป็นธาตุก็เป็นสัทธาธาตุนั่นเอง

จิตที่มีโสตปสาทเป็นที่อาศัย ชื่อว่าโสตวิญญาณธาตุ

สำหรับโสตวิญญาณธาตุมี ๒ ดวง ได้แก่ โสตวิญญาณกุศลวิบาก ๑ ดวง อกุศลวิบาก ๑ ดวง ถ้าพูดภาษาไทยธรรมดา ๆ ก็คือ ได้ยินขณะใด ขณะนั้นเป็นเพียง โสตวิญญาณธาตุซึ่งเป็นจิตที่มีโสตปสาทเป็นที่อาศัย

จะมีใครบันดาลหรือใครสร้างได้ไหม โสตวิญญูญาณธาตุในขณะนี้กำลังได้ยิน มีโสตปสาทรูปจึงมีจิตนี้เกิดขึ้น คือ ต้องเกิดที่โสตปสาทรูปจึงจะทำกิจได้ยิน คือสวณิกได้ และเพียงชั่วขณะที่ทำกิจได้ยินแล้วก็ดับ นี่คือความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมในขณะนี้ตามความเป็นจริง

สำหรับธาตุต่อไปทางจุมุก

ฆานปสาท ชื่อว่าฆานธาตุ คันธารมณฺ์ ชื่อว่าคันธธาตุ จิตที่มีฆานปสาท เป็นที่อาศัย ชื่อว่าฆานวิญญูญาณธาตุ

เวลาที่ได้กลิ่น ให้ทราบว่า ไม่ใช่ตรงอื่น แต่ต้องตรงฆานปสาทรูป เวลานี้ไม่มี ใครสามารถจับกระทบสัมผัสหรือมองเห็นฆานปสาทรูปได้ แต่จะรู้ว่า มีฆานปสาทรูป ก็ชั่วในขณะที่กำลังได้กลิ่นเท่านั้น แต่เวลาที่ไม่มีกลิ่นได้กลิ่น จะมีใครสามารถรู้ ฆานปสาทรูปได้ไหม ในขณะนี้ ทุกคนมี แต่ไม่รู้ว่ายู่ตรงไหน จมูกทั้งจมูกไม่ใช่ ฆานปสาทรูป ฆานปสาทรูปเป็นปสาทรูปภายในจมูกซึ่งสามารถกระทบเฉพาะ กลิ่นเท่านั้น และจะรู้ได้เพียงชั่วขณะที่กำลังได้กลิ่น แต่แม้กระนั้นตามความเป็นจริง ในขณะที่ยกมือปรากฏซึ่งบ่อย ๆ เช่น กลิ่นพวงมาลัยดอกมะลิก็กระทบ และได้กลิ่น แต่ขณะนั้นปัญญาเกิดหรือไม่เกิด เพราะว่าตามปกติแล้วชินกับอวิชชาที่จะไม่รู้ลักษณะ ของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ไม่ชินกับปัญญาและสติที่จะระลึกและรู้ลักษณะที่ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ของสภาพธรรมในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าทางตาจะเห็น ทางหูจะได้ยิน ทางจมูกจะได้กลิ่น ยังไม่ชิน กับการที่สติจะระลึกได้ แต่อาศัยการฟังบ่อย ๆ และสติซึ่งเป็นอนัตตาก็อาจจะเกิดระลึก ในขณะหนึ่งขณะใด ทางหนึ่งทางใด แม้ในขณะนี้เอง เวลาที่ได้กลิ่นจริง ๆ ในขณะนั้น ก็จะมีกลิ่นเท่านั้นที่กำลังปรากฏ

กลิ่นมาจากไหนในขณะที่ยกมือกำลังปรากฏ มองไม่เห็นเลย แต่ความจำ ก็จำว่า กลิ่นพวงมาลัยดอกมะลิ เพราะว่า เป็นกลิ่นมะลิ แต่จริง ๆ แล้วกลิ่นนั้นมาจากไหน กลิ่นนั้นเพียงเกิดขึ้นกระทบจมูก เพราะฉะนั้น ต้องมีปัจจัยจึงทำให้เกิดกลิ่น

และต้องอาศัยวาทะธาตุคือธาตุลมหุติที่ช่วยให้ได้กลิ่นนั้นด้วย มิฉะนั้นแล้วกลิ่นก็ไม่กระทบจมูก ไม่มีการรู้กลิ่นในขณะนั้น

ด้วยเหตุนี้ในขณะที่แม็กลิ้งกำลังปรากฏ ที่จะรู้ว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ไปสืบสาวราวเรื่องของกลิ่น แต่ขณะนั้นมีลักษณะของกลิ่นปรากฏ เพราะที่กำลังรู้กลิ่น จึงสามารถพิจารณารู้ลักษณะของกลิ่น แต่ไม่ใช่ไปคิดนึกว่า นี่เป็นกลิ่นมะลิลอยมาจากพวงมาลัยดอกมะลิในพานหรือในภาชนะอื่นใด เพราะว่าในขณะนั้นจริง ๆ ไม่มีภาชนะที่ใส่ดอกมะลิ เพียงแต่มีกลิ่นเท่านั้นที่กระทบกับขานประสาท เพราะฉะนั้น การที่จะรู้ความจริงในขณะนั้นก็คือว่า ในขณะนั้นตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า ไม่มี ในขณะที่กำลังได้กลิ่น มีเฉพาะกลิ่นกับสภาพที่กำลังรู้กลิ่น และโดยการศึกษา ทราบว่า ขณะนั้นมีขานประสาทซึ่งเป็นรูปที่เกิดเพราะกรรมด้วย แม้ไม่ได้ปรากฏ เพราะว่าการกลิ่นปรากฏ และมีสภาพที่กำลังรู้กลิ่น

ในขณะนั้นด้วยปัญญาที่เคยฟังมาแล้วว่า จิตที่มีขานประสาทเป็นที่อาศัย ชื่อว่าขานวิญญานธาตุ รู้ได้เลยว่า ขณะนั้นสภาพรู้อยู่ตรงขานประสาทและเกิดขึ้น เพราะมีเหตุปัจจัยจึงรู้กลิ่นที่กระทบขานประสาทในขณะนั้นแล้วดับ เพียงชั่วขณะหนึ่งในสังสารวัฏฏ์ ซึ่งจะพิจารณาได้โดยสติระลึกรู้ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ และเมื่อมีความคุ้นเคยกับการที่ปัญญารู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมเพิ่มขึ้นก็จะรู้ว่า ตลอดชีวิต หรือทุกขณะ ไม่ต้องรอ และไม่ต้องหวัง เพราะว่ามีสภาพธรรมเกิดแล้วเพราะเหตุปัจจัยทุกขณะ ไม่มีใครต้องทำอะไรเลยสักอย่าง

เห็นในขณะนี้ก็มีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว ได้ยินในขณะนี้ก็มีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว เพียงแต่จะต้องอาศัยการฟังพระธรรมให้มากพอที่สติจะค่อย ๆ คุ่น ค่อย ๆ ชื่นกับการที่จะพิจารณารู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเพิ่มขึ้นทีละเล็กทีละน้อย ตามความเป็นจริง

ทวารต่อไป หรือว่าธาตุต่อไป คือ

ชีวหาปสาท ชื่อว่าชีวหาธาตุ รสารมณ์ ชื่อว่ารสธาตุ จิตที่มีชีวหาปสาท เป็นที่อาศัย ชื่อว่าชีวหาวิญญานธาตุ

ข้อความธรรมดาดูไม่ตื่นเต้น แต่เป็นความจริง และจะรู้ความจริงในขณะที่กำลังลิ้มรส ไม่ให้ลิ้มรสไปเปล่า ๆ โดยปัญญาไม่เกิด เพราะว่าการลิ้มรสเปล่า ๆ โดยปัญญาไม่เกิดนั้น นานแสนนานมาแล้วในสังสารวัฏ เพราะฉะนั้น ต้องเริ่มใหม่ที่จะต้องเป็นผู้ไม่ทอดทิ้งในการที่สติและปัญญาจะระลึกและรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ โดยเมื่อมีการฟังเพิ่มขึ้นเท่านั้นจึงจะเป็นปัจจัยให้สติระลึกได้ แต่ไม่ใช่ว่าจะทำ หรือจะรู้ หรือจะดู ซึ่งในขณะที่คิดก็เป็นเรา เป็นตัวตนตลอดที่จะทำ ไม่ใช่รู้ว่า สติเป็นอนัตตา ขณะใดที่สติเกิด สติก็ทำกิจจะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น ถ้าเพียงแต่ฟังพระธรรมและรู้ว่า ชิวหาวิญญาณ ๒ ดวง คือ กุศลวิบาก ๑ ดวง อกุศลวิบาก ๑ ดวง เป็นจิตที่มีชีวหาปสาทเป็นที่อาศัยเกิดขึ้นลิ้มรส และดับไป เมื่อรู้เพียงว่าเป็นจิตเกิดขึ้นทำกิจการงาน จะเบื่อบ้างไหม ก็ยังไม่เบื่อ เพราะอย่างไร ๆ ก็เบื่อยาก ไม่มีทางเลย นอกจากปัญญาจะเพิ่มขึ้น สมบูรณ์ขึ้นตามลำดับจริง ๆ

ท่านที่หน่ายหรือท่านที่คลายความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะ ดูเหมือนกับว่าท่านฟังข้อความสั้น ๆ และไม่นานท่านก็รู้แจ้งอริยสัจธรรม แต่ให้ทราบ ว่า กว่าจะถึงขั้นนั้น ระดับนั้นจริง ๆ ต้องเป็นปัญญาของตนเองซึ่งค่อย ๆ รู้ลักษณะของสภาพธรรมเพิ่มขึ้นทีละเล็กทีละน้อย และทราบได้ที่ยังไม่ใช่วิปัสสนาญาณแท้ ๆ จริง ๆ ก็ยังไม่ใช่เป็นความหน่ายโดยที่รู้ว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล เป็นแต่เพียงความคิดชั่วขณะบางครั้งบางคราวเท่านั้นเอง ซึ่งไม่มีกำลังพอที่จะละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้

ธาตุต่อไป ทางกาย

กายปสาท ชื่อว่ากายธาตุ โณภูมัพพารมณฺ์ ชื่อว่าโณภูมัพพธาตุ จิตที่มีกายปสาทเป็นที่อาศัย ชื่อว่ากายวิญญาณธาตุ

กายวิญญาณธาตุ ก็ได้แก่ กายวิญญาณ ๒ ดวง เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง

นี่เป็นจิตโดยย่อในชีวิตประจำวันจริง ๆ ซึ่งท่านที่ได้ศึกษามาแล้วโดยละเอียด ท่านก็แจกได้ว่า ในจิต ๘๙ ดวง เป็นวิญญูณธาตุ ๑๐ ดวง เป็นมโนธาตุ ๓ ดวง ที่เหลือเป็นมโนวิญญูณธาตุ เท่านั้นเอง โดยการฟังเท่านั้น แต่โดยความเป็นจริง จะต้องรู้ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ข้อความต่อไปมีว่า

มโนธาตุ ๓ ชื่อว่ามโนธาตุ

นี่เป็นข้อความในอรรถกถา ซึ่งท่านที่ได้ศึกษาแล้วก็ทราบว่า มโนธาตุ ๓ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง และสัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง เป็นมโนธาตุ ๓ เพราะว่าสามารถรู้อารมณ์ได้ทั้ง ๕ อารมณ์

สำหรับวิญญูณธาตุแต่ละวิญญูณธาตุ เช่น จักขุวิญญูณธาตุ จะมีสี เป็นอารมณ์เท่านั้น จะมีเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ไม่ได้ สำหรับ โสทวิญญูณธาตุ คือ จิตได้ยิน ก็มีเสียงเป็นอารมณ์เท่านั้น จะมีสี มีกลิ่น มีรส มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ไม่ได้ สำหรับขานวิญญูณธาตุก็เป็นช่วงขณะที่กำลัง ได้กลิ่นเท่านั้น ขานวิญญูณธาตุจะรู้เสียง รู้สี รู้รส รู้โผฏฐัพพะไม่ได้ สำหรับ ชิวหาวิญญูณธาตุก็เป็นช่วงขณะที่กำลังลิ้มรส จิตที่กำลังลิ้มรสไม่ใช่จิตเห็น ไม่ใช่จิตได้ยิน ไม่ใช่จิตได้กลิ่น ไม่ใช่จิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย นี่ก็แสดงให้เห็นถึงความรวดเร็วของการเกิดดับของจิตซึ่งเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

สำหรับกายวิญญูณธาตุ ในขณะนี้ มีการกระทบสัมผัสสิ่งที่เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว ไม่ใช่ตัวตน เป็นกายวิญญูณธาตุ รู้แข็งตรงไหน กายวิญญูณธาตุอาศัยกายปสาทรูปเกิดรู้แข็งตรงนั้นและดับตรงนั้น จึงไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ข้อความต่อไป

ขั้น ๓ มีเวทนาเป็นต้น (หมายถึงเวทนาขั้น ๓ สัญญาขั้น ๓ สังขารขั้น ๓ นั้นเอง) สุขุมรูป และนิพพาน ชื่อว่าธรรมาตฺต มโนวิญญาณแม้ทั้งหมด ชื่อว่า มโนวิญญาณธตฺต

ก็ในข้อนี้ ธตฺต ๑๖ อย่าง เป็นกามาวจร ธตฺต ๒ สุดท้าย เป็นไปในภูมิ ๔

นี่เป็นเรื่องการศึกษาปริยัติ ซึ่งท่านที่ได้ศึกษาแล้วสามารถเข้าใจได้ ในเมื่อรู้เรื่องวิญญาณธตฺต ๕ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เพิ่มความรู้เรื่องมโนธตฺต ๓ ซึ่งได้แก่ ปัญจทวารารวชชนจิต ๑ สัมปฏิจฉันนจิต ๒ เป็นมโนธตฺต ๓ เพราะจะสามารถรู้อารมณ์ได้ ๕ อารมณ์ ส่วนจิตที่เหลือเป็นมโนวิญญาณธตฺต เพราะสามารถรู้อารมณ์ทางใจได้ และสำหรับธรรมาตฺตนั้นก็ทั้งรูปและนาม

จิตเป็นอะไร ก่อนที่จะรู้ว่าจิตอยู่ที่ไหน

จิตเป็นสภาพรู้

ทางตาที่กำลังเห็น จิตเห็นเกิดที่จักขุปสาท ขณะที่คิดคำว่า เกิดจากมันสมอง เป็นจิตที่คิด ไม่ใช่จิตที่เห็น เพราะฉะนั้น ที่เกิดของจิตมี ๖ ที่ คือ

จักขุปสาทรูป เป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณขณะที่เห็น

โสตปสาทรูป เป็นที่เกิดของโสตวิญญาณขณะที่ได้ยิน

ฆานปสาทรูป เป็นที่เกิดของฆานวิญญาณขณะที่กำลังได้กลิ่น

ชีวหาปสาทรูป เป็นที่เกิดของชีวหาวิญญาณขณะที่กำลังลิ้มรส

และขณะที่กำลังรู้เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหวตรงไหน กายวิญญาณอาศัยปสาทรูปเกิดที่ตรงนั้นและดับไป

นอกจากนั้น ในภูมิที่มีขั้น ๕ จิตอื่นนอกจากนี้เกิดที่ทพยัตถุ

ผู้ฟัง เรื่องที่อาจารย์บรรยายมา วิญญาณธตฺต ๗ ก็เกี่ยวกับการเจริญสติปัฏฐานที่อาจารย์พูดอยู่เสมอ ๆ คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั่นเอง อย่างรูปธตฺตก็คือสิ่งที่ปรากฏทางตา เป็นเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าคนที่ไม่ได้อ่านหนังสืออภิธรรมมัตถสังคหะ จะคิดว่าพูดบาเลี๊ยะมาก นอกเหนือจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งความจริงเป็นเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจทั้งนั้นเลย

ส. บางท่านได้อ่าน แต่ก็ยังไม่หมดความสงสัย นอกจากจะพิจารณาธรรมนั้นจริง ๆ อย่างถ้าจะกล่าวว่า จักขุวิญญูญาณธาตุ ก็พูดตามได้ เป็นธาตุที่เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะนี้เอง

เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐานระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ได้ยินได้ฟังและเข้าใจแล้วด้วย แล้วแต่ว่าจะสามารถรู้ลักษณะของสภาพธรรมใด อย่างมโนธาตุ ๓ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิตและสัมปฏิจฉันนจิต ไม่มีใครสามารถรู้ได้

แต่สิ่งที่ปรากฏทางตาในขณะนี้ ต่างกับจิตที่เห็น รูปารมณ์เป็นสิ่งที่ปรากฏเป็นรูป เป็นเพียงรูปที่กระทบตาและดับอย่างรวดเร็ว นี่คือการที่ต้องติดตามพระธรรมด้วยการอบรมเจริญปัญญา ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมด้วย มิฉะนั้นแล้วก็เกิดความเข้าใจเรื่องชื่อว่า มโนธาตุ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิตและสัมปฏิจฉันนจิต และจิตที่เหลือนอกจากจิต ๑๓ ดวงนี้แล้วเป็นมโนวิญญูญาณธาตุ ก็เป็นการจำชื่อเท่านั้น แต่ไม่สามารถรู้จริง ๆ แม้คำว่า ธาตุ หรือลักษณะของธาตุที่ไม่ใช่ตัวตนนั้นเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้น ก็เป็นเรื่องที่จะต้องอบรมปัญญาต่อไป

การสะสมความคิดของแต่ละคน ในแต่ละวัน จะค่อย ๆ ปรับปรุงเจริญขึ้นทางฝ่ายกุศล ทางฝ่ายปัญญา จนกว่าจะเป็นไปตามคลองของสภาพธรรมที่จะพิจารณาเห็นว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล และพิจารณารู้ถึงเหตุปัจจัยของสภาพธรรมนั้น ๆ ด้วย

ขอกล่าวถึงพุทธวิปัสสนา ซึ่งท่านผู้ฟังก็คงจะใคร่ที่จะทราบว่า เมื่อพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงพิจารณาธรรมอย่างไร

ข้อความใน **สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย นิทานวรรค อภิสมยสังยุต พุทธวรรค** มีว่า

พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ออกจากจตุตถฌาน อันมีลมหายใจเข้าออกเป็น
อารมณ์ มีญาณหยั่งลงในปัจจุการ (คือ ปัจจัย) พิจารณาปัจจุการนั้นโดยอนุโลม
และปฏิโลม ย่อมเป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวให้ชื่อว่า พุทธวิปัสสนา

คือ รู้ปัจจุการในชีวิตประจำวันในขณะนั้น ไม่ใช่ในขณะอื่นเลย ในขณะ
ประทับนั่งที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ หลังจากที้ออกจากจตุตถฌานแล้ว

มหาศักยมนิโคตมสูตร

ว่าด้วยพระปริวิตกของพระบรมโพธิสัตว์

ข้อ ๒๖

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรายังเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนตรัสรู้ยังมิได้ตรัสรู้
ได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า

โลกนี้ถึงความยากแล้วหนอ ย่อมเกิด แก่ ตาย จุติ และอุปบัติ และเมื่อ
เป็นเช่นนั้น ก็ยังไม่รู้ธรรมอันออกจากทุกข์คือชราและมรณะนี้

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมืออยู่
ชราและมรณะจึงมี

วันนี้มีใครคิดอย่างนี้บ้างไหม คนเกิดก็มี แก่ก็มี เจ็บก็มี ตายก็มี ที่จะคิดว่า
โลกนี้ถึงความยากแล้วหนอ ย่อมเกิด แก่ ตาย จุติ และอุปบัติ และเมื่อเป็นเช่นนั้น
ก็ยังไม่รู้ธรรมอันออกจากทุกข์คือชราและมรณะนี้

คิดที่จะออกหรือยัง ในเมื่อรู้แน่ ๆ ว่า นี่คือทุกข์ ชราและมรณะนี้ต้องเป็นทุกข์
เกิดมาแล้วไม่ชรา ไม่ตาย ไม่มี และเมื่อไรจะมีธรรมที่สามารถออกจากชราและ
มรณะได้

เกิดมาแล้วก็ชาติ จะมีสักชาติหนึ่งไหมที่จะคิดอย่างนี้ แต่นี้เป็นพระปริวิตก
ของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ซึ่งพระองค์จะพิจารณาหาปัจจุการ คือ ปัจจัยของ
สภาพธรรมทุกอย่าง เพราะการที่จะดับสิ่งหนึ่งสิ่งใดต้องรู้เหตุของสิ่งนั้นและดับเหตุ
ผลจึงจะดับได้ แต่ถ้าไปเพียรสักเท่าไรที่จะดับผลโดยที่ไม่รู้เหตุ ก็ไม่สามารถดับทุกข์ได้
จริง ๆ

๒๐๕๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๓๔

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมืออยู่
ชราและมรณะจึงมี ชราและมรณะย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นเพราะกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย จึงได้รู้ด้วย
ปัญญาว่า เมื่อชาติมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี

ดูเป็นธรรมดาจริง ๆ ใครบ้างจะไม่รู้ว่า ที่ตายเพราะเกิดขึ้นมาจึงตาย ถ้าไม่เกิด
ก็ไม่ตายเท่านั้น แต่ต้องเป็นพระปริวิตกของพระโพธิสัตว์ ซึ่งฟังดูเหมือนไม่ต้องอาศัย
ปัญญาอะไรมากมายที่จะพิจารณาอย่างนี้ แต่ความจริงความคิดของคนและปัญญา
ของคนต่างระดับชั้นกันมาก ในขณะที่คิดเรื่องหนึ่งเรื่องใดก็ตาม ขณะนั้นถ้าไม่ใช่เป็น
ผู้ที่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมจริง ๆ จะไม่รู้ว่า ความคิดแม้ขณะนั้นก็เกิดเพราะ
อวิชชา ความไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ ตามความเป็นจริง
ไม่รู้แม้แต่ว่าความคิดนั้นเกิดเพราะความไม่รู้ มีใครบ้างรู้ลักษณะของสภาพธรรม
แต่ทุกคนคิด ตั้งแต่เข้ามาคิดตลอด เพราะฉะนั้น ความคิดของทุกคนตั้งแต่เข้ามา
คิดเพราะอะไรเป็นปัจจัย เพราะวิชาหรือเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

แม้แต่ความคิดก็ยังไม่รู้ ตื่นมาคิดตลอดเป็นวัน ๆ โดยที่ไม่รู้เลยว่า เมื่อไม่รู้
ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ความคิดทั้งหมดต้องเนื่องมาจากความไม่รู้
มีอวิชชาเป็นปัจจัยจึงคิดเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ได้ระลึกลักษณะปรมาัตถธรรมที่เป็นนามธรรม
เป็นรูปธรรม ซึ่งเกิดแล้วปรากฏและดับไป ในขณะที่นั้นไม่คิด ขณะที่มีสภาพธรรมกำลัง
ปรากฏ สติระลึกที่ลักษณะของสภาพธรรมนั้น รู้ในสภาพที่เป็นปรมาัตถ์ คือ ลักษณะที่
แข็งเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สภาพที่กำลังรู้แข็งเป็นสภาพรู้ เป็นอาการรู้ เป็นธาตุอย่างหนึ่ง

ในขณะนั้นไม่ได้คิดเรื่องราวเลย แต่ทุกคนที่คิดทุกวัน เพราะฉะนั้น ก็จะได้ทราบว่า
ในขณะนั้นที่คิดเพราะไม่รู้

ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นเพราะกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย จึงได้รู้ด้วย
ปัญญาว่า เมื่อชาติมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี ชราและมรณะย่อมมีเพราะชาติเป็นปัจจัย

...

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชาติจึงมี

คือ ไม่หยุดอยู่เพียงแค่ว่า เมื่อเกิดจึงต้องตาย หรือที่ตายกันอยู่ทุกวันนี้
ก็เพราะเกิด ถ้าไม่เกิดก็ไม่ต้องตาย ถ้าคิดเท่านั้นก็ไม่มีปัญญาที่จะดับเหตุของความ
ทุกข์ได้ แต่พระโพธิสัตว์ปริวิตกว่า

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชาติจึงมี ชาติย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

ทำไมต้องเกิด มีอะไรเป็นปัจจัยจึงต้องเกิด

เมื่อภพมีอยู่ ชาติจึงมี

ภพ คือ กรรมภพ

ชาติย่อมมีเพราะภพเป็นปัจจัย ...

ถ้ากรรมไม่มี การเกิดก็ไม่มี

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ภพจึงมี ภพย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่ออุปาทานมีอยู่ ภพจึงมี ภพย่อมมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ...

ที่มีกรรม มีการกระทำเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง จะเห็นได้ว่า เพราะยังมีความ
ยึดมั่นอยู่ จึงมีการกระทำกรรมต่าง ๆ

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ อุปาทานจึงมี อุปาทานย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

หาสาเหตุอีกว่า ทำไมจึงมีความยึดมั่นที่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำต่าง ๆ

เมื่อตัณหา มีอยู่ อุปาทานจึงมี อุปาทานย่อมมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ...

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ตัณหาจึงมี ตัณหาย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เคยคิดไหม โลภะมีมากทุกวัน ๆ โลภะในขณะนี้ มีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ท่านที่คล่องปฏิจาสมุปบาทตอบได้แน่ ว่า ที่ตัณหา มีเพราะอะไรเป็นปัจจัย แต่ท่านที่ยังไม่คล่องก็คงจะต้องนึก ซึ่งก็เป็นโอกาสที่จะพิจารณาความจริงว่า เพราะอะไรมี ตัณหา ความติดข้อง ความเพติดเพลิน ความต้องการจึงมี

เมื่อเวทนา มีอยู่ ตัณหาจึงมี ตัณหาย่อมมีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ...

มีความรู้สึกที่เป็นสุข จึงได้มีความพอใจชวนขยายต้องการ หรือแม้ความรู้สึกที่เป็นทุกข์ ถ้าไม่มีปัญญาเกิดขึ้น ย่อมมีความอยากที่จะพ้นทุกข์ในขณะนั้น เพราะฉะนั้น ตัณหา มีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ เวทนาจึงมี เวทนาย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่อผัสสะ มีอยู่ เวทนาจึงมี เวทนาย่อมมีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ...

บางคนก็ไปท่องเลย เพราะอยากจะทำให้คล่อง ซึ่งความจริงไม่ใช่เรื่องท่อง แต่จะต้องพิจารณาจนกระทั่งค่อย ๆ เข้าใจขึ้นในขณะที่กำลังประสบกับไม่ว่าจะเป็นเวทนาอะไรก็ตาม หรือขณะที่มีความยินดีพอใจในสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้น ย่อมมีการระลึกได้ในขณะนั้น ไม่ใช่ไปท่องยาวเป็นปฏิจาสมุปบาท ในขณะที่ความรู้สึกพอใจติดข้องเกิดขึ้น แต่สามารถพิจารณาระลึกได้จริง ๆ ว่า ขณะนี้ที่กำลังพอใจเพราะอะไร

เมื่อผัสสะ มีอยู่ เวทนาจึงมี เวทนาย่อมมีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ...

ในขณะนั้นพอใจอะไร พอใจสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ก็รู้ได้ว่าเพราะเห็น ถ้าไม่เห็น ความรู้สึกพอใจจะมีได้อย่างไร เพราะฉะนั้น ความรู้สึกพอใจติดข้องในสิ่งที่ปรากฏทางตา เพราะเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา เพราะมีจักขุสัมผัสผัสสะ ทำให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเห็น จึงเป็นปัจจัยให้มีความรู้สึกเป็นสุข ยินดีพอใจติดข้องเกิดขึ้น

เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ผัสสะจึงมี ผัสสะย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่อสพ่ายตนะ มีอยู่ ผัสสะจึงมี ผัสสะย่อมมีเพราะสพ่ายตนะเป็นปัจจัย ...

เพราะตา เพราะหู เพราะจมูก เพราะลิ้น เพราะกาย เพราะใจ เพราะฉะนั้น
ก็กลับมาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นแหล่งเกิดของสภาพธรรมทุกวัน ๆ ไม่ว่าจะ
เป็นขณะใดทั้งลิ้น จะไม่พ้นไปจากเหตุปัจจัยทั้งหมด

ข้อความต่อไปมีว่า

เมื่ออะไรหนอมืออยู่ สฟายตนะจึงมี สฟายตนะย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่อนามรูปมืออยู่ สฟายตนะจึงมี สฟายตนะย่อมมีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ...

เมื่ออะไรหนอมืออยู่ นามรูปจึงมี นามรูปย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่อวิญญาณมืออยู่ นามรูปจึงมี นามรูปย่อมมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ...

ทำความเข้าใจไปถึงปฏิสนธิ คือ เพราะเกิดมาจึงต้องมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เมื่อมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ต้องกระทบกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
เมื่อกระทบแล้วก็มีความรู้สึก เมื่อมีความรู้สึกแล้วก็ทำให้เกิดความติดข้อง เมื่อมีความ
ติดข้องก็มีความยึดมั่น เมื่อมีความยึดมั่นก็เป็นเหตุให้กระทำกรรมต่าง ๆ เมื่อมีกรรม
ก็ต้องมีการเกิด เมื่อเกิดแล้วก็ต้องชราและสิ้นชีวิตลง

ข้อความต่อไปมีว่า

เมื่ออะไรหนอมืออยู่ วิญญาณจึงมี วิญญาณย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่อสังขารมืออยู่ วิญญาณจึงมี วิญญาณย่อมมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย ...

เมื่ออะไรหนอมืออยู่ สังขารจึงมี สังขารย่อมมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย

เมื่ออวิชชามืออยู่ สังขารจึงมี สังขารย่อมมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ...

ในขณะนี้ยังมีอวิชชาอยู่ เพราะฉะนั้น ยังมีปัจจัยของสังขาร ยังมีปัจจัยของ
วิญญาณ ยังมีปัจจัยของการเกิด ยังมีปัจจัยของการตาย ที่จะต้องวนเวียนไป
นานมาแล้วแสนโกฏิกัป ชาตินี้เป็นส่วนหนึ่ง และต่อไปอีกนานเป็นแสนโกฏิกัป
ตราบไต่ที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ คือ ไม่สามารถออกจากสังสารวัฏฏ์ได้

สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปฏิปทาสูตร ข้อ ๑๙ และ ข้อ ๒๐
พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ตั้งแต่อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร และตลอดไป

ทั้งหมดซึ่งเป็นสังสารวัฏฏ์นั้น เป็นมิจฉาปฏิปทา เพราะว่าไม่ใช่หนทางที่จะออกจากสังสารวัฏฏ์ เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจความละเอียดจริง ๆ ของหนทางผิดซึ่งทุกคนกำลังเดินอยู่ คือ หนทางที่ทำให้เกิดแล้วก็ตาย เกิดแล้วก็ตาย นั่นคือหนทางผิด เป็นมิจฉาปฏิปทา เพราะว่าไม่ใช่หนทางที่จะทำให้สิ้นสุดการเกิดและการตาย

ข้อความต่อไปใน **อภิสมยสังยุต พุทธวรรค**

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

... ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้บังเกิดขึ้นแก่เราในธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ฝ่ายข้างเกิด ฝ่ายข้างเกิด ดังนี้

ข้อ ๒๗

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีชราและมรณะจึงไม่มี เพราะอะไรดับชราและมรณะจึงดับ

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นเพราะกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย จึงได้รู้ด้วยปัญญาว่า เมื่อชาติไม่มี ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะชาติดับชราและมรณะจึงดับ ...

เมื่ออะไรหนอไม่มี ชาติจึงไม่มี เพราะอะไรดับชาติจึงดับ

เมื่อภพไม่มี ชาติจึงไม่มี เพราะภพดับชาติจึงดับ ...

เมื่ออะไรหนอไม่มี ภพจึงไม่มี เพราะอะไรดับภพจึงดับ

เมื่ออุปาทานไม่มี ภพจึงไม่มี เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ ...

เมื่ออะไรหนอไม่มี อุปาทานจึงไม่มี เพราะอะไรดับอุปาทานจึงดับ

เมื่อตัณหาไม่มี อุปาทานจึงไม่มี เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ ...

เมื่ออะไรหนอไม่มี ตัณหาจึงไม่มี เพราะอะไรดับตัณหาจึงดับ

เมื่อเวทนาไม่มี ตัณหาจึงไม่มี เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ ...

เมื่ออะไรหนอไม่มี เวทนาจึงไม่มี เพราะอะไรดับเวทนาจึงดับ

เมื่อผัสสะไม่มี เวทนาจึงไม่มี เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ ...

ข้อความต่อไปโดยนัยเดียวกัน

... เพราะสพ่ายตนะดับ ผัสสะจึงดับ ...

... เพราะนามรูปดับ สพ่ายตนะจึงดับ ...

... เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ ...

... เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ...

... เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ...

... เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ... ดังพรรณนามาฉะนี้ ...

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้บังเกิดขึ้น
แก่เราในธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ฝ่ายข้างดับ ฝ่ายข้างดับ ดังนี้

จบ มหาศักยมนิโคตมสูตรที่ ๑๐

จบ พุทธวรรคที่ ๑

ซึ่งข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปฏิปทาสูตร ข้อ ๒๑**

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า เป็นสัมมาปฏิบัติ การดับอกุศล
ทั้งหมด การดับอวิชชาเท่านั้น ที่เป็นสัมมาปฏิบัติ นอกจากนั้นเป็นมิจฉาปฏิบัติ
ทั้งนั้น

นี่เป็นธรรมส่วนละเอียดจริง ๆ ที่จะรู้ว่า ทุกวันที่มีชีวิตอยู่ ปฏิปทา คือ
ทางดำเนินของชีวิตของแต่ละคนเป็นมิจฉาหรือเป็นสัมมาขณะใด

ขณะที่เห็นแล้วก็ชอบ และมีความยึดมั่น มีการกระทำความต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุ
ให้มีการเกิดอีก มีการแก้อีก มีการตายอีก ทั้งหมดเป็นมิจฉาปฏิบัติ แต่ขณะใดซึ่งเป็น
ทางดับ ทางที่จะดับทั้งหมดเป็นสัมมาปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ ทุกท่านก็รู้ได้ด้วยตัวเองว่า ขณะใดเป็นสัมมาปฏิบัติ
ขณะใดเป็นมิจฉาปฏิบัติ และในวันหนึ่ง ๆ สัมมาปฏิบัติมากหรือน้อย ถ้า
มิจฉาปฏิบัติยังมากกว่า การที่จะดับสังสารวัฏฏ์ก็ต้องนานกว่า ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะ
ของแต่ละบุคคลที่จะรู้ได้ด้วยปัญญาของตนเองจริง ๆ

ไม่ใช่ว่าไม่รู้อะไรเลยก็จะไปรู้แจ้งอริยสัจจธรรมเป็นพระอริยบุคคล และดับ
ปัจจัยการทั้งหมดเหล่านี้ได้ แม้แต่เพียงความคิดชั่วขณะก็ยังต้องรู้ว่า ในขณะที่นั้น
เป็นมิจฉาปฏิบัติ หรือสัมมาปฏิบัติ

ถ. ปฏิจจนุปปาตฝ่ายนิโรธ คือ ฝ่ายดับ เป็นสัมมาปฏิบัติ ยังไม่ถึงขั้น
เป็นมรรค ใช่ไหม

ส. ต้องถึง จึงจะดับได้ ไม่อย่างนั้นจะดับได้อย่างไร

ถ. รวมตลอดเป็นวิปัสสนาญาณจนถึงมรรคเลย

ส. จนดับได้ ไม่ใช่ชนิด ๆ หน่อย ๆ แต่จนถึงดับได้ ดับนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย
เวลานี้ทุกอย่างก็เกิดแล้วเพราะปัจจัย แต่เมื่อไม่รู้ปัจจัยเพราะมีอวิชชา จึงไม่สามารถ
เห็นปัจจัยเหล่านั้นได้ตามความเป็นจริง ก็ดับไม่ได้

ถ. สัมมาปฏิบัติ ในที่นี้ก็เหมือนกับอริยมรรคองค์ ๘ ใช่ไหม

ส. และหนทางปฏิบัติที่เริ่มปฏิบัติด้วย ในขณะที่คิดและสติระลึกรู้ และก็รู้
ในสภาพที่คิดว่า เป็นนามธรรมไม่ใช่เรา ขณะนั้นต้องเป็นฝ่ายดับ เพราะจะทำให้
สามารถดับอวิชชาได้ ไม่อย่างนั้นไม่มีทางที่จะดับอวิชชาได้เลยถ้าขณะนี้สติไม่เกิด
ไม่ระลึกรู้ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ถ. ทำไมในโลก ในชาตินี้ เกิดมาบางคนก็ยากจนข้นแค้น บางคนก็เป็น
เศรษฐีมหาเศรษฐี ด้วยกรรมลิขิตหรือพรหมลิขิต หรือชาติปางก่อนสร้างไว้ ขอกราบ
เรียนถามเพื่อพุทธศาสนิกชนจะได้ทราบด้วย จะเป็นประโยชน์มาก

ส. ขณะนี้ทุกคนเห็นเหมือนกัน มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา คิดเหมือนกัน
หรือเปล่า แม้แต่เพียงความคิด คิดเหมือนกันหรือเปล่า ได้ยินเสียง ได้ยินคำต่าง ๆ
ขณะนี้กำลังฟังพระธรรม และได้ยินเสียงเดียวกัน คิดเหมือนกันหรือเปล่า เข้าใจเรื่อง
เดียวกันหรือเปล่า มากน้อยเท่ากันหรือเปล่า

นี่ก็แสดงให้เห็นถึงความต่างกันของจิตและการสะสมมา ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้
ทุกชีวิตแตกต่างกันไปโดยกรรมและการคิดนึกซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมนั้น ๆ
เมื่อความคิดต่างกัน กรรมก็ต้องต่างกัน เพราะฉะนั้น ผลของกรรมก็ต้องต่างกันด้วย

ถ. คนเราที่มีชีวิตอยู่ก็เกิดจากกรรม ใช่ไหม

ส. ใช่

ถ. เหตุการณ์ข้างหน้าที่เกิดจากกรรมที่ได้กระทำมาแล้ว ใช่ไหม

ส. ในกาลข้างหน้า ก็ต้องมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เป็นชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นผลของกรรม

ถ. ถ้าหมดกรรม ก็แสดงว่าไม่มีการเกิด คนตายไปก็วัดกันที่ผลของกรรม แสดงว่าหมดกรรมแล้ว

ส. กรรมอื่นยังมีที่จะทำให้เกิด

ถ. เรื่องปัจจุสมุปบาท ผมสงสัยมานานแล้วว่า อวิชชาที่เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ถ้าเป็นอุปถัมภ์สังขารไม่สงสัย เพราะว่าอวิชชาเป็นธรรมฝ่ายไม่ดี แต่ว่าเป็นปัจจัยให้เกิดอุปถัมภ์สังขารได้อย่างไร

ส. แม้จะเป็นอุปถัมภ์สังขาร คือ กุศลขั้นทาน ขั้นศีล ขั้นสมถภาวนา ที่จะทำให้เกิดเป็นรูปพรหม อรูปพรหม ก็ยังเป็นสังสารวัฏฏ์ ยังไม่ออกจากทุกข์ ด้วยเหตุนี้ข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปฏิปทาสูตร** พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ตราบใดที่อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร ตราบนั้นก็เป็นปัจจัยตลอดเรื่อยไปที่จะทำให้สังสารวัฏฏ์หมุนเวียนไป เป็นมิจฉาปฏิบัติทั้งหมด

ปัจจุสมุปบาททั้งหมดเป็นมิจฉาปฏิบัติ ซึ่งท่านที่สนใจในการปฏิบัติธรรม ควรที่จะพิจารณาศึกษาให้ละเอียด ให้เข้าใจจริง ๆ ว่า อะไรเป็นการปฏิบัติถูก เป็นสัมมาปฏิบัติ และอะไรเป็นการปฏิบัติผิดซึ่งเป็นมิจฉาปฏิบัติ

๒๐๕๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๔

บางท่านเข้าใจว่า เพียงไปสู่นักที่ไม่ได้ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น ก็ไปปฏิบัติสิ่งซึ่งเข้าใจจะทำให้หมดกิเลสโดยที่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมในชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง ท่านเข้าใจว่านั่นเป็นมิจฉาปฏิบัติ แต่ข้อความในพระไตรปิฎกก็ยังละเอียดกว่านั้นอีก

ข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปฏิปทาสูตร** มีว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตจักแสดงมิจฉาปฏิบัติและสัมมาปฏิบัติ พวกเธอจงฟังปฏิบัติทั้ง ๒ นั้น จงใส่ใจให้ดีเถิด เราจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็มีมิจฉาปฏิบัติเป็นไฉน ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เรียกว่ามิจฉาปฏิบัติ

ท่านผู้ฟังก็จะได้ทราบว่า ชีวิตประจำวันทุกท่านเป็นมิจฉาปฏิบัติหรือ สัมมาปฏิบัติ ที่เป็นมิจฉาปฏิบัติ เพราะว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขาร คือเจตนาที่เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง ซึ่งไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น ตราบใดที่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ที่จะไม่ให้มีสังขารคือเจตนาที่เป็นกุศลและอกุศลก็เป็นไปไม่ได้

เมื่ออวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร มีกรรมที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม ที่จะไม่ให้มีวิญญาณ คือ ปฏิสนธิ การเกิดอีก ก็เป็นไปไม่ได้ เมื่อมีการเกิดขึ้นแล้ว ปฏิสนธิจิตเกิด ก็จะต้องมีเจตสิกและรูปเกิดพร้อมกัน เมื่อมีนามรูปคือเจตสิกและรูปเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต ก็มีการเจริญเติบโต มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ เป็นสฬายตนะ เมื่อมีตาที่จะไม่ให้เกิดกับสิ่งที่ปรากฏทางตาแล้วเห็น ก็เป็นไปไม่ได้

นี่คือชีวิตของทุกคน ซึ่งมีเหตุมีปัจจัยที่จะทำให้เกิดขึ้น แม้แต่การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส การคิดนึก

เมื่อมีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ ก็ต้องมีผัสสะ คือ การกระทบกับ อารมณ์ต่าง ๆ และเมื่อกระทบกับอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด ที่จะไม่ให้มีเวทนา ความรู้สึกดีใจ เสียใจ สบายใจ ไม่สบายใจ หรือเฉย ๆ ก็เป็นไปไม่ได้

นี่คือสภาพธรรมตามความเป็นจริงทุกขณะว่า เมื่อมีผัสสะแล้วก็มีเวทนา มีความรู้สึก ซึ่งเมื่อมีความรู้สึกเกิดขึ้นเป็นสุขบ้าง เฉย ๆ บ้าง หรือเป็นทุกข์บ้าง ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ความพอใจในความรู้สึกนั้น ๆ ทำให้เกิดความต้องการ ที่จะให้เกิดความรู้สึกที่น่าพอใจนั้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพราะว่ามีคามยินดี มีความติดข้อง ในเวทนานั้น

เมื่อมีตัณหาคือมีความติดข้องแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้มีอุปาทาน ความยึดมั่น เมื่อมีความยึดมั่น ก็เป็นเหตุให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ซึ่งเป็นกรรมภาพ และเมื่อมีกรรมภาพก็ต้องมีชาติคือการเกิด และเมื่อมีการเกิด จะพ้นไปจากชราและมรณะ เป็นไปไม่ได้เลย

ด้วยเหตุนี้ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เรียกว่ามิจฉาปฏิบัติ ไม่ต้องมีใครทำอะไรเลย เป็นอยู่แล้ว มิจฉาปฏิบัติ เพราะว่า เป็นธรรมที่ทำให้เกิดทุกข์ เพราะฉะนั้น จะเป็นสัมมาปฏิบัติไม่ได้

ข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็สัมมาปฏิบัติเป็นไฉน เพราะอวิชชาอันหนึ่งระดับ ด้วยการสำรอกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับสฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหลายนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เรียกว่าสัมมาปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ ในสังสารวัฏฏ์ที่ผ่านมา จิตเกิดและกัณฑ์ที่ละขณะ เคลื่อนไป ไม่มีอยู่นิ่งเลย ที่จิตจะเกิดแล้วไม่ดับไม่มี ก็เคลื่อนไป ๆ ทุกขณะ เป็นปฏิบัติ เป็นหนทาง ซึ่งทุกท่านในขณะนี้ก็ทราบความละเอียดแล้วว่า เป็นมิจฉาปฏิบัติ หรือสัมมาปฏิบัติ

ข้อความใน **อรรถกถา ปฏิปทาสูตรที่ ๓** มีว่า

บทว่า มิจฉาปฏิบัติ ความว่า นี่เป็นปฏิบัติ ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์

จะเกิดแล้วเกิดอีก เกิดอีกเกิดแล้ว ก็ไม่พ้นจากการเกิด เพราะฉะนั้น ก็ไม่พ้นจากการตาย ไม่พ้นจากทุกข์

ถามว่า ก็เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีปญฺญากิสังขารบ้าง อเนญซากิสังขารบ้าง มิใช่หรือ อภิสังขารทั้งสองนั้น เป็นมิจฉาปฏิบัติได้อย่างไร

สำหรับอปญฺญากิสังขาร ไม่มีใครสงสัย เพราะว่าเป็นอกุศลกรรม แต่สงสัย ปญฺญากิสังขารซึ่งเป็นกามาวจรกุศลและรูปาวจรกุศล กับอเนญซากิสังขารซึ่งเป็น รูปาวจรกุศลจิต คือ ผู้ที่อบรมเจริญความสงบของจิตจนกระทั่งบรรลุฌานชั้น อรูปฌาน ไม่หวั่นไหว เพราะว่ามีรูปเป็นอารมณ์

แก้ว่า เพราะถือวัฏฏะเป็นสำคัญ สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งบุคคลปรารถนาวัฏฏะ กล่าวคือภพ ๓ ปฏิบัติ โดยที่สุดอภิญญา ๕ หรือสมาบัติ ๘ สิ่งทั้งหมดเป็นไปในฝ่ายวัฏฏะ จัดเป็นมิจฉาปฏิบัติ เพราะถือวัฏฏะเป็นสำคัญ

ส่วนสัมมาปฏิบัติที่นั่น ข้อความในอรรถกถามีว่า

สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันบุคคลปรารถนาวิวิญญะคือพระนิพพาน ปฏิบัติ โดยที่สุด ถวายทานเพียงข้าวยาครุกระบายหนึ่งก็ดี เพียงถวายใบไม้กำมือหนึ่งก็ดี สิ่งทั้งหมดนั้น จัดเป็นสัมมาปฏิบัติโดยแท้ เพราะเป็นฝ่ายวิวิญญะ

... คำว่า ปฏิบัตินี้ เป็นชื่อของมรรค ๔ พร้อมด้วยวิปัสสนา เพราะท่าน แสดงปฏิบัติโดยผลว่านำไปสู่อะไร

คือ ถ้าเป็นมิจฉาปฏิบัติก็นำไปสู่กองทุกข์ การเกิด การตาย แต่ถ้าเป็น สัมมาปฏิบัติก็นำไปสู่การดับทุกข์ทั้งหมด

สำหรับผู้ที่ปรารถนาวิวิญญะ คือ พระนิพพาน ไกลมาก เพราะฉะนั้น ที่จะ รู้แจ้งพระนิพพานได้ ก็คืออบรมเจริญปัญญาละคลายอกุศลธรรมคืออวิชชา และความติดข้องที่ยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ซึ่งการที่จะ ละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลนั้น ไม่ง่ายเลย เพราะ ต้องในขณะที่ทางตากำลังเห็นและรู้ความจริงว่า ปรมัตถธรรมไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน นั้นจึงจะเป็นหนทางละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล และยังมีอกุศลอื่นอีกมากมาย ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่ยากเท่ากับการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เช่น ความผูกโกรธ หรือการไม่อภัย

ท่านผู้ฟังคิดว่า ง่ายกว่าการละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตนหรือเปล่า เพราะว่าบางคนสละวัตถุง่าย ไม่ยากเลย มีฉันทะสะสมมาเป็นผู้ที่มีทานุภินิสัย พร้อมที่จะให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่น แต่แม้กระนั้นการที่จะละการยึดถือ สภาพธรรมว่าเป็นตัวตนต้องยากกว่า เพราะว่าเป็นเรื่องของปัญญา หรือบางท่านก็ อาจจะเป็นผู้มีจิตใจดี มีเมตตากรุณา แต่ถึงอย่างนั้นการละการยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลก็ยาก เพราะว่า เป็นสิ่งที่ละเอียดและลึกมาก สละอื่น ก็ยังสละได้ แต่จะให้สละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ถ้าไม่ใช่ปัญญา ที่รู้ลักษณะของปรมัตถธรรมจริง ๆ ขณะนั้นไม่สามารถละคลายการยึดถือสภาพธรรม ว่าเป็นตัวตนได้

เรื่องของการอบรมเจริญกุศล เรื่องของการอบรมเจริญปัญญา ก็จะต้องประกอบพร้อมกันไปทุกอย่างเท่าที่สามารถจะเกิดได้ มิฉะนั้นก็จะเป็นผู้ที่หนาแน่นด้วยอกุศล และยากจริง ๆ ที่จะละลายอกุศลนั้นได้

สำหรับมิจฉาปฏิบัติ มีข้อสงสัยไหม เมื่อไหร่ ขณะไหน

ขณะนี้ ขณะที่คิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เป็นมิจฉาปฏิบัติหรือเปล่า

ถ. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าขณะที่บำเพ็ญบารมีมา ๔ อสงไขยแสนกัป ขณะนั้นเป็นมิจฉาปฏิบัติหรือเปล่า

ส. ขณะใดที่เป็นการอบรมเจริญปัญญา เป็นหนทางที่จะดับ ขณะนั้นไม่ใช่มิจฉาปฏิบัติ

ถ. ถึงแม้ว่ายังมีปฏิจสมุปบาทเกิดอยู่

ส. แม้แต่การให้ข้าวยาคุเพียงกระบวยเดียวเพื่อที่จะละกิเลส เพราะว่าผู้ที่รู้ว่าจะถึงนิพพาน หมายความว่าเป็นผู้ใคร่ที่จะดับกิเลส ถ้าใครเป็นผู้ที่อยากจะถึงพระนิพพานโดยไม่อยากดับกิเลส มีกิเลสและยังชอบกิเลส อยากจะเก็บกิเลสไว้ ไม่ยอมที่จะดับกิเลส ผู้นั้นไม่มีวันถึง แต่ผู้ใดก็ตาม อาจจะไม่ต้องการคำนึงถึงพระนิพพาน แต่รู้ว่าตนเองมีกิเลสจากความรู้ลักษณะของสภาพธรรม และอบรมเจริญปัญญาเพื่อจะรู้ลักษณะของสภาพธรรม และเจริญกุศลต่าง ๆ เป็นบารมีเพื่อที่จะละอกุศลทั้งหลาย นั่นคือผู้ที่ปฏิบัติหนทางที่จะทำให้ดับกิเลสเป็นสัมมาปฏิบัติ

ถ. ในขณะที่จิตเป็นกุศล จะเป็นทานก็ดี ศีลก็ดี ภาวนาก็ดี ขณะนั้นก็

ส. เป็นผู้ใคร่จะดับกิเลส เพราะบางคนทำกุศลเพราะอยากได้ผลของกุศล

ถ. ยังเป็นวิภวคามินีกุศล

ส. เรื่องของธรรม เป็นเรื่องละทั้งหมด

ถ. การกระทำอย่างเดียวกัน คือ ให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี หรือเจริญกัมมัฏฐานก็ดี ที่ท่านกล่าวว่า ให้ท่านรักษาศีล แต่มีจุดประสงค์ไม่ออกไปจาก

วิภูฏะ แม้จะให้ทานสักเท่าไร รักษาศีลสักเท่าไร แม้แต่การให้ทานรักษาศีลตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมา ก็จัดเป็นมิจฉาปฏิบัติ

ส. ถ้าไม่เป็นไปเพื่อการละคลายอวิชชาที่จะดับการเกิด ที่จะออกจากวิภูฏะ ไม่ใช่สัมมาปฏิบัติ

ถ. ส่วนใหญ่ที่ทำกันอยู่ ให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี ก็ทำเป็นประเพณีสืบต่อ ๆ กันมา โดยไม่มีวัตถุประสงค์จะขัดเกลากิเลส ให้กิเลสไป รักษาศีลก็รักษาตาม ๆ กันไป ส่วนใหญ่ก็เป็นมิจฉาปฏิบัติ

ส. เพราะข้อความในอรรถกถาแสดงไว้แล้วว่า ถึงแม้จะเป็นบุญญาภิสังขาร ซึ่งได้แก่กามาวจรกุศลหรือรูปาวจรกุศล และอเนกขาริกังขาร

ถ. แม้จะเป็นมหากุศล หรือเป็นรูปาวจรกุศล รูปาวจรกุศล ได้รูปฌาน รูปฌาน ถ้าไม่เป็นไปเพื่อออกไปจากวิภูฏะ ก็ถือว่าเป็นมิจฉาปฏิบัติ

ส. ข้อความที่ว่า ถาพวํ ก็เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีบุญญาภิสังขารบ้าง อเนกขาริกังขารบ้าง มิใช่หรือ อภิสังขารทั้งสองนั้น เป็นมิจฉาปฏิบัติได้อย่างไร

ต้องเป็นญาณสัมปยุตต์จึงจะเจริญสมถภาวนาจนกระทั่งได้รูปฌานและอรุณฌาน แต่แม้กระนั้นถ้ายังปรารถนาวิภูฏะ คือ ภพ ๓ ก็จัดเป็นมิจฉาปฏิบัติ

ถ. ถ้าโดยองค์ธรรม บุญญาภิสังขาร อเนกขาริกังขาร ก็เป็นฝ่ายของมหากุศล ๘ รูปาวจรกุศล และอรุณาวจรกุศล แต่จะกล่าวรวมอย่างนี้ไม่ได้ ต้องเว้นสติปัญฐาน ถูกไหม

ส. ขณะใดที่เป็นการอบรมเจริญปัญญาเพื่อจะออกจากวิภูฏะ

ถ. แม้กระทั่งกุศลขั้นอื่น ๆ ที่จะออกจากวิภูฏะเป็นบารมี

ส. เป็นสัมมาปฏิบัติ แม้แต่การให้ข้าวยาสูบเพียงกระบายเดียวเพื่อที่จะสลະอกุศล

ข้อความใน **สารัตถปกาสินี อรรถกถา สังยุตตนิกาย นิทานวรรค อรรถกถา สุลลิมสูตร** พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร สุสิมะ มรรคก็ตาม ผลก็ตาม ไม่ใช่เป็นผลของสมาธิ ไม่ใช่เป็นอานิสงส์ของสมาธิ ไม่ใช่เป็นความสำเร็จของสมาธิ แต่มรรคหรือผลนี้เป็นผลของวิปัสสนา เป็นอานิสงส์ของวิปัสสนา เป็นความสำเร็จของวิปัสสนา

เพราะฉะนั้น ใครที่อยากจะทำฌาน รู้ได้เลยว่าทำไมถึงอยาก แสดงให้เห็นอยู่แล้วว่า ไม่ได้มุ่งหมายที่จะออกจากวัฏฏะ

โสดาปัตติมรรคจิต โสดาปัตติผลจิต สกทาคามีมรรคจิต สกทาคามีผลจิต อนาคามีมรรคจิต อนาคามีผลจิต อรหัตตมรรคจิต อรหัตตผลจิต ไม่ใช่เป็นผลของสมาธิ ไม่ใช่เป็นอานิสงส์ของสมาธิ ไม่ใช่เป็นความสำเร็จของสมาธิ แต่มรรคหรือผลนั้นเป็นผลของวิปัสสนา เป็นอานิสงส์ของวิปัสสนา เป็นความสำเร็จของวิปัสสนา ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจหนทางที่จะอบรมเจริญวิปัสสนา การระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ

ถ. เรื่องมีจฉาปฏิบัติ สัมมาปฏิบัติ เป็นเรื่องละเอียด สมมติว่าในขณะที่เจริญสติปัฏฐาน มีสภาพธรรมปรากฏ และเราระลึกในสภาพธรรมนั้น การระลึกในสภาพธรรมนั้นขณะเจริญสติปัฏฐานใหม่ ๆ กำลังของปัญญาก็ยังไม่มี ขณะนั้นจะหวังออกจากวัฏฏะหรือ

สุ. ก็เป็นผู้มีความเพียรที่รู้ว่า ขณะใดที่สติเกิด ขณะนั้นก็ค่อย ๆ รู้ลักษณะของสภาพธรรม เพราะว่าเป็นธรรมทั้งหมด ไม่มีอะไรเลยสักอย่างเดียวที่ไม่ใช่ธรรม แต่ไม่รู้ว่า เป็นธรรม อวิชชาไม่สามารถรู้ได้เลยว่า เป็นแต่เพียงธรรมแต่ละอย่าง เป็นธาตุแต่ละชนิด

ถ. ก็รู้ในสภาพธรรม ระลึกในสภาพธรรม รูปธรรมบ้าง นามธรรมบ้าง เล็ก ๆ น้อย ๆ กำลังของปัญญาก็ยังไม่ทราบหรือกว่า จะออกจากวัฏฏะได้หรือไม่

สุ. ถ้าระลึกแล้ว เข้าใจขึ้น จะไม่ถึงหรือ

ถ. ถึง นั้นแน่นอน แต่ตอนเจริญใหม่ ๆ ยังไม่มีกำลังที่จะออกไปไหน

สุ. ไม่มีกำลัง แต่ก็ไม่ได้ทำหนทางที่ผิด ไม่ไปสู่ทางผิด

ถ. ก็สะสมไป

ส. ไม่ใช่เรื่องเร่งรัด แต่เป็นเรื่องอบรม และเป็นเรื่องสัจจะ คือ ความจริง เป็นความตรงต่อตัวเอง ถ้าปัญญายังอยู่ในขั้นของการฟัง ก็จะทำให้ถึงขั้นประจักษ์แจ้งไม่ได้ ถ้าสติเริ่มระลึกรู้ เพียงการเริ่มต้นที่อบรม ก็จะทำให้ถึงขั้นประจักษ์แจ้งไม่ได้ อีกเหมือนกัน แต่เมื่อเหตุมีสมควรแก่ผลเมื่อไร การประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมก็ไม่มีใครที่จะยับยั้งได้ เป็นเรื่องของการรอคอยกาลเวลาด้วยการอบรมเจริญความรู้โดยไม่ต้องสนใจกับผล เพราะไม่ว่าจะสนใจหรือไม่สนใจก็ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไร นอกจากการหวังรอด้วยความเป็นตัวตน แต่ถ้ารู้ว่าเป็นสภาพธรรมทั้งหมด ทุกขณะ ไม่ว่าจะเห็นเมื่อไร ได้ยินที่ไหน คิดนึกอะไร สติปัญฐานก็สามารถเกิดและรู้ได้ ค่อย ๆ เข้าใจขึ้น

ตราบใดที่ยังมีอกุศลอยู่ มีปัจจัยที่จะทำให้อกุศลจิตเกิด ก็ต้องเกิด แต่ก็ มีปัจจัยที่จะให้อกุศลจิตเกิดและมีปัญญาที่รู้หนทางซึ่งจะทำให้ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมด้วย เพราะฉะนั้น ชีวิตตามความเป็นจริงก็ต้องมีทั้งอกุศลและกุศล โดยผู้รู้เองเป็นผู้รู้ตามความเป็นจริง มีอกุศลประเภทใดเกิดก็รู้ มีกุศลประเภทใดเกิดก็รู้ เมื่อมีปัญญารู้ลักษณะของสภาพธรรมเพิ่มขึ้นก็รู้ตามความเป็นจริง ไม่หลอกตัวเอง หรือจะถามว่า แล้วเวลาวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นรู้หรือเปล่า ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เพราะว่า ปัญญา คือ วิปัสสนาญาณ ที่ปัญญาจะไม่รู้นั้น เป็นไปไม่ได้

ถ้าเป็นการอบรมเจริญในทางที่ไม่ทำให้เกิดความรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ก็จะสงสัย แม้แต่ลักษณะของวิปัสสนาว่า แล้วเวลาที่ เป็นวิปัสสนาญาณจะรู้หรือเปล่า ซึ่งนั้นก็เพราะไม่เคยรู้อะไรเลย และเข้าใจว่า เมื่อนั่งไป ๆ วิปัสสนาญาณก็จะเกิด จึงทำให้สงสัยว่า เมื่อเป็นวิปัสสนาญาณแล้ว จะรู้ไหม เพราะวาระหว่างนั้นไม่มีการรู้อะไรทั้งสิ้น

๒๐๕๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๔

พระ ในการเจริญสติปัฏฐาน ขณะใดสติเกิดระลึกลักษณะของนามธรรม ซึ่งเป็นสภาพรู้ ขณะนั้นที่รู้ว่าเป็นจิต เนื่องจากปัญญาเกิดขึ้นรู้ว่าเป็นสภาพรู้แจ้งอารมณ์ เช่น รูปารมณ์ ในขณะที่มีความมั่นใจว่าเป็นสภาพรู้รูปารมณ์ ขณะที่ปฏิบัติ เราไม่พูดถึงปริยัติ สภาพที่รู้รูปารมณ์ในขณะนั้น เรามั่นใจได้เพราะว่ามีรูปารมณ์สลั้อยู่ในขณะทีระลึกสภาพรู้ ในขณะนั้นสติไม่ได้ระลึกลักษณะของรูปด้วย แต่ระลึกที่ลักษณะของสภาพรู้ ความมั่นใจอย่างนี้ที่ว่าเป็นสภาพรู้รูปารมณ์ อาจจะผิดหรือถูก ขอให้ท่านอาจารย์แนะนำ

สุ. ส่วนใหญ่ผู้ที่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมในตอนต้น ก็จะมี ความสงสัย คือ ไม่แน่ใจว่าขณะนั้นสติกำลังระลึกที่ลักษณะของนามธรรมหรือรูปธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ปกติธรรมดา เช่น ในขณะนี้ เวลาพูดถึงเรื่องสติปัฏฐานขอให้ทราบ ว่า ไม่จำกัดเวลาและไม่จำกัดสถานที่ ผู้ที่ตรัสรู้ธรรมแล้วรู้ว่า ไม่มีอะไร นอกจากนามธรรมและรูปธรรมทั้งหมด ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ลืมตาจนหลับตา แต่ผู้ที่ไม่ได้ฟังพระธรรม ไม่มีทางที่จะเข้าใจว่า ธรรมมีอยู่ล้อมรอบทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ และแม้จะได้ฟังอย่างนี้ก็ยากที่จะเข้าใจว่า ทางตาในขณะที่กำลังเห็น เป็นสภาพธรรมที่มีจริง เป็นรูปธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ส่วนในขณะที่กำลังเห็นปกติธรรมดาอย่างนี้ เป็นสภาพรู้ เป็นลักษณะรู้ เป็นธาตุรู้

นี่เฉพาะทางเดียว คือ ทางตา ซึ่งตลอดชีวิตก็มีการเห็นพร้อมที่จะให้พิสูจน์พร้อมที่จะให้ปัญญารู้ชัดตามความเป็นจริง แต่ที่ยากเพราะว่าคุ้นเคยกับอวิชชา ความไม่รู้ในลักษณะของสภาพธรรมทางตาซึ่งเห็นมานานแสนนาน เพราะฉะนั้นก็คุ้นเคยที่จะหลงลืมสติ ที่จะไม่รู้ว่าขณะนี้ เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏทางตา

แต่ขณะใดที่มีการระลึกได้ แม้ในขณะนี้ที่กำลังเห็น และค่อย ๆ รู้ ค่อย ๆ เข้าใจว่า เป็นสิ่งที่มีจริง ขณะนั้นจะไม่สงสัยในลักษณะของรูปธรรมว่า เป็นสิ่งที่กำลังปรากฏ และในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ซึ่งมีสิ่งที่กำลังปรากฏก็รู้ว่า ต้องมีสภาพรู้ เพราะฉะนั้น ที่เคยไม่รู้ว่าสภาพรู้เป็นอย่างไร ทั้ง ๆ ที่ฟังว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ก็ต้องค่อย ๆ ชินที่จะระลึกได้ ที่จะเข้าใจว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ในขณะนี้ปรากฏกับสภาพรู้ อากาโรรู้ ซึ่งไม่มีรูปร่าง ไม่มีตัวตน เป็นแต่เพียงเห็น ขณะนี้ที่เห็นเป็นสภาพรู้ เป็นลักษณะรู้ เท่านั้นเอง

พระ ขณะทีสตรระลึก ปัญญาต้องรู้อารมณ์ทีละอย่าง แน่นนอน ใช่ไหม

สุ. ปัญญาค่อย ๆ เพิ่มขึ้น ในขณะนี้อาจจะมียางท่านที่กำลังฟังและรู้ว่ามีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา และแทนที่จะไปนึกถึงเรื่องราวของสิ่งที่ปรากฏทางตาก็กำลังรู้ตรงสภาพที่กำลังปรากฏและก็รู้ว่าเป็นธรรมอย่างหนึ่ง และขณะนี้ก็มีสภาพเห็นซึ่งเป็นของจริง และสติก็ดับ ทุกอย่างดับ และทุกอย่างที่เกิดมีชีวิตคืออายุที่สั้นมาก น้อยมาก เมื่อดับไปแล้วก็มีการไต่ขึ้น เพราะฉะนั้น เสียงก็เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่ง คือ ถ้าชินต่อการระลึกลักษณะของสภาพธรรมก็จะไม่ไกล แต่สักประเดี๋ยวก็ไกลไปอีกแล้ว คือ หลงลืมสติเป็นเรื่องเป็นราวของสิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือมีฉะนั้นทางใจก็คิดนึกเรื่องอื่น แทนที่จะระลึกที่ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตาซ้ำอีก เพราะเมื่อที่ระลึกนึกหนึ่งและหลงลืมไปคิดเรื่องอื่น

ถ้าจะชินก็คือว่า ระลึกอีกทางตาที่กำลังเห็น ว่าเป็นเพียงสิ่งที่กำลังปรากฏ หรือทางหู ยังไม่เคยระลึกหรืออาจจะระลึกบ้างขณะที่ไต่ขึ้นเสียงก็รู้ว่า เสียงขณะที่กำลังปรากฏก็เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งแนนอน ปรากฏกับจิตที่กำลังไต่ขึ้นเสียง เมื่อยังไม่ชิน สักประเดี๋ยวก็หลงลืมไปอีก ไปคิดเรื่องอื่นอีก เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นผู้ที่มีปกติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏบ่อย ๆ เนือง ๆ และเป็นปกติจริง ๆ คือ ไม่มีความคิดว่า กำลังปฏิบัติ เพราะว่าการปฏิบัติเป็นหน้าที่ของจิตเจตสิก ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของบุคคลหนึ่งบุคคลใด แต่เป็นหน้าที่ของสัมมาทิฐิ ความเห็นถูก

ในหนทางปฏิบัติว่า สภาพธรรมมีจริง ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และการที่จะรู้จริง ก็เพราะมีความเข้าใจถูกในขั้นการฟัง เป็นปัจจัยให้มีการระลึกได้ในขณะที่กำลังเห็นบ้าง กำลังได้ยินบ้าง กำลังคิดนึกบ้าง เรื่อย ๆ

พระ อาตมาฟังท่านอาจารย์แล้วเข้าใจว่า เป็นเรื่องของปัญญาที่ต้องอบรม จนกว่าจะคลายความสงสัย เนื่องจากรู้ลักษณะทีละลักษณะไปเรื่อย ๆ และที่อาตมาออกมาถาม เพราะกลัวว่าจะมีความเห็นคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับขณะที่ปัญญาเริ่มศึกษา และรู้ลักษณะของธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งในการรู้อย่างนี้ปัญญาไม่ได้เจริญจนกระทั่งสามารถแยกสิ่งต่าง ๆ ทีละขณะ ๆ ได้ จึงทำให้ดูเหมือนกับว่าในการระลึกแต่ละครั้ง เราไม่รู้ ว่า ปัญญาขณะนั้นรู้เพียงอารมณ์เดียวหรืออย่างไร ยกตัวอย่างขณะที่ระลึกลักษณะของสภาพรู้ซึ่งเป็นจิต ในขณะนั้นรู้เพียงลักษณะเดียวโดยไม่มีลักษณะของอารมณ์เข้ามาปนด้วย อย่างนี้ถูกไหม ถ้าความพร้อมของปัญญาเกิดขึ้น

ส. นี่กำลังเป็นการคิดนึกเรื่องสติปัฏฐาน ไม่ใช่ขณะที่กำลังเข้าใจลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ในขณะที่กำลังเห็นและกำลังพยายามหรือเริ่มที่จะเข้าใจว่า สิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา ล้วน ๆ ช่วงขณะที่กระทบก็เป็นความถูกต้อง แต่ไม่ไปคิดเรื่องยาวเกี่ยวกับสิ่งที่ปรากฏทางตา

เพราะฉะนั้น ที่จะรู้ว่าผิดหรือถูก คือ ถ้าไปทำอย่างอื่นซึ่งไม่ใช่สิ่งที่กำลังปรากฏ นั่นผิด นั่นไม่ใช่หนทางที่ถูก แต่เมื่อมีสิ่งที่กำลังปรากฏ จากการฟังรู้ว่าไม่มีตัวตน เป็นนามธรรม เป็นรูปธรรม ถ้าฟังแล้วเข้าใจอย่างนี้จริง ๆ ขณะนี้ที่กำลังเห็นก็รู้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตามีจริง และไม่ใช่สภาพรู้ เพราะที่กำลังปรากฏ ส่วนสภาพรู้ นั่นคือเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เท่านั้น

ไม่ต้องคิดเรื่องขณะที่เห็นจะต้องไม่มีได้ยิน หรือต้องไม่มีอย่างอื่น ต้องมีสภาพธรรมอย่างเดียวปรากฏ คือ ไม่ต้องคิดเรื่องใดทั้งหมด เพราะว่ามีสิ่งที่กำลังปรากฏให้รู้ ให้เข้าใจ

พระ สิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนั้น ถ้าปรากฏตามที่ได้ศึกษาก็รู้ว่า ลักษณะนี้เป็นการศึกษาถูกลักษณะ และในขณะที่ศึกษาลักษณะของรูปธรรมก็ศึกษาถูกลักษณะ

เพราะฉะนั้น สภาพ ๒ อย่างนี้ย่อมต่างกัน โดยเป็นสภาพรู้กับไม่รู้ ขณะนั้น ธรรมกำลังปรากฏเท่านั้นจึงจะมีความรู้ได้ ไม่ใช่มีการคิดว่าเป็นสิ่งใดในขณะนั้น ใช่มั้ย เจริญพร

ส. ขณะนี้สภาพธรรมปรากฏแน่นอน ทางตา กำลังเห็นเป็นสภาพธรรม ขณะนี้สภาพธรรมกำลังปรากฏแน่นอน ทางหู คือ เสียงกำลังปรากฏเป็นสภาพธรรม แต่ที่เรารู้ว่าเป็นสภาพธรรม ไม่ใช่เรา ไม่ใช่สิ่งหนึ่งสิ่งใด ต้องอาศัยค่อย ๆ เข้าใจขึ้น เมื่อสภาพธรรมนั้นกำลังปรากฏ ทีละเล็กทีละน้อย ตามปกติ

ในขณะที่หลงลืม ก็จะเป็นการคิดเรื่องอื่น หรือเป็นการนึกเรื่องราวของ สภาพธรรม แต่ไม่ใช่ขณะที่กำลังค่อย ๆ รู้ ค่อย ๆ เข้าใจว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา มีจริง ๆ และเป็นเพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่งเท่านั้น จนกว่าสติจะระลึกรู้และ ค่อย ๆ เข้าใจขึ้นในลักษณะของสภาพธรรมตรงตามที่ได้ศึกษา ไม่ผิดเลย

คือ ผู้ที่ได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงว่า สภาพธรรมทางตาเป็นรูปธรรม เป็นสิ่งที่มีจริง ปรากฏเมื่อกระทบกับจักขุปสาท ก็ขณะนี้เอง ที่กำลังปรากฏ เพียงแต่สติจะต้อง ระลึกรู้ได้ และค่อย ๆ เข้าใจ คือ อบรมเจริญความรู้จนกว่าจะไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน เพราะว่า เป็นเพียงสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ส่วนสภาพรู้ก็ขณะที่เห็น เป็นสภาพรู้ อย่างหนึ่ง เป็นจักขุวิญญาณธาตุ ขณะที่ได้ยินเสียงเป็นอีกธาตุหนึ่งแล้ว อาศัยโสฬสบาทเกิดได้ยินและดับ ก็เป็นธาตุแต่ละอย่าง ซึ่งเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นก็ต่างกัน รู้อารมณ์ต่างกัน

พระ ขอทวนความเข้าใจว่าจะถูกหรือผิดจากการได้ยินในครั้งนี้อีกครั้ง คือ ปัญญาเริ่มเกิดขึ้นในขณะที่ธรรมกำลังปรากฏ ศึกษาความเป็นจริงในขณะนั้น จนปัญญาค่อย ๆ เติบโตขึ้นทีละเล็กทีละน้อยตามแนวปฏิบัติที่ได้ศึกษามา เพราะฉะนั้น เป้าหมาย คือ คลายการยึดถือสภาพธรรมที่ผิด ๆ ว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ไปเรื่อย ๆ อย่างนี้ถูกไหม

ส. เจ้าคะ แต่การคลายต้องตามขั้นของปัญญา ถ้าปัญญายังไม่เกิด คลายยังไม่ได้ ในขณะนี้ที่กำลังเห็นทุกท่านก็จะยังรู้สึกว่าเป็นคน มีคนแน่ ๆ มีโต๊ะ

มีเก้าอี้ นั่นคือความเคยชินกับความคิดนึกซึ่งเป็นบัญญัติเรื่องราว แต่ให้ทราบว่า ขณะใดที่ไม่มีปรมาตธรรมเป็นอารมณ์ ขณะนั้นเป็นบัญญัติอารมณ์ทั้งหมด

นี่เป็นการเริ่มแยกเพื่อให้เข้าใจว่า ปรมาตธรรมจริง ๆ นั้นคืออะไร เพื่อจะได้แยกทางตากับทางใจว่า ขณะที่คิดนึกนั้นต้องเป็นหลังจากเห็น แต่เพราะไม่คุ้นเคย ไม่เคยชินกับการที่สติจะระลึกว่า ทางตาเป็นเพียงสภาพธรรมที่เห็น ส่วนทางใจนั้น คิดนึกเรื่องราวของสิ่งที่เห็น เมื่อไม่ชินอย่างนี้ ก็ต้องอาศัยการฟังจนกระทั่งรู้ว่า ขณะใดที่สติเริ่มเกิดจะมีการระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นปรมาตธรรมทางตา และจึงจะค่อย ๆ รู้ว่าต่างกับขณะที่คิดนึก ซึ่งในขณะนี้ปรากฏเป็นสัตว์ เป็นบุคคล ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสืบทอดกัน

ทั้ง ๖ ทางนี้เป็นสังสารวัฏฏ์ ซึ่งเกิดสืบทอดอย่างรวดเร็ว ต้องอาศัยสติ มีการระลึกได้ที่ละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งสามารถแยกลักษณะของธาตุต่าง ๆ ซึ่งเกิดดับสืบทอดกันจนปรากฏเป็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เพราะฉะนั้น แต่ละท่านฟังแล้วก็ทราบว่า ภาวนาคือการอบรมเจริญปัญญา นั้นเป็นจิรกาลภาวนา คือ ต้องอาศัยกาลเวลานาน เป็นการอบรมจริง ๆ เป็นปัญญาจริง ๆ ที่รู้สภาพธรรมจริง ๆ ของจริงที่กำลังปรากฏ

วันนี้ไม่รู้มานานเท่าไร และขณะนี้สติอาจจะเพิ่งเกิด เพิ่งระลึก เพิ่งค่อย ๆ รู้ ขณะนั้นก็รู้ได้ว่า มรรค หนทางที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรม ก็คือในขณะที่ระลึกได้ และพิจารณา และค่อย ๆ เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

พระ โดยที่ได้ยินได้ฟังมา ปัญญาก็ค่อย ๆ ศึกษาลักษณะของสภาพรู้ซึ่งเป็นนามธรรมที่มีจริง ส่วนการนึกถึงรูปร่างสัณฐานของคน ของสัตว์ ไม่มีอยู่จริง เพราะว่าไม่ใช่ปรมาตธรรม การได้ยินได้ฟังอย่างนี้ อาตมาก็พอเข้าใจขั้นหนึ่ง แต่ที่สงสัยคือเมื่อหลับตาและนึกถึงภาพที่เคยเห็นมาก่อน หรือฝันก็ดี ดูเหมือนคล้าย ๆ ภาพนั้น แต่ไม่ใช่เป็นรูปที่กำลังปรากฏเดี๋ยวนี้ ไม่สามารถพิจารณาชัดเจนอะไรได้ ขณะนั้นความคิดนึกไปในรูปที่ผ่านไปแล้วเป็นอดีต ขณะที่มโนธรรมรู้อารมณ์นั้น ซึ่งดูเหมือนรู้รูปธรรม แต่อาตมาได้ยินได้ฟังจากท่านอาจารย์ก็ได้ไปพิจารณาดูว่า สิ่งนั้น

ไม่มีอยู่จริง เพราะรูปธรรมจริง ๆ ต้องปรากฏเดี๋ยวนี้ เห็นชัด ๆ จึงจะลึกซึ้งแต่ลักษณะของสภาพรู้ซึ่งเป็นนามธรรมที่รู้ได้และมีอยู่จริง แต่ยังสงสัยว่า หลังจากนั้นก็มี การคิดนึกถึงบัญญัติรูปร่างสัณฐาน คิดถึงเรื่องในภาพอีก ซึ่งก็เป็นอีกอารมณ์หนึ่ง ที่ต่างจากภาพ ขณะนั้นเป็นเรื่องของสัญญาที่จำภาพหรือจำรูปในอดีตได้ เป็นลักษณะของสัญญาเจตสิกในนามที่คิดนึก ถูกใหม่

ส. สัญญาเกิดกับจิตทุกดวง ทุกขณะ แต่ข้อสำคัญที่จะต้องทราบ คือ ปรมาัตถธรรมต่างกับบัญญัติอย่างไร ถ้ายังไม่เข้าใจจริง ๆ การเจริญสติปัฏฐานก็ยาก และอาจจะสับสน ข้อสำคัญ คือ ขณะใดที่ไม่ใช่ปรมาัตถธรรมที่ปรากฏ แต่เป็นการคิดถึงเรื่องของปรมาัตถธรรมทั้งหมดว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขณะนั้นเป็นบัญญัติ

ท่านผู้ฟังอาจจะคิดถึงวงกลมสีแดงและเคยจำไว้ว่า เป็นพระอาทิตย์ ไม่ว่าจะเห็นในกระดานดำหรือกระดาษที่พิมพ์สีต่าง ๆ เวลาเห็นวงกลมสีแดงก็คิดว่า เป็นพระอาทิตย์ เข้าใจว่าเป็นพระอาทิตย์ เพราะว่าความจำที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ไม่ใช่เป็นเพียงปรมาัตถธรรม แต่เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ให้เข้าใจว่า ขณะที่เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดขณะนั้นเป็นบัญญัติ ไม่ใช่เป็นปรมาต

เวลาที่ฝัน ก็เป็นเรื่อง มีคนที่ฝันแล้วไม่เป็นเรื่องใหม่ เมื่อคืนนี้ฝันต้องเป็น เรื่องแน่ ๆ เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นไม่ใช่ปรมาัตถธรรม ขณะใดก็ตามที่ดูเหมือนว่า เป็นสีสันวัณณะ แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นความจำว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ในขณะนั้น ไม่ใช่ปรมาัตถธรรม แต่เป็นบัญญัติ

ขณะนี้ก็มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ก่อนที่จะจำว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด นั่นคือ ความหมายของปรมาัตถธรรม ซึ่งสั้นมากและเล็กน้อยมาก เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา เท่านั้น แต่ทันทีทันใดที่ไม่ว่าจะเป็นเพียงวงกลมสีแดง ยังไม่เป็นสีสันวัณณะที่เป็นคน เป็นสัตว์ เพียงวงกลมสีแดง และมีความจำว่าเป็นพระอาทิตย์ หรืออาจจะจำว่าเป็น สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ได้ เช่น ดวงกสิณ ซึ่งบางคนก็อาจจะคิดว่าเป็นกสิณหรือเป็นอะไร อย่างนั้น ขณะนั้นให้ทราบว่า เมื่อสิ่งที่ปรากฏนั้น ในความทรงจำเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขณะนั้นไม่ใช่ปรมาัตถธรรมเป็นอารมณ์

ด้วยเหตุนี้ปรมาัตถธรรมเป็นสภาพธรรมที่มีจริง แต่ว่าสั้นและเล็กน้อย
เกิดขึ้นปรากฏและหมดไปอย่างรวดเร็ว ด้วยการอบรมเจริญปัญญาที่จะรู้ลักษณะของ
สภาพธรรมในขณะนี้ เช่น ทางตา สิ่งที่ปรากฏทางตาเหมือนถาวร เพราะฉะนั้น
แสดงว่า มีการกระทบกับจักขุปสาท และก็มี การเห็น และมีวาระของวิถิจิตซึ่งรู้รูปที่
ยังไม่ดับ แต่สั้นแสนสั้น และก็มีภวังค์คั่น มีมโนทวารวิถิจิตเกิดต่อ มีภวังค์คั่น
และก็มี การได้ยินเสียง มีภวังค์คั่น มีมโนทวารวิถิจิตเกิดต่อ มีภวังค์คั่น และก็มี
การกระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตา มีภวังค์คั่น มีมโนทวารวิถิจิตคั่น เป็นไปอย่าง
รวดเร็วจนกระทั่งทำให้ดูเหมือนกับว่า ขณะนี้สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาไม่ดับเลย

๒๐๕๖

ที่ห้องประชุมตึกสภาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๔

แสดงให้เห็นว่า กว่าที่จะเข้าใจจริง ๆ ในลักษณะของปรมัตถธรรมซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ทั้ง ๆ ที่ในขณะนี้ปรมัตถธรรมก็มี ไม่ใช่ว่าไม่มี มีและปรากฏ และดับไปรวดเร็วมาก ปัญญาจะต้องอบรมจนกระทั่งค่อย ๆ ชื่นต่อการที่จะรู้ว่า สิ่งที่ปรากฏทางตาในขณะนี้ปรมัตถธรรมอย่างหนึ่งก่อน

ไม่ใช่ไปประจักษ์การเกิดดับอะไรเลย แม้จะได้ศึกษาแล้วว่า สิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะนี้สั่นสั่นและเกิดดับสลับต่อจนกระทั่งปรากฏเหมือนสัตว์บุคคลที่เที่ยง แต่ตามความเป็นจริง กว่าปัญญาจะเจริญถึงขั้นนั้นจะต้องฟังให้เข้าใจว่า ปรมัตถธรรม ไม่ใช่บัญญัติ ไม่ใช่ขณะที่รู้ว่าสิ่งที่ปรากฏทางตานั่นเป็นอะไร

ถ้าขณะใดมีการคิดนึกถึง ยึดถือว่าสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นหนึ่งสิ่งใด ให้ทราบว่า ขณะนั้นไม่ได้มีปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ แต่มีบัญญัติเป็นอารมณ์ มีความจำเรื่องราวของสิ่งที่ปรากฏทางตา

เพราะฉะนั้น จะต้องอบรมเจริญปัญญาจากขั้นฟัง และทางตาที่กำลังปรากฏ ก็ไม่ทอดถอนที่จะฟังว่า เป็นเพียงสิ่งหนึ่งซึ่งมีจริงและกำลังปรากฏ และระลึกไป บ่อย ๆ เนือง ๆ ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

พระ คำตอบของท่านอาจารย์ทำให้คลายความสงสัยไปได้มาก เพราะว่า กสิณเป็นบัญญัตินิमितแน่นอน และในวิสุทธิมรรคก็บอกแน่นอนว่า ไม่ใช่อารมณ์เป็น ปรมัตถ์

ส. แม้ข้อความในวิสุทธิมรรคจะแสดงว่า อารมณ์ของผู้ที่เจริญสมถภาวนา ที่มีกสิณเป็นอารมณ์เป็นบัญญัติอารมณ์ และผู้นั้นจะต้องเห็นนิमितซึ่งเป็นสีแดง ถ้าเป็นวัตถุกสิณ หรือว่าจะเป็นสีอื่น จะเป็นสีเหลือง สีเขียวก็ตามแต่ แต่ให้ทราบว่า

ในขณะนั้นทำไมเป็นบัญญัติ ก็เพราะว่าผู้นั้นไม่รู้ในสภาพที่เป็นปรมาัตถธรรม แต่มีความทรงจำที่เข้าใจว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่หนึ่งสิ่งใดคือเป็นกสิณอย่างหนึ่ง

เมื่อมีความทรงจำว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั่นคือเป็นบัญญัติ เพราะฉะนั้น ให้ทราบ ว่า วันหนึ่ง ๆ เป็นเรื่องของมโนทวารวิถีจิตที่จะรู้อารมณ์ต่อจากทางปัญจทวารวิถี ซึ่งอารมณ์ที่กระทบทางปัญจทวารแต่ละทวารสั้นมาก เล็กน้อยมาก และขณะที่สติปัฏฐานไม่เกิด ปัญญาไม่ระลึกรู้จนกระทั่งค่อย ๆ แยกรู้ว่า สภาพธรรมที่เป็นปรมาัตถธรรมจริง ๆ นั้น คือ ขณะที่ไม่ปรากฏเป็นสิ่งที่หนึ่งสิ่งใด เป็นแต่เพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีจริงเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ก็ต้องอาศัยกาลเวลา และเป็นผู้อดทน และรู้ว่า ถ้าเป็นสิ่งที่ง่าย พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ไม่ต้องทรงบำเพ็ญพระบารมีอย่างน้อย ๔ อสงไขยแสนกัป หลังจากที่ได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลข้างหน้า

แต่สำหรับทุกท่านในที่นี้ ก็ไม่ต้องท้อใจ ความจริงเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น ปัญญาระดับใดเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น และจะต้องอบรมเจริญปัญญาต่อไปที่จะรู้ความจริงอย่างไร ก็ต้องค่อย ๆ รู้ตามความเป็นจริงอย่างนั้น

เมื่อเริ่มเดิน วันหนึ่งก็ถึง แต่จะช้าหรือเร็วก็ต้องแล้วแต่กำลังปัญญาของแต่ละบุคคล

ถ. ถ้าขณะนี้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และจักขุวิญญาณเกิดขึ้นดีที่กำลังปรากฏและดับไป ต่อไปอีกระยะหนึ่งอาจจะนานเป็นวัน จิตที่เกิดภายหลังสามารถมีจิตที่ดับไปแล้วเป็นอารมณ์อีกได้ไหม

ส. จักขุวิญญาณในขณะนี้เกิดจากอะไร

ถ. เกิดจากรูปารมณ์และจักขุปสาท

ส. ที่ยังไม่ดับด้วย และเมื่อเห็นแล้ว วิถีจิตเกิดครบวาระที่รูปมีอายุ ๑๗ ขณะดับแล้ว จิตดับไปหมดแล้ว คุณณรงค์จะให้จิตรู้อะไร

ถ. รูปารมณ์ดับไปทางปัญจทวารแล้ว มโนทวารก็ยังสามารถรำพึงถึงรูปารมณ์ได้ ยังสามารถรู้รูปารมณ์ได้ต่อในขณะนั้นอีก สภาพธรรมทุกอย่างสามารถ

เป็นอารมณ์ของมโนทวารได้ ฉะนั้น จิตที่เคยเห็นสีแล้วกลับมาเป็นอารมณ์ของมโนทวารอีกได้ไหม

ส. กลับมาในลักษณะไหน

ถ. คือ เป็นอารมณ์เท่านั้น แต่ไม่เกิดขึ้น ได้ไหม

ส. เวลาที่ถ้าคิดมากมาย ก็ไม่สามารถรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ในขณะที่มีสภาพที่กำลังเห็น แนนอนกำลังเห็นอยู่ ปัญญาสามารถรู้ลักษณะของสภาพรู้ได้ไหม อย่างนี้ดีกว่า ดีกว่าจะไปคิดว่า จะเอาจิตดวงก่อนที่ดับไปตั้งแต่ครั้งไหน กี่วาระแล้ว และกลับมาให้มโนทวารวิถีจิตรู้ได้ไหม

ในขณะที่ที่กำลังเห็น ไม่ต้องพูดถึงขณะจิต เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ แต่พูดถึงว่า ปัญญาสามารถจะค่อย ๆ เกิดมีขึ้น อบรมขึ้น จนรู้ละเอียดขึ้น ใกล้ชิดขึ้น จนกระทั่งประจักษ์การเกิดขึ้นและดับไปของขณะที่กำลังเห็น จะดีกว่ามีความสงสัยว่า จิตขณะโน้นเอากลับมาเกิดเป็นอารมณ์ของจิตขณะนี้อีกได้ไหม

เรื่องของความสงสัยที่จะชักถามที่จะคิดให้ยุ่งยาก ไม่มีวันจบ ไม่เหมือนกับขณะที่กำลังเห็น เป็นสภาพธรรมที่มีจริง และทำอย่างไรจึงจะรู้ว่าไม่ใช่เราที่กำลังเห็น

ถ. ผู้ที่มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปัญญาในขั้นนั้นจะเป็นการระลึกถึงปัญจารมณในอดีตอย่างนั้นหรือ

ส. อดีตอย่างไร อดีตที่ดับไปแล้วกลับเกิดมาใหม่ให้รู้ หรือว่าอย่างไร

ถ. ก็อย่างที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอดีตชาติว่า ท่านเคยเกิดเป็นคนซื้อโน้น เพศโน้น มีอาหารอย่างนั้น ๆ

ส. เมื่อวานนี้มีคนซื้อพรชัยไหม มีหรือไม่มี

ถ. มี

ส. เดือนก่อนมีคนซื้อพรชัยไหม

ถ. มี

ส. และมีพรชัยคนไหน คนก่อน เมื่อเดือนก่อน เมื่ออาทิตย์ก่อน กลับมาให้อีกหรือเปล่า ที่ว่ามี

ถ. ถ้าระลึกได้

ส. ก็เป็นเรื่องการนึก การคิด การจำ เพราะว่าทุกอย่างสืบต่อจาก
ขณะหนึ่งสู่ขณะหนึ่ง สู่อีกขณะหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายความว่า มีคนเมื่ออาทิตย์ก่อน
เดือนก่อน ปีก่อน กลับมาเกิดให้เห็นอีก ให้รู้อีก

ถ. ถ้าอย่างนั้น ผู้ระลึกชาติก็เป็นการนึกถึงบัญญัติ

ส. แน่นนอน จะไปเอาปรมาตมธรรมอะไรที่ไหนมา

ถ. ถ้าอย่างนั้น อดีตปัญจารมณก็คือบัญญัติ ใช่ไหม

ส. บัญญัติ คือ บัญญัติ อดีตฐปารมณหมายถึงฐปารมณที่ดับไปแล้ว

ถ. แต่ถ้าเป็นขณะจิตที่ระลึกถึงอีก

ส. เป็นขณะจิตที่ระลึก ต้องรู้ว่าในขณะนั้นระลึกถึงเรื่อง ระลึกถึงบัญญัติ

ถ. ถ้าอย่างนั้น การระลึกชาติก็เป็นลักษณะที่ระลึกถึงเรื่องราวในอดีต

ส. แน่นนอน จะมีตัวจริง ๆ ที่ไหนมาให้รู้ ตั้ง ๑,๐๐๐ กัปมาแล้ว สมัยนั้น
เป็นใคร จะเอาตัวคนนั้นกลับมาเกิดเป็นอารมณ์ของจิตขณะนี้ได้หรือ

ถ. แต่ก็ไม่ใช่อดีตปัญจารมณเป็นบัญญัติ

ส. รูปเป็นรูป ใครจะเปลี่ยนรูปให้เป็นบัญญัติไม่ได้ รูปมีเหตุปัจจัยเกิด
แล้วดับ รูปที่ดับแล้วเป็นอดีต รูปในขณะนี้ที่ยังไม่ดับเป็นปัจจุบัน รูปที่มีเหตุปัจจัย
ที่จะเกิดต่อเป็นอนาคต เท่านั้นเอง

การศึกษาธรรมจะมีปัญหาเวลาที่พระธรรมทรงแสดงไว้เท่านี้ อย่างนี้ แค่นี้
แต่คนฟังคิดเกิน สับสน อย่างครวญก่อนเป็นเรื่องของธาตุ ๑๔ ก็มีจักขุธาตุ รูปธาตุ
จักขุวิญญาณธาตุ รวมเป็น ๓ ธาตุทางตา

ทางหูก็มี ๓ ธาตุ คือ โสตธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ

ทางจมูกก็มี ๓ ธาตุ คือ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ

ทางลิ้นก็มี ๓ ธาตุ คือ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ

ทางกายก็มี ๓ ธาตุ คือ กายธาตุ โผฏฐัพพะธาตุ กายวิญญาณธาตุ

รวมเป็น ๑๕ ธาตุ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย

อีก ๓ ธาตุ คือ มโนธาตุ ๑ ธรรมธาตุ ๑ มโนวิญญาณธาตุ ๑

ซึ่งข้อความแสดงว่า จักขุวิญญาณธาตุอาศัยจักขุปสาทธาตุเกิดรู้รูปธาตุ แล้วก็ดับ เพราะฉะนั้น จิตที่ชื่อว่าจักขุวิญญาณธาตุ คือ จิตที่อาศัยจักขุปสาทเกิดแล้วดับ จิตอื่นที่ไม่ได้อาศัยจักขุปสาท ไม่ใช่จักขุวิญญาณธาตุ

ทรงแสดงเรื่องธาตุเพื่อให้เห็นความเป็นธาตุทั้งหมด จะใช้คำว่า ธรรม ก็ได้ แต่ถ้าจะแยกก็ให้เห็นว่า ธรรม ก็คือธาตุแต่ละประเภท แต่ละชนิด แต่ละลักษณะ และเมื่อประมวลธาตุทั้งหมดก็จัดเป็น ๑๘ ธาตุ หรือจะกล่าวแยกเป็นแต่ละธาตุก็ได้ โลกะก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง โทสะก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง โมหะก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง รูปแต่ละรูปก็เป็นแต่ละธาตุไป แต่ก็ยังมีผู้สงสัย มโนธาตุ ธรรมธาตุ และมโนวิญญาณธาตุว่า มโนวิญญาณธาตุอาศัยมโนธาตุเกิดหรือเปล่า คือ เหมือนกับที่จักขุวิญญาณธาตุอาศัยจักขุธาตุเกิดหรือเปล่า

เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เรื่องจะคิดสงสัย เมื่อพระธรรมทรงแสดงไว้อย่างไรก็พิจารณาให้เข้าใจว่า จุดประสงค์ของการแสดงเรื่องธาตุ ก็เพื่อให้เห็นความเป็นอนัตตา ให้เห็นความละเอียดของการรู้อารมณ์แต่ละวาระว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร เช่น จักขุวิญญาณธาตุเป็นธาตุรู้ อาศัยจักขุปสาทรูปเกิดรู้รูปธาตุ ที่กระทบแล้วยังไม่ดับ แต่มโนธาตุ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต และสัมปฏิจฉันนจิต ซึ่งท่านผู้ฟังที่ได้ศึกษาอภิธรรมมัตถสังคหะก็ทราบว่าเป็นเหตุกจิต ๓ ดวงที่สามารถรู้อารมณ์ได้ ๕ อารมณ์ แต่ทรงแสดงที่เกิด ซึ่งถ้าเป็นผู้ที่ศึกษาแล้วก็รู้ว่า ปัญจทวาราวชชนจิตและสัมปฏิจฉันนจิตซึ่งเป็นมโนธาตุนั้น เกิดที่ทหยัตถุ

แสดงให้เห็นว่า ชั่ววาระหนึ่งซึ่งมีการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา รูปร่างที่ปรากฏทางตา จิตเกิดดับโดยอาศัยเหตุปัจจัย แม้ว่าจะรู้อารมณ์เดียวกัน แต่ที่เกิดก็ต่างกัน ก็ยังแสดงให้เห็นความละเอียดว่า เป็นธาตุแต่ละชนิด ไม่ต้องไปคิดเพิ่มเติมออกมาว่า มโนวิญญาณธาตุไปอาศัยมโนธาตุเกิด เหมือนกับจักขุวิญญาณธาตุอาศัยจักขุธาตุเกิดหรือเปล่า

พระธรรมทรงแสดงไว้อย่างไร ขอให้พิจารณาให้เข้าใจ ให้เห็นความละเอียด ให้เห็นความเป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อย่าไปเพิ่มความคิดสงสัย ไม่ได้กล่าวไว้อย่างนั้นก็ไปคิดเอาเอง ซึ่งไม่ต้องคิดอย่างนั้น เพราะว่าเมื่อทรงแสดงเรื่องของธาตุ ก็แสดงเฉพาะเรื่องธาตุอย่างเดียว แต่พระธรรมทั้งหมดต่อกัน ซึ่งในคราวที่แล้วก็ได้กล่าวถึงเรื่องของปฏิจจสมุปบาท ก็ไม่พ้นจากเรื่องธาตุ แต่แสดงโดยองค์ที่สืบเนื่องกัน เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ตั้งแต่อวิชชาเป็นปัจจัย แก่สังขาร อวิชชาก็เป็นธาตุ เมื่อศึกษาแล้วก็รู้ว่า อวิชชาเป็นเจตสิกก็เป็นธรรมธาตุ เพราะว่าในธาตุ ๑๘ นั้น เป็นรูปธาตุก็มี นามธาตุก็มี และสำหรับธรรมธาตุนั้นก็รวมทั้งรูปธาตุและนามธาตุด้วย

เพราะฉะนั้น อวิชชาก็เป็นธาตุ เป็นธรรมธาตุ ไม่ใช่ว่าไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเลย สภาพธรรมอาศัยกันเป็นปัจจัยเกิดขึ้น แล้วแต่ว่าการศึกษานั้น จะศึกษาความสัมพันธ์สืบเนื่องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน หรือในขณะนั้นกำลังพิจารณาในลักษณะที่เป็นธาตุ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่าแยกกันเป็นธาตุแต่ละประเภทโดยเด็ดขาด เช่น จักขุธาตุ คือ จักขุปสาท เป็นรูป ไม่ใช่นาม และไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏทางตา โดยนัยของธาตุก็แสดงความเป็นธาตุแต่ละชนิด แต่ก็ต้องอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ถ. ที่กล่าวว่า เหมือนปัญญาทวารปิดบังมโนทวาร หมายความว่าอย่างไร

ส. เวลานี้มีมโนทวารไหม

ถ. มี

ส. ใครบอก

ถ. ศึกษา

ส. ปรากฏหรือเปล่า กำลังเห็น มโนทวารปรากฏหรือเปล่า

ถ. ไม่ทราบ

ส. ขอให้คิด จะได้ตอบคำถามด้วยตัวเอง ที่กำลังเห็นขณะนี้โดยการศึกษา ทราบว่า มีมโนทวารสลับ มีภวังคจิตสลับ มีวิถิจิตวาระอื่นสลับ แต่ในขณะนี้ที่

กำลังเห็น มโนทวารปรากฏหรือเปล่า ไม่ได้ถามเรื่องการศึกษา แต่ถามว่า มโนทวารปรากฏหรือเปล่า

ถ. ถ้าคิดนี้ก็เป็นลักษณะของมโนทวาร

ส. ใช่ เพราะฉะนั้น ขณะที่กำลังเห็นเป็นปกติเดี๋ยวนี้ มโนทวารปรากฏหรือเปล่า

ถ. คิดนี้ก็มโนทวาร

ส. ไม่ได้ถามอย่างนั้น ไม่ได้ถามว่าคิดนี้เป็นอะไร แต่ถามว่าเดี๋ยวนี้ที่กำลังเห็น มโนทวารปรากฏหรือเปล่า

ถ. ไม่ปรากฏ

ส. ไม่ปรากฏ ใช่ไหม ทั้ง ๆ ที่โดยการศึกษาทราบว่า มีมโนทวารเกิดสลับ ภาวังคจิตก็เกิดสลับ วิถีจิตอื่นก็สลับอยู่ในขณะนี้ แต่มโนทวารปรากฏหรือเปล่า เสี่ยงปรากฏ ใช่ไหม สิ่งที่ปรากฏทางตาก็ก็นำมาปรากฏ มโนทวารปรากฏหรือเปล่า ภาวังคปรากฏหรือเปล่า

ถ. ไม่

ส. มโนทวารปรากฏหรือเปล่า

ถ. ไม่

ส. นี่คือ ปัญจทวารปิดบังมโนทวาร

ถ. ถ้าเป็นในลักษณะตรงข้าม เป็นอย่างไร

ส. ตรงกันข้าม คือ มโนทวารปรากฏ

ถ. จะมีลักษณะอย่างไร

ส. เวลานี้ไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จะไปให้อย่างไร ๆ เหมือนเต่าที่อยู่ในกะลาครอบและบอกว่า ข้างนอกมีแสงสว่าง มีต้นไม้ มีอะไรหลายอย่าง แต่ถามว่าอย่างไร ๆ

ถ. ขอบคุณ

ถ. เมื่อสักครู่พูดถึงอดีตอุปารมณฺ์ อดีตรูป อดีตนามต่าง ๆ และท่านอาจารย์แสดงชัดว่า ถ้ารูปปรากฏเดี๋ยวนี้ ดับไปเมื่อไร เมื่อนั้นเรียกรูปอดีตอย่างนี้ถูกไหม

ส. ใช่

ถ. และเมื่อไรบัญญัติเป็นอารมณ์ของจิตต่าง ๆ บัญญัติเหล่านั้นไม่ได้เป็นอดีตอะไรเลย

ส. เป็นความคิดนึก เป็นเรื่องราว เป็นความทรงจำ

ถ. เพราะฉะนั้น เราจะใช้คำว่า อดีตรูป อดีตนาม กับสิ่งที่หมดไปแล้วจริง ๆ อย่างนี้ถูกไหม

ส. ใช่ เหมือนที่ถามว่า เมื่อวันก่อนมีคุณพรชัยไหม และจะให้ไปเห็นรูปไหน ในเมื่อรูปเกิดและดับไปอย่างรวดเร็วมาก มีแต่ความทรงจำเท่านั้นที่ยังคงเป็นบุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด นั่นคือการรู้บัญญัติ

สำหรับจุดประสงค์ในการฟังพระธรรม ทุกท่านคงไม่ลืมว่า เพื่ออบรมเจริญปัญญารู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง เพราะถึงแม้จะได้ฟังแล้วฟังเล่า ฟังบ่อย ๆ ว่า ตั้งแต่เกิดจนตายไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ทุกขณะเป็นสภาพธรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะทางตาที่กำลังเห็น ทางหูที่ได้ยิน ทางจมูกที่ได้กลิ่น ทางลิ้นที่ลิ้มรส ทางกายที่กระทบสัมผัส ทางใจที่คิดนึก ตลอดชีวิตเป็นธรรมหมด แต่อวิชชาไม่สามารถรู้ว่าเป็นธรรม เพราะฉะนั้น ก็มีอัตตสัญญา มีความจำสิ่งที่ปรากฏว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้จึงต้องฟังเพื่อให้เข้าใจชัดในลักษณะของสภาพธรรม เพื่อการฟังและการไตร่ตรองจะทำให้เกิดสัมมาสติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ตามปกติตามความเป็นจริง ถ้าไม่ฟังธรรมโดยละเอียด มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ ก็ไม่รู้ว่า แต่ละขณะที่มีชีวิตเป็นไปในทุกวัน ๆ นั้นเป็นไปในมิจาปฏิบัติหรือสัมมาปฏิบัติ ตามข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปฏิปทาสูตร** ที่ได้กล่าวถึงแล้วในคราวก่อนซึ่งแสดงว่า

ชีวิตคือนามธรรมและรูปธรรมที่เกิดขึ้นในวันหนึ่ง ๆ นั้น ถ้าเป็นไปในทาง
ฝ่ายเกิดคือเป็นไปในปัจจุสมุปบาทแล้ว เป็นมิจฉาปฏิบัติ แต่ถ้าเป็นไปในทาง
ฝ่ายดับ จึงจะเป็นสัมมาปฏิบัติ

๒๐๕๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๔

แสดงให้เห็นว่า แม้แต่การมีชีวิตเป็นอยู่ในวันหนึ่ง ๆ ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงพระธรรมไว้โดยละเอียดก็จะไม่ทราบเลยว่า ชีวิตที่เป็นไปในทางเกิด เป็นไปตามปฏิจสุมุปาท เริ่มจากวันหนึ่ง ๆ มีอวิชชามากหรือน้อย

ปฏิจสุมุปาท เป็นธรรมฝ่ายเกิด เริ่มด้วยอวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร ซึ่งทุกท่านที่ได้ฟังเรื่องปฏิจสุมุปาทคือธรรมที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นเป็นไป ก็คงจะทราบอันดับต้น คือ อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร

และการที่จะเข้าใจปฏิจสุมุปาท ควรจะพิจารณาองค์ของปฏิจสุมุปาท ที่ละองค์ในชีวิตประจำวันเพื่อจะได้เข้าใจจริง ๆ เพราะถ้าจะให้กล่าวถึงปฏิจสุมุปาท โดยลำดับทั้งหมดโดยตลอดก็ไม่ยาก แต่จะไม่ได้พิจารณาว่า ในขณะที่ไหนเป็นปฏิจสุมุปาทองค์ไหน อย่างไร เช่น อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร

วันนี้มีอวิชชาหรือเปล่า ไม่ใช่เรื่องชื่อที่จะกล่าวว่า อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร ขณะนี้เป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาระลึกรู้ลักษณะสภาพของจิต ในขณะนี้จึงจะสามารถเข้าใจว่า ในขณะที่กุศลจิตเกิดหรืออกุศลจิตเกิดก็ตาม ขณะนั้นมีเจตนา ความจงใจ ความตั้งใจเกิดขึ้น แม้แต่เพียงมีความต้องการเกิดขึ้นยินดีพอใจ ติดข้องในสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขณะนั้นก็มีเจตนาเจตสิกซึ่งเป็นความจงใจ เป็นความตั้งใจ เป็นความต้องการติดข้องในขณะนั้น โดยที่ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงก็จะไม่มีใครรู้ความละเอียดของจิตซึ่งเกิดขึ้นแต่ละขณะว่าประกอบด้วยเจตสิกอะไรบ้าง แต่ให้ทราบว่า กุศลจิตเกิดพร้อมกับกุศลเจตนา อกุศลจิตเกิดพร้อมกับอกุศลเจตนา และเจตสิกอื่น ๆ และขณะที่เป็นกุศลเจตนาหรืออกุศลเจตนา นั้น อวิชชาเป็นปัจจัย

เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ ปฏิจสุมุปาทก็เป็นไปอยู่เรื่อย ๆ คือ เป็นฝ่ายเกิด แม้แต่ความคิดซึ่งคิดอยู่เสมอ ก็ไม่มีใครสามารถยับยั้งไม่ให้เจตนา นั้นเกิดขึ้นเป็นไป

ในกุศลและอกุศล ทุกคนปล่อยชีวิตไปตามกระแสของสภาพธรรมซึ่งมีปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่ไม่ได้พิจารณาว่า ควรจะดับสภาพธรรมต่าง ๆ เหล่านี้แล้วหรือยัง ถ้ายังไม่คิดที่จะดับ ปฏิจจสมุปบาทก็ไม่มีทางที่จะหมดหรือดับสิ้นไปได้ ก็ต้องมีกุศลและอกุศลเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยอยู่นั่นเอง

ที่ว่ากุศลจิตและอกุศลจิตเกิดขึ้นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ก็เพราะว่าไม่มีการรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติตามความเป็นจริงของสภาพธรรมนั้น ๆ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ขณะนั้นต้องเป็นอวิชชา ซึ่งเป็นปัจจัยให้คิดไป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง

เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ไม่ได้ฟังพระธรรม ไม่พิจารณาพระธรรม ไม่มีสติที่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรม ให้ทราบว่า ชีวิตในขณะนั้น ๆ เป็นไปทางฝ่ายเกิด เป็นไปกับปฏิจจสมุปบาท เป็นไปทางฝ่ายมิจฉาปฏิบัติ แต่ขณะที่กำลังฟังให้เข้าใจเรื่องของสภาพธรรม และพิจารณาเข้าใจลักษณะของสภาพธรรม หรือในขณะที่มีสติกำลังระลึกลักษณะของสภาพธรรมตามปกติในขณะนี้ ขณะนั้นชีวิตก็เป็นไปทางฝ่ายดับ คือ สัมมาปฏิบัติ มิฉะนั้นไม่มีการออกจากสังสารวัฏฏ์เลย เป็นไปตามธรรมฝ่ายเกิดทั้งนั้น

สำหรับปฏิจจสมุปบาท มี ๑๒ องค์ คือ

อวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร สังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ ภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ ชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาส

เป็นชีวิตจริง ๆ ซึ่งมีปัจจัยเกิดมาแล้ว และทุกชีวิตกำลังก้าวไปสู่ความแก่และความตาย และระหว่างนั้นจะพ้นไปจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาสไม่ได้เลย เพียงแต่ว่าจะมากหรือน้อยเท่านั้นเอง แต่เมื่อได้เริ่มเข้าใจเรื่องของ

สภาพธรรมฝ่ายเกิดซึ่งมีปัจจัยทำให้เกิดเป็นไปละเอียดขึ้นในชีวิตประจำวัน ก็จะสามารถรู้หนทางที่จะอบรมเจริญปัญญาซึ่งเป็นธรรมฝ่ายดับปฏิจจสมุปบาทได้

สำหรับอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ขณะที่กำลังคิดเป็นไปต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นกุศล เป็นอกุศล แต่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรม ขณะนั้นไม่พ้นจากสังสารวัฏ เพราะฉะนั้น อวิชชาจึงเป็นปัจจัยแก่สังขาร เมื่อถึงวาระที่จะจากโลกนี้ไปสังขารนั้น ๆ คือกุศลกรรมและอกุศลกรรมนั้นก็จะปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิวิญญาณ

ปฏิสนธิวิญญาณในชาตินี้ก็มีแล้ว เมื่อปฏิสนธิวิญญาณในชาตินี้มี ก็ปัจจัยให้เกิดนามธรรมและรูปธรรม นามธรรม คือ เจตสิกซึ่งเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต และไม่ใช้มีแต่จิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นขณะแรก ต้องมีปฏิสนธิกัมมชรูป คือ รูปที่เกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย เกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิตนั้นด้วย

นี่ก็เข้าใจปฏิจจสมุปบาทได้ ไม่ใช่เพียงแต่ท่องเฉย ๆ แต่เข้าใจแล้วว่า เมื่อมีปฏิสนธิวิญญาณคือปฏิสนธิจิต เจตสิกก็เกิดร่วมกับปฏิสนธิจิตนั้นโดยกรรมเดียวกัน เป็นปัจจัยทำให้วิบากเจตสิกเกิดร่วมกับวิบากจิตซึ่งทำปฏิสนธิกิจ และกรรมนั้นก็เป็นปัจจัยทำให้กัมมชรูปเกิดร่วมด้วย สำหรับผู้ที่เกิดเป็นมนุษย์ซึ่งเกิดในครุภพจะมีกัมมชรูป ๓ กลุ่ม คือ

กายทสกะ กลุ่มของรูป ๑๐ รูป ซึ่งมีกายปสาทรวมอยู่ด้วย

หทยทสกะ กลุ่มของรูป ๑๐ รูป ซึ่งภายหลังจะเป็นรูปร่างที่เราสมมติเรียกกันว่าหัวใจ โดยจิตอาศัยข้างในหัวใจเป็นที่เกิด แต่ตอนที่เกิดขณะแรกนั้นยังไม่มีรูปร่าง เพียงแต่เป็นกลุ่มของรูปที่เล็กที่สุดซึ่งมองไม่เห็น และกลุ่มนั้นกลุ่มเดียวเป็นที่เกิดของปฏิสนธิจิต

อีกกลุ่มหนึ่ง คือ ภาวทสกะ กลุ่มของรูป ๑๐ รูป ซึ่งมีภาวรูป คือ อิตถิภาวรูป หรือปฐิภาวรูป

นี่ย้อนไปถึงตอนที่เพิ่งเกิดจะได้ว่า ตอนที่เกิดจริง ๆ มีสังขาร คือ กุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมเดียวเท่านั้นในบรรดาหลาย ๆ กรรมที่ทำในชาติหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเป็นอดีตกรรมที่ทำมานานแล้วก็เป็นปัจจัยทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดได้ และชาติหน้าที่จะ

เกิดต่อไปก็จะเป็นเพราะกรรมหนึ่งกรรมใดที่ได้ทำในชาตินี้ หรือที่ได้ทำแล้วในชาติก่อน ๆ ก็ได้ และในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดนั้นก็จะมีเจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมและมีกัมมชรูปเกิดร่วมด้วย ด้วยเหตุนี้วิญญูญาณคือปฏิสนธิจิตจึงเป็นปัจจัยแก่นามรูป

การเข้าใจปัจจุสมุปปาต ซึ่งบางท่านอยากจะเข้าใจมาก ๆ โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาปรมาัตถธรรมเลย ก็ขอให้แสดงเรื่องปัจจุสมุปปาต ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าจะต้องเข้าใจปรมาัตถธรรมก่อน คือ ต้องเข้าใจเรื่องจิต เจตสิก รูป จึงจะสามารถเข้าใจข้อความในพระไตรปิฎก ไม่ว่าในส่วนของปัจจุสมุปปาต หรือในส่วนของอริยสัจธรรม

ด้วยเหตุนี้ขณะที่เกิด ปฏิสนธิจิตจึงเป็นปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเป็นนาม และกัมมชรูปซึ่งเกิดร่วมด้วย

จิตเกิดดับตั้งแต่เกิดเรื่อย ๆ รูปก็เกิดดับตั้งแต่เกิดสืบ ๆ กันมา แต่ไม่มีใครรู้ว่าการเกิดดับสืบต่อของจิตตั้งแต่ปฏิสนธิเมื่อไรจะเป็นสพายตนะ ถ้าเพียงแต่จิตเกิดดับและไม่รู้อารมณ์ใด ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะดีไหม เป็นไปได้ไหมในเมื่อจิตเป็นสภาพรู้

เพราะฉะนั้น ก็ต้องมีการรู้อารมณ์ตั้งแต่ปฏิสนธิ เพียงแต่ไม่รู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต่อเมื่อภายหลังจึงจะมีนามรูปเป็นปัจจัยแก่สพายตนะ คือเมื่อมีการเจริญเติบโตขึ้น ก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจเป็นที่รู้อารมณ์ทางใจ เพราะฉะนั้น อายุตนะ ๖ สพายตนะ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

แต่ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดง ก็มีการเกิด และผู้ที่เกิดมาก็มีจิตเจตสิกรูปเกิดดับ แต่จะไม่รู้เลยว่า เมื่อถึงกาลเวลาใดที่จะเป็นปัจจัย ก็จะมีสพายตนะเป็นปัจจัย เพราะวณามรูปซึ่งมีนั้นก็เกิดดับสืบต่อจนถึงกาลที่จะเป็นอายุตนะ

ถ. อวิชชาให้เกิดสังขาร สังขารให้เกิดวิญญูญาณ สังขารตัวนี้คืออะไร วิญญูญาณคืออะไร นามรูปคืออะไร ผมยังสงสัย แต่ตอนสิ้นชีวิตนั้นรู้ สังขารนั้นเป็นอภิสังขาร เป็นเจตนาที่จะเกิดวิญญูญาณและนามรูป

ส. ถ้ากล่าวถึงสังขารในปัจจุสมุปบาท หมายความว่าถึงอภิสังขาร ๓ คือ ปุณฺณภิสังขาร ๑ อปุณฺณภิสังขาร ๑ อเนญฺชาภิสังขาร ๑ ได้แก่ เจตนาเจตสิกดวงเดียวที่เป็นอภิสังขาร เพราะว่าเป็นสภาพที่ปรุงแต่งอย่างยิ่ง เป็นสภาพที่จงใจเป็นไปในกุศล เป็นสภาพที่จงใจเป็นไปในอกุศล จนถึงขั้นที่สำเร็จเป็นอกุศลกรรม จึงเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ คือ ปฏิสนธิจิต

เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะมาถึงขณะนี้ ทุกชีวิตที่มีการเกิดและคงต้องมีการเกิดอีก ๆ ไม่จบ ก็เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร ซึ่งเป็นอภิสังขาร เป็นสภาพที่ปรุงแต่งอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดปฏิสนธิจิต คือ วิญญาณ

วิญญาณซึ่งได้แก่ปฏิสนธิจิตนั้น ขณะที่เกิดจะปราศจากเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกจะเกิดโดยไม่มีวิญญาณก็ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้วิญญาณจึงเป็นปัจจัยแก่นามรูปในภุมมิมัชฌันต ๕ คือ ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดนั่นเองจะมีเจตสิกกับกัมมชรูปเกิด และเกิดดับสลับต่อมาเรื่อย ๆ จนกว่าถึงกาลที่เป็นสพายตนะหรืออายตนะที่จะรู้อารมณ์อื่น นอกจากอารมณ์ของปฏิสนธิจิต

ถ. ระหว่างเกิดกับตาย ระหว่างนี้ทั้งหมดก่อนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร

ส. วันนี้มีอกุศลจิตใหม่

ถ. สำหรับผมมีมากมายเลย

ส. มีอวิชชาเป็นปัจจัย ถ้าไม่ใช่กุศลที่เป็นการศึกษาธรรมให้เข้าใจหนทางที่จะดับ ขณะนั้นต้องมีอวิชชาเป็นปัจจัย ด้วยเหตุนี้แม้เป็นกามาวจรกุศล เป็นไปในทาน เป็นไปในศีล แต่ไม่ใช่การศึกษาธรรมให้เข้าใจลักษณะของธรรม ไม่มีการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ก็เป็นมิจฉาปฏิบัติ เพราะที่เกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

ถ. ตรงนี้เข้าใจ หมายความว่า อวิชชาเกิดขึ้นอยู่เสมอ อวิชชา ความไม่รู้ เป็นโมหะ

ส. ไม่ควรใช้คำว่า เสมอ นี่เป็นแต่เพียงการแสดงว่า ขณะใดเกิดขึ้น เพราะอะไรเป็นปัจจัย ขณะที่อกุศลจิตเกิดต้องเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

ถ. ไม่เสมอ เพราะบางครั้งเป็นกุศล

ส. แม้กุศลที่ไม่เป็นไปในเรื่องของการศึกษาธรรม หรือการระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม กุศลนั้นจะเป็นไปในทาน ในศีล หรือสมถภาวนาถึงรูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล ก็ยังเป็นมิจฉาปฏิบัติ เพราะยังไม่ออกจากสังสารวัฏฏ์ ยังเป็นไปในฝ่ายเกิด ไม่ได้เป็นไปในฝ่ายดับ

ถ. เข้าใจ ต่อไปอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขาร คือ ปปรุงแต่ง และสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ไม่เอาตอนตาย ถ้าไม่ใช่ปฏิสนธิวิญญาณ จะหมายความว่าอย่างไร ตามปกติ

ส. เริ่มจากปฏิสนธิจิต ต่อจากนั้นก็วิบากจิตอื่น ๆ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เพราะว่าวิบากจิตทั้งหลายต้องเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย ถ้าไม่มีกรรม วิบากจิตจะเกิดไม่ได้เลย

ถ. วิญญาณตัวนี้คือวิบากจิต ต่อไปบอกว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ถามว่า วิบากจิตอย่างไรจึงให้เกิดนามรูป

ส. จิตเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้เลย เจตสิกนั้นคือนาม เพราะฉะนั้น วิบากจิตก็เป็นปัจจัยให้วิบากเจตสิกเกิด และในภูมิที่มีขันธ์ ๕ เว้นจิต ๑๐ ดวง คือ เว้นทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ จิตอื่นทั้งหมดเป็นปัจจัยให้รูปเกิด

ถ. ยังไม่เข้าใจตรงนี้

ส. ทุกขณะที่จิตเกิด จิตนั้นจะเป็นปัจจัยให้รูปเกิดด้วย เว้นจิต ๑๐ ดวง เท่านั้นที่ไม่เป็นปัจจัยให้รูปเกิด คือ ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง ถ้ากล่าวกว้างออกไป อรูปฌานวิบากก็ไม่เป็นปัจจัยให้รูปเกิด และจุติจิตของพระอรหันต์ก็ไม่เป็นปัจจัยให้รูปเกิด แต่ถ้าพูดถึงชีวิตปกติธรรมดาของทุกคน ก็เฉพาะทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ไม่เป็นปัจจัยให้รูปเกิด

ถ. สรุปว่า วิญญาณคือจิตที่ก่อให้เกิดนามรูปนั้น เจตสิกเป็นนาม รูปก็คือจิตตชรูปเท่านั้นหรือ

ส. ถ้าพูดถึงจิตเป็นปัจจัย ต้องเป็นจิตตชรูปเท่านั้น ต้องทำความเข้าใจถึงตอนเกิด คือ ปฏิสนธิจิต ทุกคนมีกรรมที่ได้ทำแล้ว เกิดชาติหน้าจะเป็นเทวดา หรือจะเป็นมนุษย์ หรือจะเป็นสัตว์มีรูปร่างต่าง ๆ กัน เป็นสัตว์บกสัตว์น้ำอย่างไรก็ตามแต่เป็นไปโดยกรรมซึ่งทำให้อรูปนั้น ๆ เกิดขึ้น แต่แม้กระนั้น ถ้าปฏิสนธิจิตไม่เกิด กรรมก็ทำให้อรูปนั้น ๆ เกิดไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ขณะแรกที่สุดซึ่งเหมือนกับเปิดทางที่จะให้ชีวิตดำเนินไป ก็คือ อวิชชาในอดีตเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารที่ได้กระทำแล้วในอดีต และสังขารที่ได้กระทำแล้วในอดีตเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตคือวิญญาณเกิดพร้อมกับเจตสิกและกัมมชรูป ในขณะนั้นยังไม่มีจิตตชรูป ไม่มีอุตฺตชรูป ไม่มีอาหารชรูปเลย

ขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด กรรมทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดพร้อมกับเจตสิกและกัมมชรูป ด้วยเหตุนี้ปฏิสนธิจิตจึงเป็นที่อาศัยของเจตสิกที่เกิดร่วมกัน และเป็นที่อาศัยเกิดของกัมมชรูปด้วย เพราะถ้าปฏิสนธิจิตไม่เกิด กัมมชรูปเกิดไม่ได้

เมื่อปฏิสนธิจิตเกิดแล้ว หลังจากนั้นไม่เกี่ยวกับจิตเลยถ้าเป็นกัมมชรูป รูปใด ๆ ก็ตามซึ่งเป็นกัมมชรูป เกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัยทั้งนั้น

ขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด ยังไม่มีจิตตชรูป ขณะแรกขณะเดียววิญญาณเป็นปัจจัยแกื่อนามรูป นามหมายถึงเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย และรูปหมายถึงกัมมชรูปอย่างเดียวนั่น

ถ. วิญญาณให้เกิดนามรูป เข้าใจแล้ว ๒ รูป คือ กัมมชรูปกับจิตตชรูปต่อไปอาหารชรูปและอุตฺตชรูป

ส. อย่าเพิ่งเข้าใจเร็ว ปฏิสนธิจิตเกิดขณะแรกขณะเดียว มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยคือนาม มีกัมมชรูปเกิดร่วมด้วย กัมมชรูปประเภทเดียวนั่น

ปฏิสนธิจิตมี ๓ ขณะย่อย หรือ ๓ อนุขณะ คือ อุปาทขณะ ขณะเกิดฐิติขณะ ขณะที่ตั้งอยู่ยังไม่ดับ และภังคขณะ ขณะที่ดับ

ในอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิต คือ ขณะที่เกิดขึ้นเอง เจตสิกเกิดร่วมด้วยและ
กัมมชรูปเกิดพร้อมกันในอุปาทกขณะ ปฏิสนธิจิตเป็นเพียงสหชาติปัจจัยที่ทำให้
กัมมชรูปเกิดพร้อมกัน แต่กัมมชรูปนั้นไม่ได้เป็นจิตตชรูป ต้องเป็นกัมมชรูป เพราะว่า
กรรมทำให้รูปนั้นเกิดที่จะเป็นบุคคลนั้น จะเป็นสัตว์ในน้ำ บนบก เป็นมนุษย์
เป็นอะไรก็แล้วแต่ กัมมชรูปอาศัยปฏิสนธิจิตเกิดในอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิต
ในฐิติขณะของปฏิสนธิจิต และในกัมภคขณะของปฏิสนธิจิต

๒๐๕๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๔

ส. เมื่อมีปฏิสนธิจิตเป็นที่อาศัยของกัมมชรูปแล้ว ต่อจากนั้นกัมมชรูปมีสิทธิ์เกิดตลอดไป แม้แต่เมื่อโรธสมาบัติซึ่งดับจิตเจตสิก กัมมชรูปก็เกิด แสดงให้เห็นว่า กัมมชรูปอาศัยปฏิสนธิจิตเป็นทางเกิดขึ้นของกรรมที่จะทำให้รูปนั้นเกิด และเมื่ออาศัยปฏิสนธิจิตแล้ว ต่อจากนั้นเป็นเรื่องของกรรมที่ทำให้กัมมชรูปเกิดทุก ๆ อนุขณะของจิตไม่เว้นเลย นอกจากอีก ๑๗ ขณะจะถึงจุติจิต กัมมชรูปจึงไม่เกิด เพราะฉะนั้น กัมมชรูปจะดับพร้อมกับจุติจิต ด้วยเหตุนี้ร่างกายซึ่งไม่มีใจครองจึงไม่ถือว่าเป็นบุคคลนั้นอีกต่อไป ดับทั้งจิตเจตสิกและกัมมชรูป

ถ. กัมมชรูปตั้งแต่ตอนเกิดกับตลอดชีวิตที่มีอยู่ เป็นกัมมชรูปลักษณะเดียวกัน หรือมีปัจจัยปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

ส. กัมมชรูปที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์ เป็นเทวดา เป็นรูปร่างต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมนั้นเป็นปัจจัย แต่ภายหลังก็มีกรรมอื่นเป็นปัจจัยให้กัมมชรูปเกิดด้วย เพราะฉะนั้น แต่ละคนก็มีตาต่างกันตามกรรมปลีกย่อยซึ่งให้ผลในภายหลัง หรือระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ กัมมชรูปก็เกิดทำให้เป็นโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ก็ได้ และถ้าเป็นโรคที่เกิดเพราะกรรมแล้วไม่มีทางรักษา ตราบใดที่กรรมนั้นยังให้ผล เพราะฉะนั้น เรื่องของกรรมก็เป็นเรื่องที่ทำให้รูปร่างกายเป็นไปต่าง ๆ หรือถึงกับเปลี่ยนภavarูปก็ได้

ถ. กัมมชรูปที่เกิดระยะหลัง ๆ ที่ว่าเปลี่ยน เกิดจากวิญญานหรือเปล่า

ส. เกิดจากเจตนา ถ้าพูดถึงกรรมเป็นปัจจัยหมายความว่าเจตนาเจตสิก ซึ่งเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม นี่จิตขณะแรก ยังไม่มีจิตตชรูป แต่ในปฏิสนธิจิตขณะแรก เมื่อมีเหตุเฉพาะกัมมชรูปซึ่งเกิดทุกอนุขณะของปฏิสนธิจิต คือ ตั้งแต่อุปาทกขณะก็มีกัมมชรูปเกิด จิตินขณะก็มีกัมมชรูปเกิด ภัคขณะก็มีกัมมชรูปเกิด แต่ยังมีอีกรูปหนึ่งซึ่งเป็นอุตฺตชรูป เกิดในจิตินขณะของปฏิสนธิจิต เพราะวามหาภูตรูป

มี ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นใหญ่เป็นประธาน รูปใด ๆ ก็ตามจะปราศจากมหาภูตรูปไม่ได้เลย เสียงก็ต้องมีมหาภูตรูป กลืนก็ต้องมีมหาภูตรูป เพราะว่ารูปทั้งหมดที่เป็นมหาภูตรูปมีเพียง ๔ ที่เหลือเป็นอุปาทายรูป คือ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป

มหาภูตรูป ๔ มีธาตุดิน ๑ ธาตุน้ำ ๑ ธาตุไฟ ๑ ธาตุลม ๑ ธาตุไฟเป็นอุตุเป็นอุณหภูมิต่ำสุดซึ่งเป็นปัจจัยทำให้รูปอื่นเกิด เพราะฉะนั้น ธาตุไฟทำให้รูปเกิดในฐิติขณะของปฏิสนธิจิต นี่เป็นอุตุรูป เพราะฉะนั้น จะมีรูปซึ่งเกิดในปฏิสนธิจิตต่างวาระ คือ กัมมชรูปเกิดในอุปาทขณะ ในฐิติขณะ ในภังคขณะ แต่อุตุชรูปเริ่มเกิดในฐิติขณะ เพราะอาศัยมหาภูตรูปในอุปาทขณะของกัมมชรูปนั่นเองทำให้อุตุชรูปเกิดขึ้น

ถ. และอาหารชรูป

ส. นี่ ๒ รูปแล้ว

ถ. ๓ แล้ว กัมมชรูป อุตุชรูป จิตตชรูป

ส. ยัง ปฏิสนธิจิตมีแต่กัมมชรูปกับอุตุชรูปเท่านั้น ไม่มีจิตตชรูป เมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว ปฐมภวังค์เกิดต่อ ซึ่งในอุปาทขณะของปฐมภวังค์ จิตตชรูปเริ่มเกิด ส่วนกัมมชรูปก็เกิดไปทุก ๆ อนุขณะของจิต

เพราะฉะนั้น ในปฏิสนธิขณะ มีกัมมชรูปเกิดทั้งอุปาทขณะ ฐิติขณะ ภังคขณะ แต่ไม่มีจิตตชรูป สำหรับอุตุชรูปเกิดในฐิติขณะ เมื่อถึงจิตขณะที ๒ คือ ปฐมภวังค์ จิตตชรูปก็เกิดพร้อมกับอุปาทขณะของจิต ส่วนกัมมชรูปก็เกิดไป อุตุชรูปก็เกิดไป

อาหารชรูปจะเกิดเมื่อโอชาซึมซาบแล้ว โอชาก็ได้รับจากมารดาไปสู่ทารกในทางไหนก็ตาม เมื่อซึมซาบเข้าไปแล้วก็ปัจจัยให้รูปเกิดเป็นอาหารชรูป และเจริญเติบโตมาจนกว่าจะเป็นสฬายตนะ ถ้าขณะนั้นไม่มีการรู้อารมณ์ทางตา ก็ไม่มีจักขุปสาทซึ่งเป็นจักขายตนะ เพราะถ้าจะเป็นจักขายตนะหมายความว่าต้องเป็นที่เกิด เป็นที่ประชุมที่ทำให้จิตรู้อารมณ์

ถ. อาหารรูปที่ซึมซาบจากมารดา เกิดจากวิญญาณตรงไหน เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป แต่เราพูดถึงอาหารรูปที่ซึมซาบจากมารดา ไม่ใช่วิญญาณ

ส. ไม่ใช่ ต้องทราบว่า รูปมีสมุฏฐานเพียง ๔ รูปใดเกิดเพราะกรรม ก็มีกรรมเป็นสมุฏฐาน รูปใดเกิดเพราะจิตก็มีจิตเป็นสมุฏฐาน รูปใดเกิดเพราะอตุกก็มีอตุเป็นสมุฏฐาน รูปใดมีอาหารเป็นสมุฏฐานก็เกิดเพราะอาหารเป็นสมุฏฐาน และถ้าเป็นสภาวะรูปก็มีอายุเท่ากับจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ รูปที่ดับไปแล้วไม่เป็นปัจจัยให้รูปอื่นเกิด ไม่เหมือนกับจิตและเจตสิกที่การดับไปของจิตและเจตสิกดวงก่อนเป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกขณะต่อไปเกิดสืบต่อกันมาตลอด

แต่รูปไม่เป็นอย่างนั้นเลย รูปใดเกิดเพราะปัจจัยใดแล้วก็ดับ ไม่เป็นปัจจัยให้รูปอื่นเกิดต่อ แต่รูปที่เกิดขึ้นมีสมุฏฐานหนึ่งสมุฏฐานใด คือ รูปนั้นเกิดเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน หรือรูปนั้นเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน หรือรูปนั้นเกิดเพราะอตุเป็นสมุฏฐาน หรือรูปนั้นเกิดเพราะอาหารเป็นสมุฏฐาน

ถ. ตรงนี้เข้าใจ แต่ไม่เข้าใจปฏิเสธสมุปาทตรงที่ว่า สังขารทำให้เกิดวิญญาณ วิญญาณทำให้เกิดนามรูป ไม่เข้าใจว่า วิญญาณที่ทำให้เกิดอาหารรูปนั้นตรงไหน

ส. ไม่ใช่เลย ถ้าจะเข้าใจปฏิเสธสมุปาท ต้องเข้าใจช่องว่างระหว่างแต่ละองค์ด้วย นี่คือการเก็บองค์ของสังสารวัฏที่เป็นปฏิเสธสมุปาท ซึ่งเป็นแกนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นปัจจัย แต่ในระหว่างช่องว่างมีอีกมาก เพราะฉะนั้น ก็กล่าวเฉพาะที่เป็นองค์ๆ เท่านั้นเอง

ถ. คำว่า ช่องว่าง หมายถึงอะไร

ส. เช่น อาหารรูปก็ไม่ต้องกล่าวถึง เป็นที่รู้ต่อไปเมื่อศึกษาว่า รูปใดเกิดเพราะจิต รูปใดเกิดเพราะกรรม รูปใดเกิดเพราะอตุ รูปใดเกิดเพราะอาหาร แต่เมื่อกล่าวถึงปฏิสนธิจิต ให้ทราบว่า ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่นามรูปในภุมิที่มีขั้น ๕ คือ การเริ่มมีจิตเจตสิกและรูป เริ่มในขณะนั้นอย่างไร ก็เพราะปฏิสนธิจิตนั่นเอง

ถ. หมายความว่า ที่เขาพูดกันว่า ปฏิจจสมุปปาตมี ๒ นัย คือ ข้ามภพ ข้ามชาติหนึ่ง กับทุกขณะจิตอีกหนึ่ง ทุกขณะจิตก็เป็นจริงไม่ได้ เพราะว่ายังมีช่องว่างอยู่อย่างนั้นหรือ

ส. ต้องเข้าใจว่า แต่ละองค์ หมายถึงภพอดีตเป็นปัจจัยแก่ภพปัจจุบัน ภพปัจจุบันเป็นปัจจัยแก่ภพอนาคต หรือหมายถึงเฉพาะในขณะที่เป็นปัจจุบันภพนี้เอง ซึ่งถ้ากล่าวถึงสฬายตนะกับผัสสะ กับเวทนา กับตัณหา ก็เป็นภพปัจจุบัน

เพราะฉะนั้น ต้องแบ่งแยกด้วย การฟังต้องพิจารณาว่า อวิชชาเป็นปัจจัย แก่สังขาร หมายความว่าถึงเจตนาที่เกิดกับกุศลจิตและอกุศลจิตที่เป็นอภิสังขาร ๓ ซึ่งได้แก่ ปุณฺณยภิสังขาร อปุณฺณยภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร สังขารเป็นปัจจัย แก่วิญญาณ ก็ต้องจากปฏิสนธิจิต วิญญาณเป็นปัจจัยแก่นามรูป ก็ต้องในภุมิ ที่มีขันธ์ ๕ แต่ในภุมิที่มีขันธ์ ๔ วิญญาณเป็นปัจจัยแก่นาม เพราะฉะนั้น จะตรงตัว โดยไม่เว้นนั้นเว้นนี้ไม่ได้

เมื่อกล่าวว่า วิญญาณเป็นปัจจัยแก่นามรูป รู้ทันทีว่าหมายความว่าถึงเฉพาะ ในภุมิที่มีขันธ์ ๕ แต่ถ้ากล่าวว่า วิญญาณเป็นปัจจัยแก่นาม ก็หมายถึงในรูปพรหม ซึ่งไม่มีรูป นี่คือช่องว่างที่เว้น ที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจความชัดเจน

ถ. ที่มีภพปัจจุบัน อดีต อนาคต แต่ของปัจจุบันเฉพาะอย่างเดียวก็มี ไซ้ไหม

ส. แน่นนอน อย่างปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่นามรูป ก็ภพปัจจุบันนี้ และ นามรูปเป็นปัจจัยแก่สฬายตนะ เมื่อเจริญเติบโตก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ สำหรับเป็นที่ประชุม เป็นที่เกิด ที่จะทำให้เกิดรู้อารมณ์ต่าง ๆ

ถ. เราสามารถอธิบายในภพปัจจุบันก็ได้เหมือนกัน แต่ยังมีช่องว่างอยู่

ส. ถ้าไม่มีภพปัจจุบัน จะหายไปไหน

ถ. แต่ยังมีช่องว่าง

ส. มากมาย เช่น แม้แต่ข้อความที่ว่า วิญญาณเป็นปัจจัยแก่นามรูป ก็ยังต้องตัดรูปออกในภุมิที่ไม่มีรูป คือ ในรูปพรหม

ถ. ในภพที่มีขั้น ๕ ก็ยังตัด ไซ้ใหม่ ที่ว่าอาหารชรูปไม่เกี่ยวกับวิญญาณ

สุ. ไซ้ แต่ถ้ามักกล่าวว่า วิญญาณเป็นปัจจัยแก่นามรูป หมายความว่า ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย และเป็นปัจจัยแก่กัมมชรูปเท่านั้น

เรื่องของสภาพธรรม เป็นเรื่องที่ถ้าไม่ศึกษาหรือพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงไว้ โดยละเอียด ก็มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ จริง ๆ โดยที่เป็นไปในทางเกิด เป็นไปในสังสารวัฏฏ์ ไม่ใช่เป็นทางดับสังสารวัฏฏ์ ปฏิจสมุปบาทเป็นปัจจัยฝ่ายเกิดโดยย่อ ๆ โดยคร่าว ๆ ให้รู้ว่า ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่นามรูป โดยที่ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม นามรูปก็เกิดดับ สืบต่อไปเป็นสภาพของนามธรรมอย่างหนึ่ง เป็นสภาพของรูปธรรมอย่างหนึ่ง รูปก็เป็นรูป นามก็เป็นนาม

ถ. อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร มุ่งหมายเอาอวิชชาในภพก่อน ไซ้ใหม่

สุ. เพราะว่ากล่าวถึงปฏิสนธิจิตในชาตินี้ ถ้ามักกล่าวถึงปฏิสนธิจิตในชาตินี้ ก็ต้องสังขารในชาติก่อนเป็นปัจจัย

ถ. สังขารในชาติก่อนเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ซึ่งหมายถึง ปฏิสนธิวิญญาณในชาตินี้

สุ. การศึกษาธรรมก็เพื่อให้เข้าใจสภาพธรรมในชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่จะรู้ว่า ขณะนี้มีสังขารใหม่ ถ้ามี สังขารนี้มาจากอะไร และถ้ายังเป็นความไม่รู้ในลักษณะของสภาพธรรมอยู่ ก็ต้องเป็นปัจจัยให้มีการเกิดขึ้น แล้วแต่ว่าจะเป็นในอบายภูมิ หรือในสุคติภูมิ และจะเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เหมือนทุก ๆ วันอย่างนี้ นานมาแล้ว และต่อไปข้างหน้าด้วย

นี่คือการที่จะเข้าใจความเป็นอนัตตา เพื่อเห็นความไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เพื่อให้สตรระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ถ้าใครสามารถเกิดอกุศลจิตและเห็นว่า ควรจะมีชีวิตในทางดับมากกว่ามีชีวิตในทางเกิด ก็จะเป็นประโยชน์ มิฉะนั้นแล้วก็ยังไม่เห็นโทษ ถ้าเพียงแต่กล่าวว่า ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน เป็นนามธรรม เป็นรูปธรรมเท่านั้น บางคนก็บอกว่าไม่เป็นไร ก็เป็นนามธรรมและรูปธรรมแล้วจะเป็นอะไร ก็อยู่ไปวัน ๆ ก็ไม่เป็นอะไร

แต่ไม่ได้พิจารณาโดยละเอียดว่า ทุกขณะชีวิตก้าวไปสู่ชราและมรณะ ถ้าเป็นชีวิตที่สนุก สบาย มีความสุข แต่ไม่สามารถนำสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นความสุขที่เคยชอบ เคยติด เคยพอใจไปด้วย ไม่ว่าจะ เป็นภพไหน ชาติไหน เพราะฉะนั้น ก็เหมือนกับคนที่ติดยึดมั่นในสิ่งที่เข้าใจว่าเป็นสุข และกำไว้เพราะความติดข้อง แต่กำมือนั้นก็เป็นกำมือเปล่า

และแทนที่จะให้รู้เมื่อตอนตายว่า เอาความสุขทั้งหลายในโลกนี้ที่เคยชอบ เคยพอใจสมบัติต่าง ๆ ไปด้วยไม่ได้ ไม่ต้องไปคอยรู้ตอนตาย แต่ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่สามารถเข้าใจตามความเป็นจริงแม้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ว่า สิ่งที่เคยเห็นว่าเป็นสาระ เป็นสุข แท้ที่จริงแล้วเป็นความว่างเปล่า ยิ่งดีกว่าที่จะหลงและติด เป็นไปในทางฝ่ายเกิดตลอด เพราะว่าไม่มีใครสามารถดับจิตเจตสิกได้ ถ้าปัญญาไม่เกิด มีแต่ธรรมที่เป็นฝ่ายเกิดอยู่เรื่อย ๆ

ผู้ฟัง อวิชชาทำให้สังขารเกิด ปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องยาก อาจารย์พูดที่นี้ถ้าจะประมวลกันแล้วก็ไม่ต่ำกว่า ๑๐ ครั้ง ถ้าถามว่าผมฟังแล้วได้ประโยชน์อะไรบ้างจากปฏิจจสมุปบาท ผมก็อยากจะเรียนว่า เมื่อฟังแล้วและได้อ่านอรรถกถาบ้าง อ่านอภิธัมมัตถสังคหะบ้าง ฟังการเจริญสติปัฏฐาน ๔ จากอาจารย์บ้าง ก็เกี่ยวกันทั้งหมดเลย เกี่ยวกันอย่างไร ผมจะพยายามทำความเข้าใจกับท่านอาจารย์และผู้ฟังอื่น ๆ ด้วย อาจจะเป็นประโยชน์

คือ อย่างที่พูดว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร อาจารย์ก็บอกแล้วว่าสังขารในที่นี้ก็คือเจตนาเจตสิก คือ กรรม เจตนาเจตสิกเป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง ซึ่งเจตนาเจตสิกในที่นี้หมายถึงเจตนาเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิต ๑๒ มีโลภะ ๘ โทสะ ๒ โมหะ ๒ เจตนาเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิต ๑๒ ดวงนี้เป็นกรรมซึ่งผมเชื่อว่าทุกคนเข้าใจเจตนาเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิต ๑๒ ดวงและจำได้

ในขณะที่จิตโกรธก็ดี โลกก็ดี หรือหลงก็ดี ขณะนั้นมีเจตนาเจตสิกเกิดขึ้นแล้วเมื่อเจตนาเจตสิกซึ่งเป็นกรรมเกิดกับอกุศลจิต ๑๒ ขณะนั้นเป็นอนุญญาภิสังขาร คือไม่ใช่นุญ ถ้าพูดเป็นภาษาบาลีก็จะยาก แต่ความหมายก็คือ เจตนาที่เกิดกับอกุศลจิต

ขณะนั้นไม่ใช่บุญ และถ้าเจตนาเจตสิกซึ่งเป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิกเกิดกับมหากุศลจิต ๘ ขณะนั้นก็เป็นบุญญาภิสังขาร ขณะที่กุศลจิตเกิด จะเป็นทานก็ดี จะเป็นศีลก็ดี หรือจะเป็นภาวนาก็ดี ขณะนั้นเป็นบุญญาภิสังขาร ก็เป็น ๒๐ คือ อกุศล ๑๒ มหากุศล ๘ เป็น ๒๐ ผมน้อยๆ ไป และรูปาวจร ๕ กับอรูปาวจร ๔ ซึ่งเป็นกุศล ก็เป็น ๒๙ เจตนาเจตสิก ๒๙ นี่เป็นกรรม

นี่คือเท่าที่ผมพยายามทำความเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาท ถ้าอยากจะศึกษากันตรงนี้ก็จำเป็นต้องไปจำเพิ่มขึ้นอีก แต่ถ้าพูดถึงปฏิจจสมุปบาทก็คืออวิชชาทำให้ทำบุญ ทำบาป ทำให้เกิดปฏิสนธิวิญญาณ ต้องเกิดกันอีก และถ้าเราเรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาท เราเรียนเรื่องวัฏฏะ ๓ ด้วย ก็จะเข้าใจเพิ่มขึ้น เพราะว่ากิเลสทำให้ออกกรรม กรรมทำให้มีวิบาก ก็วนเป็นวัฏฏะ ๓ ปฏิจจสมุปบาทก็คือเรื่องวัฏฏสงสารนั่นเอง

ผมมีความเข้าใจบ้างพอสมควร ก็แบ่งๆ กันไป ไม่ทราบจะเป็นประโยชน์หรือเปล่า

ส. เรื่องอกุศลจิต ๑๒ ต้องถึงความเป็นอกุศลกรรมบถด้วย ธรรมแม้แต่ที่ทรงแสดงไว้ว่า อบุญญาภิสังขาร ได้แก่ อกุศลเจตนาที่เกิดกับอกุศลเจตสิก ก็ต้องรู้ว่ หมายความว่าถึงที่เป็นกรรมบถ จึงจะเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดได้ เพราะถ้าจะกล่าวทุกสิ่งทุกอย่างรวมกันไว้ในที่เดียวกันทั้งหมด ก็ไม่ต้องไปถึงไหน ก็ทรงแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ แล้ว เพราะฉะนั้น เวลากล่าวถึงปฏิจจสมุปบาท ก็ยกข้อซึ่งเป็นองค์ที่สำคัญที่เป็นแกน ที่เป็นปัจจัย โดยแสดงให้เห็นว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นก็มี เมื่อสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น โดยหัวข้อใหญ่ ๆ ที่เป็นปฏิจจสมุปบาท แต่โดยละเอียดจะแสดงถึงปัจจัย โดยย่อ โดยละเอียดว่า เป็นปัจจัยโดยปัจจัยอะไรบ้าง

และเมื่อเติบโตมาจนถึงเดี๋ยวนี้ ทุกคนคงไม่สงสัยเรื่องอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งก็ต้องมาจากปฏิสนธิจิตที่เป็นปัจจัยแก่นามรูป เจริญเติบโตมาจนกระทั่งถึงกาลที่สภาพธรรมนั้นเป็นที่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม เป็นแดนเกิดเป็นเหตุ นี่คือความหมายของอายตนะ

๒๐๕๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๔

สัทธัมมปัชโชติกา อรรถกถา ขุททกนิกาย มหานิทเทส อัญญกวรรค
กามสูตรนิทเทสที่ ๑ มีข้อความว่า

จิตเป็นอายตนะ ด้วยอรรถว่า เป็นแดนเกิด เพราะว่าธรรมทั้งหลาย
มีผัสสะเป็นต้น ย่อมเกิดในจิตนี้

ด้วยอรรถว่า เป็นที่ประชุม ของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เพราะเหตุว่า
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ย่อมประชุมที่จิตโดยเป็นอารมณ์

ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุ เพราะเจตสิกธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น
เป็นเหตุ คือ เป็นปัจจัย

ด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัย มีสหชาติปัจจัยเป็นต้น

ข้อความโดยย่อ แต่กินความถึงข้อความอื่น ๆ ในส่วนอื่น ๆ ของพระไตรปิฎก
ด้วย ซึ่งทุกคนสามารถเข้าใจลักษณะสภาพที่เป็นอายตนะได้ ถ้ากล่าวถึงอายตนะ ๖
ก็ได้แก่ ตา ๑ หู ๑ จมูก ๑ ลิ้น ๑ กาย ๑ ใจ ๑

เพราะมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงมีผัสสะ หรือจะกล่าวว่า สฬายตนะ
เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ คือ ขณะนี้ที่เห็น ต้องมีการกระทบกันของสิ่งที่ปรากฏกับ
จักขุปสาท จิตจึงเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ และในขณะที่ได้ยิน เพื่อจะได้
เข้าใจถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการได้ยิน ก็ต้องรู้ว่า ต้องมีเสียงกระทบกับโสตปสาท
เป็นปัจจัยให้จิตได้ยินเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้อายตนะจึงเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ คือ มีการ
กระทบกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่มีใครสามารถยับยั้งหรือห้ามได้ จะต้อง
เกิดขึ้นทุกวัน เป็นไปทุกวัน และเป็นอย่างนี้ไปทุกชาติ เพราะว่าชีวิตเป็นไปในทางเกิด
ทั้งสิ้น ไม่มีการรู้ทางที่จะดับสภาพธรรมเหล่านี้ ถ้าไม่ศึกษาให้เข้าใจจริง ๆ

ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เพราะว่าเมื่อมีการกระทบแล้วจะไม่ให้เวทนาเจตสิกซึ่งเป็นสภาพที่รู้สึก เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ดีใจหรือเสียใจ หรือเฉย ๆ ไม่ได้เลย เมื่อมีการกระทบแล้ว ก็ต้องเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ความรู้สึกต่าง ๆ และเมื่อมีความรู้สึกต่าง ๆ ก็จะมีตัณหา ความติดข้องในสิ่งที่ปรากฏ ในสภาพธรรมทั้งหลายด้วย เว้นโลกุตตรธรรมเท่านั้นที่ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา นอกจากนั้นแล้วแม้ว่าเป็นกุศล ก็ยังอยากที่จะได้กุศล ยังพอใจในกุศล เพราะฉะนั้น จะเห็นได้จริงๆ ว่า เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา

ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพในที่นี้ คือกรรมภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเมื่อเกิดขึ้นแล้วที่จะพ้นจากชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาส ไม่มีเลย

แสดงให้เห็นว่า ถ้าเพียงระลึกถึงปฏิจจสมุปปาทย่อย ๆ ไม่ว่าจะส่วนไหนของปฏิจจสมุปบาท หรือแม้แต่การระลึกถึงตัณหา ก็จะได้เห็นว่า ช่างมากมาย และเป็นความจริงที่ว่า ไม่มีใครสามารถละความติดข้องในสิ่งต่าง ๆ ได้ เพราะว่าตัณหาเป็นสภาพธรรมที่พอใจและติดข้องในทุกสิ่งทุกอย่าง

ขอกล่าวถึงลักษณะของตัณหาทบทวนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้เห็นสภาพตามความเป็นจริงของสภาพธรรมที่ติดข้อง

ขุททกนิกาย มหานิทเทส อัญญกวรรค กามสูตรตนิทเทสที่ ๑ มีข้อความว่า

คำว่า วิสัฏฐิกา ความว่า เพราะอรรถว่าอะไร ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา (ชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ) เพราะอรรถว่า ชานไป ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะอรรถว่า แผลไป ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา

วิสัฏฐิกา หมายถึงลักษณะที่ชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าทุกอารมณ์เป็นที่พอใจติดข้องของตัณหาทั้งนั้น

วันนี้ทั้งวันเรื่องของตัณหาทั้งนั้น ทั้งชานไป ทั้งแผ่ไป ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทางหนังสือ ทางโทรทัศน์ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นความ สนุกสนาน รื่นเริง ความสวยงามต่าง ๆ

เพราะอรรถว่า เล่นไป ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะอรรถว่า ครอบงำ ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะอรรถว่า สะทอนไป ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา

ไม่ว่าจะไปแห่งไหน ออกจากตัณหาได้ชั่วคราว ก็สะทอนกลับมาหาตัณหาอีกแล้ว ไม่มีทางที่จะพ้นไปจากตัณหาได้เลย มีความรู้สึกว่า สงบ สบาย ไม่ต้องการอะไร พอสมควร สติปัญญา ก็พอจะเกิดบ้างบางขณะ บางครั้งบางครั้ง แต่เพราะอรรถว่า สะทอนไป ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะฉะนั้น ไปก็ไปเถอะ แต่ไปชั่วคราว ชั่วประเดี๋ยวเดียวก็ต้องกลับมาหาตัณหาอีก จริงไหม ฟังพระธรรม มีความเข้าใจ มีความซาบซึ้ง และก็กลับมาหาตัณหาอีก ไม่มีการพ้นไปได้เลย

เพราะอรรถว่า เป็นเหตุให้พุดผิด ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา

พุดผิดจากความเป็นจริงด้วยความเข้าใจผิด ด้วยความเห็นผิด หรือด้วยความ ต้องการประการหนึ่งประการใดก็ตาม ก็เป็นเหตุที่เกิดขึ้นเพราะตัณหา จึงชื่อว่า วิสัฏฐิกา

เพราะอรรถว่า มีมูลรากเป็นพิษ ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะอรรถว่า มีผลเป็นพิษ ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องบริโภคละสับเป็นพิษ ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา

ของที่เป็นพิษ บางท่านก็ชอบเสียจริง ๆ ถึงแม้ว่าจะมีโทษทำให้ร่างกายเกิด โรคภัยต่าง ๆ แต่ความคุ้นชินกับรสอร่อย อย่างเครื่องปรุงรสบางอย่าง บางคนขาด ไม่ได้เลยทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นพิษ เหมือนตัณหาทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นโทษสักเท่าไรก็ตาม แต่ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องบริโภคละสับเป็นพิษ ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา

อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั้นแผ่ไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สกฺขล คณะ ที่อยู่ ลาม ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร

กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ
เนวสัญญานาสัญญายตนภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปญฺจโวการภพ ในอดีต
ในอนาคต ในปัจจุบัน เล่นไป ชานไป ในรูปที่เห็นแล้ว ในเสียงที่ได้ยินแล้ว
กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รู้แล้ว และในธรรมที่รู้ ตัณหาจึงชื่อว่าวิสัฏฐิกา

นี่เป็นการแสดงภพโดยละเอียด คือ ภพที่มีสัญญา ภพที่ไม่มีสัญญา
ที่เป็นกาม ที่เป็นรูป ภพที่มีขันธ์เดียว ภพที่มี ๔ ขันธ์ ภพที่มี ๕ ขันธ์ ทั้งหมดตัณหา
แผ่ไปได้หมด

ตอนท้ายมีข้อความว่า

คำว่า ผู้นั้นเป็นผู้มีสติ ย่อมล่องพ้นตัณหาอันชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลกเสียได้
มีความว่า เป็นผู้มีสติ ย่อมข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยตัณหาชื่อว่า
วิสัฏฐิกานี้ในโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้นั้นเป็นผู้มีสติ ย่อมล่องพ้นตัณหาอันชื่อว่า
วิสัฏฐิกานี้ในโลกเสียได้

ถ้าไม่มีสติ หรือไม่เข้าใจเรื่องลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม สติไม่ได้ระลึก
ที่ปรมาัตตธรรม ไม่มีทางที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์
เป็นบุคคล และเมื่อใดมีการละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์
เป็นบุคคล มีการรู้แจ้งอริยสัจจธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคล เป็นพระอริยบุคคล
ตามลำดับ แต่ที่จะละตัณหาได้หมดสิ้นต้องถึงความเป็นพระอรหันต์

เพราะฉะนั้น แต่ละท่านต้องรู้จักธรรมตามความเป็นจริง เช่น ปฏิจจสมุปปาต
ที่ว่า สฬายตนะเป็นปัจจัยแก่ผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยแก่เวทนา เวทนาเป็นปัจจัยแก่
ตัณหา ก็เป็นความจริง และตัณหาก็คือปัจจัยแก่อุปาทาน เมื่อมีความต้องการแล้ว
ก็มีความติดข้อง ยึดมั่น ไม่ปล่อย เมื่อมีอุปาทานก็เป็นปัจจัยให้เกิดภพ คือ กรรม
การกระทำต่าง ๆ และจะต้องมีชาติ การเกิด จนกระทั่งถึงการแก่ การตาย

ขณะนี้ทุกคนก็กำลังก้าวไปสู่ความชรา และจะถึงมรณะ ซึ่งการระลึกถึง
ความตาย หรือความชราของแต่ละท่าน อาจจะทำให้ท่านเจริญกุศลเพิ่มขึ้น

เพราะรู้สึกว่าการทุกอย่างที่เป็นความสุขก็คือความว่างเปล่า เพราะว่าเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะแล้วก็ดับไป

ถ้าสะสมกุศลที่จะทำให้เป็นทางดับ วันหนึ่งก็จะดับได้ แม้ว่าการดับนั้นจะต้องใช้เวลานาน อุปมาเหมือนกับไฟกองใหญ่ ไฟกิเลส โลภะเกิดขึ้นขณะหนึ่งก็เป็นไฟ โทสะเกิดขึ้นขณะหนึ่งก็เป็นไฟ โมหะเกิดขึ้นขณะหนึ่งก็เป็นไฟ เพราะฉะนั้น จะดับไฟกองใหญ่ซึ่งสะสมมานานในสังสารวัฏฏ์ ตั้งแต่ชาติก่อน ๆ จนถึงปัจจุบันชาตินี้ได้อย่างไร คงจะเป็นไปไม่ได้อย่างรวดเร็วเป็นแน่ เพราะชีวิตดำเนินไปในทางที่ดับชั่วขณะเล็ก ๆ น้อย ๆ และชีวิตก็ดำเนินไปในทางที่เกิดมากกว่า เพราะว่าใส่เชื้อไฟในกองไฟของโลภะ โทสะ โมหะ เพิ่มความใหญ่ของกองไฟนั้นทุกขณะ แต่ทางดำเนินไปสู่ทางดับนั้นก็มีบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ในแต่ละชาติ

ด้วยเหตุนี้จึงต้องเป็นผู้ที่เข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริง และอาศัยการฟังพระธรรม อาศัยการเข้าใจชีวิตให้ถูกต้อง พร้อมกับอบรมเจริญหนทางที่จะทำให้ถึงความดับได้ด้วยการเจริญปัญญา เพราะว่าอกุศลแม้มีมาก แต่ไม่มีกำลัง เป็นสภาพธรรมที่เกิดบ่อยจริง แต่ไม่มีกำลังเท่าฝ่ายกุศล อวิชชาเป็นสภาพที่ไม่รู้ เพราะฉะนั้น จะมีกำลังอะไร แต่อาศัยที่เมื่อไม่รู้มานาน ๆ จนกระทั่งเหมือนคนที่สลบหมดสติ กว่ากุศลจะเกิดแต่ละครั้ง ก็เหมือนกับคนที่ฟื้นจากสลบแต่ละครั้ง

เพราะฉะนั้น ทางฝ่ายอกุศลซึ่งเป็นอวิชชาบ้าง โลภะบ้าง โทสะบ้าง เกิดบ่อยจริง แต่กำลังไม่เท่ากับฝ่ายกุศล เพราะว่าอวิชชาไม่ใช่สภาพรู้ แต่อวิชชาเป็นสภาพรู้เป็นสภาพที่สามารถอบรมจนกระทั่งเจริญแข็งแรง คมกล้า มีฉะนั้นแล้วจะดับทางฝ่ายอกุศลไม่ได้เลย

ทางฝ่ายกุศลเป็นฝ่ายที่มีกำลังจริง ๆ ถ้าได้เจริญอบรมแล้ว แม้อวิชชาที่สะสมมาในอดีตนานสักเท่าไร แต่เมื่อปัญญาคมกล้าก็สามารถดับอกุศลนั้น ๆ ได้ เพราะฉะนั้น พละมี ๗ ตามที่ได้ทรงแสดงไว้ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา หิริ โอตตัปปะ นี่เป็นธรรมที่มีกำลัง

ในขณะที่กำลังฟังพระธรรม ก็เป็นทางของชีวิตซึ่งดำเนินไปในทางดับ
กำลังหาอุปกรณ์เครื่องมือที่จะดับไฟกองใหญ่ จนกว่าจะมีปัจจัยทำให้สติระลึก
ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ จึงจะค่อย ๆ เข้าใจลักษณะของ
ปรมัตถธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ ได้

ถ. ตัดใจคำว่า วิสัฏฐิกา เพราะโดยอรรถแปลได้มากมายถึง ๙ อย่าง
ตามศัพท์จริง ๆ แปลว่าอะไร

สมพร วิสัฏฐิกา แปลว่า ชานไปในอารมณ์ คือรวมอยู่ในนี้ทั้งหมดเลย
คำอื่น ๆ ที่เป็นคำไวพจน์ แปลจริง ๆ ว่า ชานไป รวมความทั้งหมดที่อาจารย์บรรยาย
ก็กินความอยู่ในการชานไป อย่างเดียว

สุ. ต้องการคำแปลโดยตรง อาจารย์สมพรก็แปลให้แล้ว คือ ชานไป
และต่อไปก็อธิบายว่า ชานไปอย่างไรบ้าง

พระ ตามธรรมดาในสังสารวัฏฏ์ อวิชชาเกิดมาก อาตมาเคยมีความคิดว่า
อกุศลสะสมมามากมาย อกุศลน่าจะมีกำลัง จึงทำให้เรามีอกุศลมากมาย เพิ่งได้ยิน
วันนี่ว่า แม้อกุศลจะมีมากเท่าไร แต่ไม่มีกำลัง ถ้าปัญญาซึ่งเป็นพละเกิดได้ อกุศล
แม้มีมากเท่าไรก็ดับได้ เพราะฉะนั้น ก็มีทางหลุดพ้นได้ เจริญพร อนุโมทนา

สุ. เจ้าคะ เพราะว่าปัญญาต้องมีกำลังกว่าอวิชชาแน่นอน

ถ. อาจารย์บอกว่า วิชชามีพลังใหญ่หลวง ฟังแล้วรู้สึกปลื้มใจว่า
เราสามารถเอาชนะได้ แต่จะเอามาเข้าตัวเราคงยาก หรืออย่างไร

สุ. ต้องอบรม ขณะที่กำลังฟัง คือ กำลังอบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของ
สภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน
เพื่อให้เวลาที่สติระลึกจะมีความรู้ในขณะนั้นว่าไม่ใช่ตัวตนอย่างไร

ถ้าไม่อาศัยการฟังเรื่องของสภาพธรรมจนกระทั่งเข้าใจในลักษณะที่เป็นอนัตตา
ละเอียดขึ้น ไม่มีทางที่เวลาสติระลึกแล้วจะละการยึดถือสภาพธรรมนั้นว่าเป็นตัวตนได้
ด้วยเหตุนี้แม้ขณะที่กำลังฟังก็ต้องรู้จุดประสงค์ว่า เพื่อรู้ลักษณะของสภาพธรรม
ที่กำลังปรากฏตามปกติตามความเป็นจริง นี่เป็นทางที่จะทำให้เกิดการระลึกได้

แม้ในขณะนี้ มีสภาพธรรมปรากฏ อวิชชาไม่รู้ แต่ปัญญาสามารถค่อย ๆ รู้ขึ้น เพราะฉะนั้น ความรู้ ความเข้าใจ มีหลายชั้น ชั้นฟังขาดไม่ได้เลย

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ ทรงแสดงว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ในขณะนี้กำลังเกิดดับ ทางตา สภาพธรรมปรากฏสั้นที่สุด เล็กน้อยที่สุดแล้วดับ และทางใจก็คิดนึกเรื่องราวของสิ่งที่ปรากฏ ทางหู เสียงกระทบ สั้น เล็กน้อยที่สุดแล้วดับ และจิตก็คิดนึกเรื่องราวของเสียงที่ได้ยิน เพราะฉะนั้น จึงเป็นโลกของ สมมติบัญญัติ โดยที่ไม่ได้รู้ลักษณะของปรมัตถธรรมที่เกิดเพียงชั่วขณะแล้วก็ดับ และสภาพธรรมที่เกิดและดับไปตามเหตุตามปัจจัยนั้นก็ดับจริง ๆ ไม่มีใครหากลับมา อีกได้ เพราะว่าเมื่อมีปัจจัยใดทำให้สภาพธรรมใดเกิดขึ้น ปัจจัยที่ทำให้สภาพธรรมนั้น ดับแล้ว สภาพธรรมนั้นก็ต้องดับด้วย

ได้รับคำถามจากบางท่าน ท่านถามว่า ถ้าจะเพียงรู้ว่า ทุกอย่างเป็นนามธรรม และรูปธรรมตั้งแต่เกิดจนตายเท่านั้น พอไหม คือ มีความรู้สึกว่า ถ้าจะเรียนมาก จะฟังมาก ก็อาจจะยุ่งยากมาก เพราะฉะนั้น ถ้าเพียงรู้ว่า ทุกอย่างเป็นนามธรรมและ รูปธรรมตั้งแต่เกิดจนตายเท่านั้น พอไหม ไม่ต้องฟังพระธรรมอะไรอีก

ซึ่งทุกท่านก็จะพิจารณาได้ว่า วันนี้ทุกท่านก็รู้ มีใครไม่รู้บ้างว่า ในขณะนี้ ทุกอย่างเป็นธรรม ก็พูดตามได้ ทุกอย่างเป็นธรรมตั้งแต่เกิดจนตาย กำลังเห็นก็เป็นธรรม กำลังได้ยินก็เป็นธรรม กำลังคิดนึกก็เป็นธรรม สุขทุกข์ก็เป็นธรรม ก็พูด อย่างนี้อยู่เสมอ แต่รู้จริง ๆ ในขณะเห็น รู้จริง ๆ ในขณะได้ยิน รู้ในขณะนี้ที่กำลังคิดนึกว่า ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละอย่างจริง ๆ หรือเปล่า

เพราะฉะนั้น การฟังพระธรรมแต่ละครั้งต้องไม่ลืมว่า จุดประสงค์เพื่อระลึก ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ซึ่งก็คือการอบรมเจริญสติปัญญา เป็นปกติในชีวิตประจำวัน บางท่านอาจจะคิดว่าห่างเหินไปไม่ค่อยได้พูดถึงเรื่อง สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ตามความเป็นจริงขึ้นอยู่กับ มนสิการหรือการพิจารณาของแต่ละท่านที่ฟัง เพราะว่ากำลังมีธรรมในขณะนี้เอง

เพราะฉะนั้น ทุกเรื่องที่ได้ฟังจากพระธรรม ก็ต้องเป็นเรื่องของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เพียงแต่ว่าจะเป็นปัจจัยทำให้สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม หรือว่าเพียงฟังไปก่อน และนาน ๆ ครั้งหนึ่งก็เป็นปัจจัยให้สติเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมในขณะนี้บ้างตามความเป็นจริง เพราะว่าจะฝันอกุศลไม่ได้เลย

ถ้ารู้ว่าแต่ละคนมีอกุศลมากมายเหลือเกินในสังสารวัฏฏ์ หรือถ้าไม่ย้อนกล่าวไปถึงแสนโกฏิกัป แม้เพียงในปัจจุบันชาติ วันนี้อะไรก็เล็กน้อยแล้วก็หันกลับไปหาอกุศล และอกุศลก็เล็กน้อย แล้วก็หันกลับไปหาโณภะ เป็นประจำอย่างนี้ นี่คือชีวิตจริง ๆ เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัยการฟังพระธรรมมาก ๆ ฟังแล้วฟังอีก ฟังเพื่อให้สติเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม และเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ มิฉะนั้นแล้วไม่มีทางอื่นเลย

๒๐๖๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๓๔

นึกถึงวันที่ไม่ฟังพระธรรม วันนั้นเป็นอย่างไรบ้าง อกุศลมากมายสักแค่ไหน เพราะฉะนั้น การฟังแต่ละครั้ง ก็เหมือนเป็นสิ่งที่เกื้อกูลให้หายจากความมัวเมา ด้วยอกุศลในวันหนึ่ง ๆ เพราะไม่ว่าจะเห็น ไม่ว่าจะได้ยิน ไม่ว่าจะได้กลิ่น ไม่ว่าจะได้คิดนึก ไม่ว่าจะได้รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส อกุศลก็เกิดสืบต่อทันทีโดยไม่รู้ เพราะฉะนั้น การที่กุศลจะเกิดแต่ละขณะ ก็เหมือนคนที่ไม่มีการล้าง ปวยหนัก เป็นไข้ แม้แต่จะพลิกตัวเพื่อกลับเป็นกุศล หรือเพื่อลุกขึ้นที่จะเป็นกุศล ก็ยังต้องอาศัยเชือกที่ชิงไว้ และโหนจับเชือกนั้นเพื่อพยุงตัวให้ลุกขึ้น นี่คือการอาศัยพระธรรมเพื่อให้อกุศลจิตเกิดแต่ละครั้ง ๆ

ถ้าท่านผู้ใดไม่เห็นประโยชน์ของการฟังพระธรรม หรือคิดว่า ก็รู้แล้วว่า ทุกอย่างเป็นนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น รู้แค่นั้น เมื่อไรจะละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เมื่อไรกิเลสจะดับ ก็ต้องอาศัยการฟังความละเอียดของสภาพธรรมและพิจารณาให้เข้าใจจริง ๆ ยิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้คิดจริง ๆ ว่า สภาพธรรมมี และปัญญาสามารถรู้ความจริงของสภาพธรรมในขณะนั้นแทนอวิชชาได้ เพราะว่าขณะใดที่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรม ขณะนั้นก็ยังเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา โลภะ หรืออกุศลได้

คราวก่อนได้พูดถึงเหตุให้เกิดตัณหาหรือโลภะ ซึ่งเพราะผัสสะเป็นปัจจัยเวลาที่ฟัง กำลังเข้าใจ แต่หลังจากนั้นสักครู่หนึ่งก็จะลืม เวลาที่โลภะเกิดก็ลืมไปอีกว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เพราะมีการกระทบอารมณ์จึงทำให้มีความยินดีชอบใจในสิ่งที่กำลังเห็น ถ้าอารมณ์นั้นเป็นสิ่งที่น่าพอใจ ซึ่งถ้าพิจารณาโดยละเอียดจะเห็นความน่าอัศจรรย์ของสภาพธรรม ที่สภาพธรรมทุกอย่างต้องอาศัยเหตุปัจจัยจึงได้เกิดขึ้น และกระทบโดยผัสสะทำให้เห็นสิ่งนั้นบ้าง หรือได้ยินเสียงต่าง ๆ บ้าง

สำหรับผัสสะก็ควรที่จะได้พิจารณาว่าเกิดเพราะอะไร เพราะต้องมีปัจจัยทั้งนั้น ไม่ใช่อยู่ดี ๆ ผัสสะจะเกิดได้ ซึ่งในเรื่องปฏิจลสมุปปาตก็ทราบว่า ผัสสะเกิดเพราะอายตนะ

ถ้าพูดคำว่า อายตนะ รู้สึกว่าจะยากสำหรับบางท่านที่ไม่คุ้นกับภาษาธรรม แต่ความจริงก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่รู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และอารมณ์ที่รู้ได้ทางใจซึ่งใช้คำว่า ธรรมายตนะ

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ภาษาบาลีซึ่งดูเหมือนจะยาก แต่ความจริงแล้ว เป็นสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทุกขณะในชีวิตประจำวัน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง แต่เมื่อไม่มีการฟังให้เข้าใจก็เลยคิดว่า เป็นเรื่องที่ยากเกินกว่าจะเข้าใจได้ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว เมื่อชีวิตดำเนินไปทุกขณะ เป็นสภาพธรรมที่มีจริง เพราะฉะนั้น ย่อมสามารถฟังและพิจารณา และเกิดความเข้าใจ และอาจจะเป็นปัจจัยให้สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ก็ได้

สำหรับวันนี้ ขอกล่าวถึงเรื่องของอายตนะ ๑๒ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมายตนะ

ไม่ยากแล้ว ใช่ไหม อายตนะ

ข้อความในพระอภิธรรมปิฎก **วิภังคปกรณ์ อายตनวิภังคนิทเทศ** แสดงอายตนะ ๑๒ มีข้อความว่า

อายตนะ ๑๒ คือ

๑.จักขายตนะ ๒.รูปายตนะ ๓.โสตายตนะ ๔.สัททายตนะ ๕.ฆานายตนะ ๖.คันธายตนะ ๗.ชีวนายตนะ ๘.รสายตนะ ๙.กายายตนะ ๑๐.โผฏฐัพพายตนะ ๑๑.มนายตนะ ๑๒.ธรรมายตนะ

ค่อย ๆ คำนึงขึ้น ก็จะทำให้เข้าใจความหมายและลักษณะของสภาพธรรมขึ้น ซึ่งภาษาบาลีก็ได้ยินบ่อย ๆ ในภาษาไทย

จักขุ เมื่อเป็นอายตนะคือที่ประชุม ก็เป็นจักขายตนะ

รูป คือ สีสันวัณณะ เมื่อเป็นที่ประชุมที่ทำให้มีการเห็นเกิดขึ้น ก็เป็นรูปายตนะ

โสต คือ หู โสตปสาทรูป เมื่อเป็นที่ประชุมที่ทำให้เกิดการได้ยินเสียง โสตปสาทรูปนั้นก็ป็นโสตายตนะ

เสียง คือ สัททะ เมื่อกำลังได้ยิน กำลังปรากฏเป็นอารมณ์ ก็หมายความว่า กำลังประชุมอยู่ตรงที่ที่จะทำให้โสตวิญญานเกิดขึ้นได้ยินเสียง เสียงนั้นจึงเป็น สัททายตนะ

ขานายตนะก็คือขานะ ได้แก่ ขานปสาทรูปซึ่งเป็นรูปที่กระทบกลิ่น ขณะใดที่ กลิ่นไม่ปรากฏ ขานปสาทรูปก็เกิดแล้วดับไป ขณะที่กำลังนั่งอยู่ที่นี่ มีใครรู้สึกว่ามีขานปสาทรูปบ้าง มีไหม ขณะนี้ที่กำลังนั่งอยู่ที่นี่

ธรรมเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ ขณะนี้ที่เสียงกำลังปรากฏ มีใครรู้ว่าบ้างว่ามีขานปสาทรูป

ขณะที่เสียงกำลังปรากฏ ขานปสาทรูปเกิดแล้วดับแล้วโดยไม่เป็นอายตนะ แต่ขณะใดก็ตามซึ่งกำลังได้กลิ่น ไม่ใช่รู้กลิ่นทางตา ไม่ใช่รู้กลิ่นทางหู แต่ขณะนั้น เพราะมีขานปสาทรูปกระทบกับกลิ่น เพราะฉะนั้น ทั้งขานปสาทรูปก็เป็นขานายตนะ กลิ่น คือ คันธะ ก็เป็นคันธายตนะ เพราะว่าประชุมกันชั่วในขณะที่เกิดและยังไม่ดับ

นี่คือชีวิตจริง ๆ ของแต่ละคน สั่นสั่นสั่น คือ มีสภาพธรรมที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ชั่วขณะ ๆ เท่านั้นเอง

อายตนะที่ ๗ ขิวหายตนะ ได้แก่ ขิวหาปสาทรูปขณะที่กระทบกับรส ขณะนี้ใครว่ามีขิวหาปสาทรูปบ้าง มีไหม

บางท่านก็ส่ายหน้า บางท่านก็พยักหน้า

ให้ชัดอีกครั้งหนึ่ง จิตเกิดขึ้นทีละ ๑ ขณะ ในขณะที่กำลังเห็น ใครู้บ้างว่ามีขิวหาปสาทรูป

ไม่มี เพราะอะไร รูปเกิดดับเร็วมาก ๑๗ ขณะจิตนี้สั่นสั่นสั่นทีเดียว ขิวหาปสาทรูปเกิดแล้ว ดับแล้ว ไม่เป็นอายตนะ เพราะว่าไม่ได้กระทบกับรส

เวลาที่มีการรับประทานอาหาร และมีการลิ้มรส ในการสนทนาธรรมก็อาจจะ มีการเตือนว่า ขิวหายตนะ กับรสายตนะ

ขณะที่กำลังลิ้มรสต่าง ๆ ชิวหาปสาทรูปก็เป็นชีวหาตนะ รส คือ รส ก็เป็นรสาตนะ ชั่วขณะที่รสปรากฏ หหมดแล้วชีวิตขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้นเอง

อายตนะที่ ๙ กายายตนะ ได้แก่ กายปสาทรูป แต่ขณะที่ได้ยินเสียง มีใครรู้บ้างว่ามีกายปสาทรูป ขณะที่ได้ยินเสียง มีไหม ไม่มี มีไม่ได้เลย จิตเกิดขึ้น เพียงชั่วขณะเดียว แต่ขณะที่กำลังกระทบสัมผัส หลงลืมสติบ่อยเหลือเกินในวันหนึ่ง ๆ แต่เมื่อได้ฟังเรื่องของอายตนะ จะเกื้อกูลกับผู้ที่มีการปฏิบัติเจริญสติปัฏฐานให้ระลึกได้ว่า ในขณะนั้นอย่างอื่นไม่มีเลย ไม่มีจริง ๆ ถ้ามี คือความทรงจำที่เป็นอัตตสัญญา ซึ่งจะต้องถ่วงถ่วงจนกว่าจะหมดสิ้น เพราะพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล มีแต่สภาพธรรมที่เกิดและปรากฏ จิต เจตสิก รูป เกิดดับ สืบต่อกันตั้งแต่เกิดจนตายเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังกระทบกับสิ่งที่อ่อนหรือแข็ง เย็นหรือร้อน ตึงหรือไหว ปัญญาต้องรู้ว่า ขณะนั้นพิจารณารู้สภาพที่ไม่ใช่ตัวตน โดยรู้ว่า สภาพที่แข็ง ไม่ใช่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย นอกจากสภาพธรรมซึ่งไม่ต้องเรียกชื่อและไม่เป็นของใคร และขณะนั้นก็มีสภาพที่รู้แข็งซึ่งอาศัยกายปสาทเป็นกายายตนะ และโณฐัพพะ ในขณะนั้นก็ประชุมที่นั่นเป็นโณฐัพพะอายตนะ ทำให้ขณะนั้นกำลังรู้สิ่งที่แข็ง แม้ในขณะนี้ ก็ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้นเอง

นี่คือผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐาน เพื่อที่จะถ่วงถ่วงว่า ขณะที่กำลังรู้แข็ง หรืออ่อน เย็นหรือร้อน ตึงหรือไหว ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีการทรงจำไว้ว่า ตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้ายังมีปอด ยังมีตับ ยังมีผม ยังมีตา ยังมีหู ยังมีคิ้ว ยังมีจมูก ซึ่งความจริงแล้วนั่นคืออัตตสัญญาทั้งหมดที่จะต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า เมื่อไหร่สามารถลบหรือถ่วงถ่วงอัตตสัญญาได้ เมื่อนั้นสภาพธรรมจะปรากฏตามความเป็นจริงของสภาพธรรมนั้น ๆ โดยไม่เหลือเยื่อใยของความเป็นสัตว์ เป็นตัวตน เป็นบุคคลหนึ่งบุคคลใดได้ ซึ่งต้องอาศัยการอบรมเจริญปัญญาโดยเป็นผู้ที่รู้ว่า ขั้นการฟังเป็นขั้นเข้าใจ แต่ประโยชน์สูงสุด คือ ขั้นที่สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมในขณะนี้ที่กำลังปรากฏ

อายตนะที่ ๑๑ มนายตนะ ได้แก่ จิตซึ่งเป็นสภาพที่รู้อารมณ์

อายตนะที่ ๑๒ รัมมายตนะ ได้แก่ อารมณ์ที่รู้ทางอื่นไม่ได้ รู้ได้เฉพาะทางใจเท่านั้น

และอายตนะ ต้องเป็นปรมัตถธรรม

ข้อความต่อไปใน **อายตตวิภังคินิเทศ** มีว่า

วินิจฉัยโดยอรรถ คือ คำว่า อายตนะ หรือความหมายของคำว่า อายตนะ ในคำวินิจฉัยเหล่านั้น พึงทราบอรรถโดยแปลกกันก่อน

อายตนะไม่ได้มีอายตนะเดียว มีถึง ๑๒ อายตนะ เพราะฉะนั้น แต่ละอายตนะก็แปลก คือ ต่างกัน

อายตนะที่ ๑ จักขายตนะ

ชื่อว่าจักขุ เพราะอรรถว่า ย่อมทำรูปให้แจ่มแจ้ง คือ ให้ปรากฏ

เวลานี้ทุกคนเห็นรูป และมีความคิดนึกเรื่องรูปต่าง ๆ มากมาย รูปหนึ่งสี่อรูปได้ะ รูปเก้าอี้ รูปต่าง ๆ แต่ถ้าไม่มีจักขุปสาท มีทางหนึ่งทางใดบ้างไหมที่รูปเหล่านี้จะปรากฏ

แสดงให้เห็นว่า อะไรทำให้รูปซึ่งมีอายุ ๑๗ ขณะจิต กระทบกับจักขุปสาทรูปซึ่งมีอายุ ๑๗ ขณะจิต และรูปทั้งสองนี้ต้องยังไม่ดับ จึงทำให้เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ได้ นี่เป็นเรื่องของกรรมที่วิจิตรมาก ที่แต่ละคนจะมีการเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดในวันไหน ก่อนจะตาย หรือยังไม่ตาย จะมีอารมณ์อะไรปรากฏทางหนึ่งทางใดเหมือนกันหมด คือ เป็นเรื่องของกรรมทั้งสิ้น เพราะว่าจิตเห็นเป็นจักขุวิญญาณ เป็นวิบากจิต ไม่มีใครสามารถสร้างวิบากจิตได้เลย และวิบากจิตแต่ละขณะนั้นจะเป็นกุศลวิบากหรือเป็นอกุศลวิบากก็แล้วแต่กรรม ซึ่งถ้าไม่พิจารณาจะไม่เห็นความน่าอัศจรรย์ว่า ทำไมเห็นสิ่งนี้สำหรับคนนี้ และสำหรับคนอื่นทำไมเห็นสิ่งอื่นที่ไม่เหมือนกัน และถ้าไม่มีจักขุปสาท ไม่มีทางที่รูปทางตานี้จะปรากฏได้เลย

ทุกคนเคยชินกับการเห็น สำหรับผู้ที่มีจักขุปสาท ตั้งแต่เกิดลืมตาขึ้นมาในโลกนี้ ก็เห็น โดยที่ไม่รู้เลยว่า เห็นแต่ละขณะต้องมีกรรมเป็นปัจจัยที่จะทำให้จักขุปสาทรูป เกิดดับ ๆ และประชุมรวมกันกับรูปารมณฺเษณะไหน ก็รู้รูปารมณฺเษณะนั้น ชั่วขณะเดียวเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น แต่ละสภาพธรรมก็มีลักษณะ มีอรรถที่ว่า ชื่อว่าจักขุ เพราะอรรถว่า ย่อมทำรูปให้แจ่มแจ้ง คือ ให้ปรากฏ

ถ้าตาบอดในขณะนี้ หหมดเลย ไม่มีการเห็นสีต่าง ๆ รูปร่างต่าง ๆ อีกต่อไป

อายตนะที่ ๒ รูปายตนะ

ชื่อว่ารูป (คือ รูปายตนะ) เพราะอรรถว่า ย่อมให้ปรากฏ อธิบายว่า รูปเมื่อ ถึงวิการแห่งวันณะ ย่อมแสดงภาวะของตนไปสู่หทัย

นี่คือสำนวนแปลจากภาษาบาลี ซึ่งหมายความว่า รูปที่ปรากฏต่าง ๆ กัน ทำให้มโนทวารรู้และเข้าใจความหมายต่าง ๆ ของรูปนั้น ทั้ง ๆ ที่สิ่งที่ปรากฏทางตาก็เป็นเพียงสี แต่เมื่อถึงใจแล้ว สีนี้เป็นตา สีนั้นเป็นจุก สีนี้เป็นคิ้ว สีนั้นเป็นสิ่งต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงลักษณะของรูปซึ่งเมื่อปรากฏแล้วมีวิการต่าง ๆ และเมื่อถึงมโนทวาร ก็ทำให้รู้และเข้าใจความหมายต่าง ๆ ของรูปนั้น

อายตนะที่ ๓ โสตายตนะ

ชื่อว่าโสต เพราะอรรถว่า ทำให้ได้ยิน

ถ้าไม่มีโสตปสาท ใครจะให้ได้ยินเกิดขึ้นเป็นไปไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น ไม่ใช่ของใครเลย โสตปสาทเป็นรูปที่เกิดเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน ถ้ากรรมไม่ทำให้ โสตปสาทรูปเกิด คนนั้นก็หูหนวก เสียงต่าง ๆ ก็ปรากฏไม่ได้ เพราะฉะนั้น โสตปสาทรูป ชื่อว่าโสต เพราะอรรถว่า ทำให้ได้ยิน

อายตนะที่ ๔ สัททายตนะ

ชื่อว่าสัททะ เพราะอรรถว่า เปล่งออกไป

ขณะนี้สิ่งที่ยัง ยังไม่มีการเปล่งออกจนกว่าจะกระทบสัมผัสทำให้มีเสียงดังเกิดขึ้น ซึ่งการเปล่งออกหมายความว่าเสียงนั่นเอง เพราะฉะนั้น ขณะใดที่เงียบ ขณะนั้นไม่ใช่เสียง แต่ขณะใดที่มีการได้ยินเกิดขึ้น ขณะนั้นมีรูปที่เปล่งออกเป็นเสียง คือ สัทตะ

อายตนะที่ ๕ ฆานายตนะ

ชื่อว่าฆานะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องสูดดม

กลิ่นซึ่งมีอยู่ในมหาภูตรูปสามารถรู้ได้เมื่อมีฆานปสาท ทั้ง ๆ ที่เวลานี้ก็มีกลิ่นอยู่ในมหาภูตรูป แต่ถ้าใครไม่มีฆานปสาทกลิ่นก็ไม่ปรากฏ

ในขณะนี้เห็นมีฆานายตนะใหม่ ไม่มี ตอนนี้ทุกท่านก็ทราบดีแล้วว่าสภาพธรรมเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว และแต่ละขณะก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยเฉพาะของสภาพธรรมนั้น ๆ

ขณะใดที่ได้กลิ่น ก็นำอัศจรรย์อีก ในมหาภูตรูปมีกลิ่น แต่ถ้าไม่มีฆานปสาทกลิ่นก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น เมื่อมีฆานปสาทซึ่งเป็นเครื่องสูดดม ขณะที่กลิ่นกระทบกับจมูก ขณะนั้นก็มีกรู้กลิ่นชั่วขณะหนึ่ง

อายตนะที่ ๖ คันธายตนะ

ชื่อว่าคันธะ เพราะอรรถว่า ส่งกลิ่น คือ ย่อมแสดงที่อยู่ของตนให้ปรากฏ

กลิ่นอะไรอยู่ที่ไหนก็ทราบใช่ไหม กลิ่นดอกกุหลาบจะอยู่ที่อื่นได้ไหมนอกจากจะอยู่ที่ดอกกุหลาบ กลิ่นแฉะจะอยู่ที่อื่นได้ไหม ก็ต้องอยู่ที่แฉะ จะอยู่ที่อื่นไม่ได้ เพราะฉะนั้น ลักษณะของกลิ่น ชื่อว่าคันธะ เพราะอรรถว่า ส่งกลิ่น คือ ย่อมแสดงที่อยู่ของตนให้ปรากฏ

อายตนะที่ ๗ ชิวหายตนะ

ชื่อว่าชีวหา เพราะอรรถว่า นำมาซึ่งชีวิต

มีการล้มรสต่าง ๆ ที่บริโภคเข้าไป ถ้าไม่มีการบริโภคชีวิตก็ดำเนินไปไม่ได้ และขณะที่บริโภค ทางลื่นจะต้องมีรสปรากฏด้วยทุกครั้ง

มีใครที่บริโภคอะไรแล้วไม่มีการรู้รสใหม่ เป็นไปไม่ได้เลย แต่ถ้าสติเกิดระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมละเอียดขึ้นทั่วขึ้น สภาพธรรมจะปรากฏอย่างรวดเร็ว สั้นและมากขึ้นด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เข้าใกล้ต่อการที่จะรู้ว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างเป็นปริตตธรรม คือ เป็นสภาพธรรมที่เล็กน้อยจริง ๆ

ขณะนี้ เสียง และก็เห็น และก็คิดนึก ถ้าสติระลึกรวมลักษณะจะสามารถรู้ชัด ในลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่าง และย่อมจะได้ยินแม้เสียงที่ผ่านไป โดยเหมือนไม่ปรากฏ แต่ความจริงทุกอย่างปรากฏ ท่านที่อัดเทปก็คงจะเห็นจริง ใช่ไหม กำลังสนทนากัน คุยกัน ไม่ได้สังเกตว่ามีเสียงนกร้อง หรือมีเสียงอะไร แต่เวลาฟังเทปอีกครั้งหนึ่ง มีเสียงอีกมากมายซึ่งในขณะนั้นเหมือนกับไม่ได้ยินเลย แต่เวลาที่ฟังอีกครั้งหนึ่งก็ได้ยิน เพราะฉะนั้น ขณะหนึ่งขณะใดก็ตาม ไม่ใช่มีเพียง สภาพธรรมบางอย่างเท่านั้นปรากฏ ถ้ามีการระลึกรู้จริง ๆ สภาพธรรมจะสั้น และละเอียดขึ้น สามารถที่จะเห็นจริงๆว่า แต่ละลักษณะเป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง เพื่อที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

อายตนะที่ ๘ รสอายตนะ

ชื่อว่ารส เพราะอรรถว่า เป็นที่ยินดี คือ เป็นที่ชอบใจของสัตว์ทั้งหลาย

มีใครจะปฏิเสธบ้าง มีไหม ไม่ว่าจะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ หญิง ชาย วัยไหน ป่วยไข้ แข็งแรง ทุกคนปรารถนารส เพราะว่ารส เป็นที่ยินดี คือ เป็นที่ชอบใจของ สัตว์ทั้งหลาย

มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย สำหรับติดข้องในทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏ วันแล้ววันเล่า เพราะฉะนั้น มีแต่หนทางที่จะเกิดอีก เกิดอีก ไม่ใช่หนทางที่จะดับ สังสารวัฏฏ์ ถ้าปัญญาไม่รู้ความจริงของสภาพธรรมในชีวิตประจำวัน

